

Querini, Angelo Maria

Specimen Variæ Literaturæ Quæ In Urbe Brixia Ejusque Ditione Paulo Post
Typographiæ Incunabula Florebat Scilicet vergente ad finem Saeculo XV.
usque ad medietatem Saeculi XVI. Unde præter Brixiani ingenii gloriam,
tam Annalium Typographicorum series, quam Historia literaria temporis
Bd.: 1

Brixiae 1739

4 H.lit.p. 201-1/2

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10679904-9

Copyright

Das Copyright für alle Webdokumente, insbesondere für Bilder, liegt bei der Bayerischen Staatsbibliothek. Eine Folgeverwertung von Webdokumenten ist nur mit Zustimmung der Bayerischen Staatsbibliothek bzw. des Autors möglich. Externe Links auf die Angebote sind ausdrücklich erwünscht. Eine unautorisierte Übernahme ganzer Seiten oder ganzer Beiträge oder Beitragsteile ist dagegen nicht zulässig. Für nicht-kommerzielle Ausbildungszwecke können einzelne Materialien kopiert werden, solange eindeutig die Urheberschaft der Autoren bzw. der Bayerischen Staatsbibliothek kenntlich gemacht wird.

Eine Verwertung von urheberrechtlich geschützten Beiträgen und Abbildungen der auf den Servern der Bayerischen Staatsbibliothek befindlichen Daten, insbesondere durch Vervielfältigung oder Verbreitung, ist ohne vorherige schriftliche Zustimmung der Bayerischen Staatsbibliothek unzulässig und strafbar, soweit sich aus dem Urheberrechtsgesetz nichts anderes ergibt. Insbesondere ist eine Einspeicherung oder Verarbeitung in Daten systemen ohne Zustimmung der Bayerischen Staatsbibliothek unzulässig.

The Bayerische Staatsbibliothek (BSB) owns the copyright for all web documents, in particular for all images. Any further use of the web documents is subject to the approval of the Bayerische Staatsbibliothek and/or the author. External links to the offer of the BSB are expressly welcome. However, it is illegal to copy whole pages or complete articles or parts of articles without prior authorisation. Some individual materials may be copied for non-commercial educational purposes, provided that the authorship of the author(s) or of the Bayerische Staatsbibliothek is indicated unambiguously.

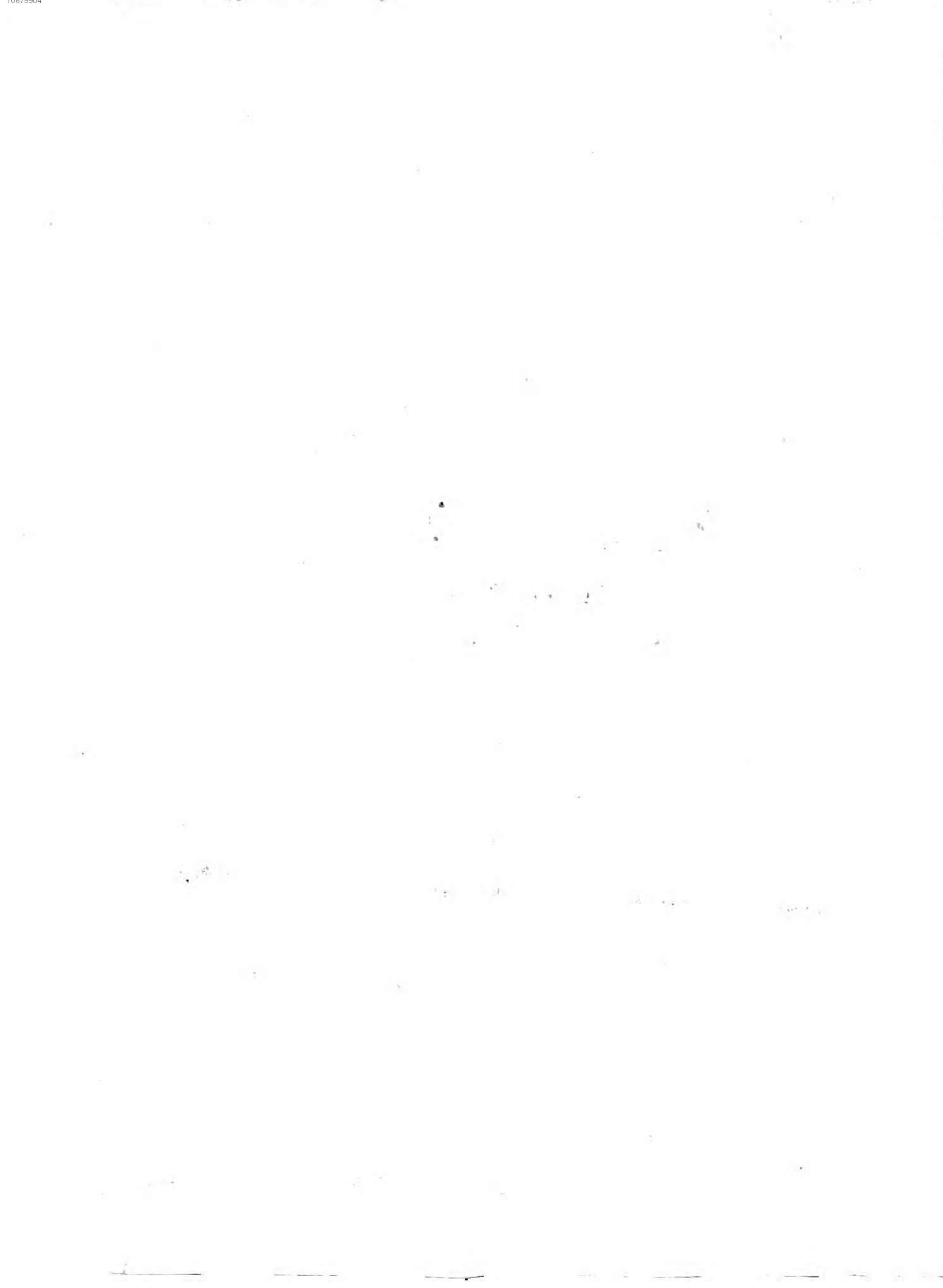
Unless provided otherwise by the copyright law, it is illegal and may be prosecuted as a punishable offence to use copyrighted articles and representations of the data stored on the servers of the Bayerische Staatsbibliothek, in particular by copying or disseminating them, without the prior written approval of the Bayerische Staatsbibliothek. It is in particular illegal to store or process any data in data systems without the approval of the Bayerische Staatsbibliothek.

DE BRIXIANA
LITERATURA

RENATARUM LITERARUM
AETATE.

R

SPECIMEN VARIAE LITERATURAE

Q U A E

IN URBE BRIXIA EJUSQUE DITIONE
PAULO POST TYPOGRAPHIAE INCUNABULA
FLOREBAT

Scilicet vergente ad finem Sæculo XV.

usque ad medietatem Sæculi XVI.

*Unde præter Brixiani ingenii gloriam, tam Annalium Typographi-
corum series, quam Historia literaria temporis illius,
quo bonarum Artium renata sunt studia, illustrantur.*

P A R S P R I M A

P O E T A S L A T I N O S

A U R E A E E T A R G E N T E A E A E T A T I S

Quos Brixiani Scriptores illustrarunt

C O M P L E C T I T U R.

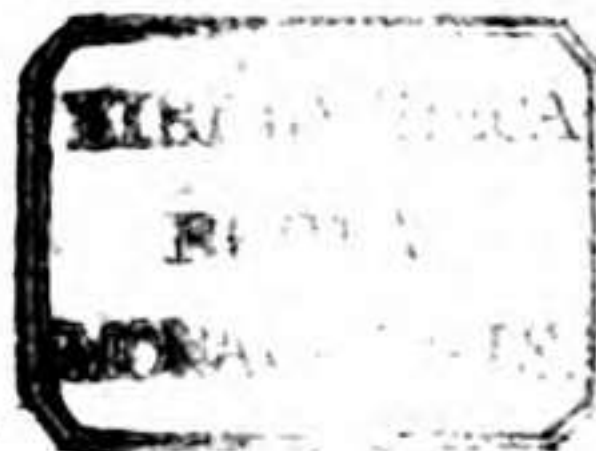

B R I X I A E

Excudebat JOANNES-MARIA RIZZARDI

CID IDC XXXIX.

SUPERIORUM APPROBATIONE.

AD LECTOREM.

Pere in hoc concinnando initam ab AUCTORE rationem profecto disparem ab ea, quam reliqui in vulgandis Scriptorum cujuspian seu Urbis, seu Regionis, seu Cœtus, notitiis, sectari consueverunt, paucis aperiam. Brixianorum ingeniorum gloriam, ac studiosæ in ea Urbe juventutis utilitatem cordi magnopere AUCTOR quum habeat, minime pati poterat, insignes Scriptores, quibus sub ipsa præsertim Typographiæ incunabula, & renatarum literarum tempora, inclyta hæc Cenomanorum princeps abundavit, adeo male, quin indigne in Brixiana Leonardi Cozzandi Bibliotheca habitos fuisse (si scribentis stylum, si libri molem, si typorum formam spectemus) ut nihil magis ejus Urbis dignitatem, & eorum ingeniorum præstantiam dedeceat, vimque illam imminuat, qua præclara Majorum exempla, nepotum oculis subjecta, horum animos ad virtutem inflammant.

Itaque consilium iniit, tam gravi malo mederi; & de via, cui insisteret, postquam multa versasset mente sua, demum optimum factu reputavit, Brixianorum illius ætatis Scriptorum notitias (quæ ad exhibendum literaturæ eorum specimen facerent) non accurata tantum narratione de-

scribere ; sed præterea ex ipsorum Operibus non adeo brevia Fragmenta , sive (ut factum est crebro valde in prima hujus Voluminis Parte) Præfationes , seu Epistolas Nuncupatorias ex veteribus Editionibus , magno plerumque labore , & temporis impendio utique conquirendis , desumere , & in medium proferre : quas scilicet in novis Editionibus , ornatioribus quidem , & uberioribus , minime ut plurimum comparere , iusta , ac frequens Virorum Eruditorum querela est . Iis enim instrumentis , atque subsidiis nihil opportunius esse potest ad Scriptorum doctrinam , ingenium , stylum , & vitæ etiam eorum vices , aliaque omnia illustranda , unde & eorundem , & in universum literaria ejus temporis , quo scripserunt , Historia perspicuis , certisque fundamentis nixa percipiatur .

Quo vero ejus Historiæ studiosis AUCTOR magis magisque gratificaretur , haudquaquam piaculum censuit , quæ subinde se offerrent , occasiones arripere e Brixianæ provinciæ finibus ad alias identidem excurrendi , ibique , quinam eo ipso tempore foret rei literariæ status , lustrandi . Qua in liberiori cursatione eo pronius genio suo indulgit , quo frequentius contigit , Brixianorum labores cum iis collatos , quos aliarum gentium homines ea ipsa tempestate , iisdemque argumentis pertractandis impenderunt , lucem , & pretium ex ea ipsa comparatione indipisci .

Ut autem in antecessum Lector intelligat , quam lato se exporrigat campo Operis hujus materies ,
ac

ac methodus, *Plautinas Comœdias*, unde ipsum
Opus exordium trahit, in manus sumat. Vix
eæ typorum ope lucem aspexerant opera *Geor-*
gii Merulæ Alexandrini emendatæ, *Venetiis* ni-
mirum anno 1472. & *Tarvisii* 1482. iterum re-
cognitæ; quum *Pylades Buccardus Brixianus*,
quippe qui nec *Merulæ emendationes*, nec etiam
Bernardi Saraceni Veneti, & *Joannis Bapti-*
stæ Pii in easdem Comœdias Adnotationes (quæ
pariter paulo ante prodierant) satis probaret,
novam ipse *Plauti Editionem*, acriter in ea per-
strictis trium illorum doctorum Virorum labo-
ribus, adornavit: quam eo mortuo *Joannes Bri-*
tannicus, item *Brixianus*, *Pyladis*que amicis-
simus publici juris fecit *Brixia* an. 1506. *Plau-*
tinum inde, ut ita dicam, exortum est bellum,
cujus *Merula*, & *Pylades* fax, ac turbo fuerunt.
Merulam, qui in illa sua Editione *Saraceno*, &
Pio infesta intulerat signa, & aliis etiam, quot-
quot seu *Nicolai V. Romani Pontificis*, seu *Al-*
phonfi Neapolitani Regis jussu *Plauto* expurgan-
do manus admoverant, æque infense adorti sunt,
præter *Pyladem*, *Angelus Politianus*, & *Cor-*
nelius Vitellius. Contra, a *Merulæ* partibus ste-
terunt bini ejus discipuli, *Eusebius Scutarius*
Vercellensis, & *Thadæus Ugoletus Parmensis*.
Ille *Plauti Comœdias* novis curis recognitas juf-
su ipsius *Merulæ* publicavit an. 1490. *Mediolani*,
& an. 1495. *Venetiis*; eique eximias laudes tri-
buit in *Nuncupatoria ad ipsum Epistola*. *Ugole-*
tus

tus vero novam & ipse Plauti Editionem evul-
gans Parmæ an. 1511. & in ea se Merulæ vin-
dicem palam professus, Pyladem magno impe-
tu recta invasit, acerbe conquestus, ejus lucubra-
tiones tantum nominis, & auctoritatis adeptas
fuisse apud Grammaticos (quos tamen ipse se-
mitarios vocat) ut solus hic Plautinos sales, &
numeros ab inferis revocasse putaretur. Falsi
etiam crimen Pyladi impingere conatus est Ugo-
letus ob versus quosdam in Amphitryonis Dra-
mate pro Plautinis ab ipso, vafre nonnullis ex
Nonio permixtis, recitados. Ii versus, aliique
a Codro Urceo, pariter Brixiano, Aululariæ
Dramati assuti, pugnae instaurandæ nova arma
ministrarunt. Eam Ugoleti Editionem, sed cum
nova Plautini textus castigatione, luce donavit
an. 1518. Venetiis Lucas Panetius, Olcbinensis
Canonicus, qui tamen Ugoletio Pyladem aggre-
dienti baud succenturiatus est, nam contra eundem
æque ac cæteros Plauti Interpretes, commenda-
vit. Pyladis, tanquam gregarii militis, in Plau-
tum exercitationes flocci fecisse Simon Charpen-
tarius in Parisiensi nitida, & luculenta Plauti
Editione videri posset, dum Barbari, Pii, Val-
læ, Saraceni, Merulæ, Politiani, & Bercaldi
laboribus se profecisse testatus, Pyladis illos pror-
sus indictos reliquit. At Parisiensis illius Edi-
tionis, anni notatione destitutæ, ætas parum
comperta Pyladem ab ea nota absolvit; cujus
præterea non mediocris laus est, sua fide, &
di-

10679904
& diligentia Plautinos versus ad certam regulam, & libram, a nullo unquam tentatam redigere studuisse. Hic tamen Pyladis conatus rursus Plauti Interpretes ad arma sollicitavit, aliis alias Comitorum numerorum leges condentibus, & sub ipsas Poetam cogentibus.

Jam Lector intelligit, tot tantæque in Plauti Comædiarum evulgatione excitatæ una ætate turbæ, atque tragædiæ, si diligenter, si ordinatim enarrentur, si limatum ad singula criterium adhibeatur, si ipsamet Monumenta, Epistolæ scilicet, & Præfationes ex veteribus Editionibus recitentur, nihil amplius desiderari (quod spectat ad Plautum) pro assequenda non Brixianæ dicam Eruditionis, sed literariæ in universum Historiæ notitia; idque eo majori cum voluptate, quo magis Eruditorum hujusce temporis palato ea præcæteris sapit Historia, quæ renatarum bonarum Artium ævum, simulque Typographiæ incunabula, & adolescentiam repræsentat.

Porro priscarum Editionum tam ingentem copiam AUCTORI a Brixianis Bibliothecis suppeditatam fuisse (cujus exemplum, ut modo vidimus, vel in ipso Operis exordio illico se obtulit) is jure miretur, cui comperta sit earundem in præcipuis quoque Italiæ Civitatibus penuria, quique Michaelis Maittaire Typographicos, secundis etiam curis editos, Annales consulens deprehenderit, AUCTOREM non raro ad manus habuisse eas Editiones, quas frustra in iisdem requiras.

Ipsam

Ipsam Brixianæ Typographiæ epocham ignotam fuisse eorum Annalium parenti, quemadmodum & Benacensis apud Tusculanum, eademque ratione eundem latuisse Officinas ejusce Artis in aliis etiam Brixianæ ditionis oppidis sitas fuisse, scilicet Collibus Vallis-Trumpiæ, & apud Pratum Alboini, suis locis ab AUCTORE tradita ostendent. Profecto Benacensis illa formarum nitore Aldinam æmulabatur; apud Pratum Alboini princeps prodiit Editio Observationum Marii Nizolii in Ciceronem; Collibus autem Vallis-Trumpiæ Pontificale Romanum excusum fuit anno 1503. ac propterea decimo septimo, antequam ex Veneta Editione, studio Alberti Castellani curata, Opus illud Augustini Patricii Piccolominei mutationes aliquas admittere cœpisset; ex quibus dolent nonnulli, primævam ejus libri faciem, Romanis typis, sub auspiciis Innocentii VIII. Pontificis Maximi, repræsentatam in aliis Editionibus cito evanuisse. Horum itaque desiderio in hoc Opere occurret (nimirum in postrema ejus Parte, quæ Sacra complectetur) vetus illa Romani Pontificalis Editio Brixiana, ab omni genere additionum (quas tamen consuetudinis, temporisque ratio postulavit) immunis, & aliarum omnium, quæ post Romanam laudantur, princeps, quamque vix aliquis credat, e Brixiano oppido, eoque sito in asperi montis fastigio, prodire potuisse.

Quod tandem spectat ad Poetarum in hac prima

ma Operis Parte descriptam seriem, sciat Lector, eam esse, quam præfert Bibliotheca Latina Jo. Alberti Fabricii, quod ejus immutandæ nullam sibi causam subesse, AUCTOR existimaverit. In ea autem texenda studium insuper posuit non inutile, nec injucundum, ut Lector ipse facile deprehendet, dum ad singulos illos Poetas prologum apposuit, quo cursim, qua ætate vixerint, quæ Poemata condiderint, qua in re excelluerint, explicavit; cursim inquam, ne extra chorum saltasse videretur: ita tamen ut si omnes illi prologi in unum colligantur, quoddam veluti breviarium veteris etiam Historiæ Poeticæ constituent.

An AUCTORIS diligentia in hoc Opere digerendo felix responderit successus, aliorum judicium esto; at nemo, ut opinor, inficias ibit, initam ab ipso in Brixianorum Scriptorum notitiis exponendis rationem hujusmodi esse, ut si eandem reliquæ Urbes, in quibus literæ floruerunt, amplectantur, literaria Historia omnibus numeris absoluta profecto haberetur. AUCTOR, cujus nomen Lectori minime proditur, is est, cui semper arrisit Ciceronis sententia de studiis, quæ nobiscum pernoctant, peregrinantur, rusticantur, quique addere de suo urbane solet, ET NOBISCUM EPISCOPANTUR.

PARS

NOI RIFORMATORI
DELLO STUDIO DI PADOVA.

A Vendo veduto per la fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. Tommaso Maria de Angelis Inquisitore di Brescia, nel Libro intitolato: *Specimen variae Litteraturae, quae in Urbe Brixia, ejusque Ditione &c.* non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente, per attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concedemo Licenza a Gian-Maria Rizzardi Stampatore in Brescia, che possi esser stampato; osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. primo Maggio 1739.

[Z. P. Pasqualigo Rif.

[Daniel Bragadin Kav. Proc. Rif.

Regist. in Lib. a car. 4.

Agostino Gadaldini Segret.

1

P A R S P R I M A
P O E T A S L A T I N O S
A U R E Æ E T A R G E N T E Æ Æ T A T I S
C O M P L E C T I T U R.

M. A C C I U S P L A U T U S.

COMICORUM inter Latinos Poetarum princeps, M. Accius Plautus, suavitatis, & elegantiae egregius magister, cujus sermone locuturas fuisse Mulas, aiebat Varro ex Aelii Stilonis sententia, si Latine loqui vellent, primus ipse in hoc Specimine prodeat, ac Prologi instar Lectores edoceat, quam præclare de semetipso meritis fuerit Pylades Buccardus Brixianus, unde eisdem compertum fiat, solemne illud *Plaudite*, quod veteri more in postrema Comœdia resonabat, Brixianæ Literaturæ in ipso statim Speciminis hujus exordio magnopere deberi.

Vix Georgius Merula Alexandrinus Statielenfis, Vir post medietatem Sæculi XV. inter humanarum literarum Professores magni nominis, Plauti Comœdias XX. Venetiis vulgaverat anno 1472. & iterum emendatas Tarvisii anno 1482. quæ postea ipsius jussu recognitæ fuerunt ab Eusebio Scutario Vercellensi, Merulæ discipulo, ac Mediolani anno 1490. publicatæ; vixque Viri docti Joannes Baptista Pius Bononiensis, & Bernardus Saracenus Venetus in easdem Comœdias Commentarios ediderant: quum Buccardus Pylades

A

ho-

M. ACCIUS

horum omnium laboribus ad trutinam revocatis, operæ pretium censuit & ipse eidem Spartæ adornandæ manum admove- re. Itaque duodeviginti ex illis Comædiis solerti diligentia correxit, at quinque tantum est interpretatus, ut testatur Joannes Britannicus, & ipse Brixianus, Virque doctissimus, a quo post Pyladis mortem curata fuit Plauti Editio, & Brixia impressa an. 1506. per Jacobum Britannicum.

Ut diligentia a Pylade in hoc opus collata clarius dignoscatur, eam, quam primi exhibuerunt Merula, Scutarius, Pius, & Saracenus, adversus quos Pylades censoriam virgam distrinxit, ter mille & amplius erroribus animadversis, opus est penitus inspicere. Equidem de sua Georgius Alexandrinus satis magnifice loquitur. Scribit enim in Præfatione, Plautinas Comædias XX. quæ solæ extabant, tot tantisque mendis fœdatis haberi, ut nonnisi herculeo labore easdem recognoscere, ac emendare valuerit, visusque propterea sibi sit cum Leone, cum Excedra, cum Cervo, cum Apro Ætolico, cum avibus Stympthalicis, ac tandem cum Anteo deluctari. *Nam (ait ipse) ut de octo prioribus taceam, quis duodecim Comædias quadraginta ab hinc annis repertas, lectionisque tam confusæ, tam falsæ, duodecim Herculis ærumnis apud Poetas famigeratis jure non comparaverit? in quibus corrigendis operam, atque studium insumere velle, monstra persequi, atque debellare quodammodo est.* Dolet veteres abesse Grammaticos, & Glossematum scriptores; dolet unum tantum fuisse librum, a quo velut archetypo omnia deducta sunt, quæ habentur, exempla, qui cum in manus suas non per-

P L A U T U S.

5

pervenerit, opus habuerit ad libros ex corruptis exemplaribus factos confugere; dolet tandem sibi multorum refellendas esse opiniones qui sive mandante Nicolao V. Romano Pontifice, sive Alfonso Rege Apulie, qui auctores, & Di salutis bonarum literarum fuerunt, tam temere, & barbare tum Plautinos sensus invertissent, tum sales venustos, & subtiles, insipidos, & absurdos reddidissent. Fatetur se a gravissimo onere deterritum, pene illud aliquando dimisisse; nisi me (inquit) potissimum hortati fuissent Patricii duo generosa prudentia, & spectata eruditione veri Hieronymus Baduarius, & Franciscus Minius.

Opus suum inscripsit Merula Jacobo Zeno Episcopo Patavino, quem meritis laudibus extollit tanquam Pontificii juris consultissimum, & omnium sacrarum literarum fontem, atque thesaurum, & velut oraculum, ac disciplinarum patrem; commendatque ejusdem Orationes cum summa laude, & admiratione in conspectu Romanorum Pontificum sæpius habitas, nec non decem libros, quibus Liviano exemplo in decadis formam præclara Caroli avi sui facinora immortalitati consecraverat. Si quis autem miretur, tali tantoque Ecclesiæ Præfuli ausum fuisse Georgium Alexandrinum lucubrationes suas in lepidissimum Poetam nuncupare, sciat ipse (ut hoc obiter notem) plenum esse Comicum hunc facetiis quidem, & jocis, nec tamen in illo desiderari pulchrarum sententiarum, & prudentium monitorum copiam, ex quibus celebre est illud ex Rudente Act. iv. Sc. 7.

Spectavi ego pridem Comicos ad istum modum

A 2

Sa-

*Sapienter dicta dicere, atque iis plaudier,
Cum illos sapienter mores monstrabant populo:
Sed cum inde suam quisque ibant diversi domum,
Nullus erat illo pacto, ut illi jusserant.*

Et illud ex Persa Act. iv. Sc. 3. pariter obvium in Plautinarum sententiarum Collectionibus:

*Satin' Athenæ tibi visæ fortunatæ, atque opiparæ?
Si incolæ bene sunt morati, pulchre munitas arbitror.
Dein vitiis, quæ ex Urbe exulare deberent, enumeratis,
monitum ita claudit:*

*Hæc nisi inde aberunt, centuplex murus rebus servandis
parum est.*

Hinc est quod S. Hieronymus inter libros, quos pueris ad discendum Dei timorem sibi traditis exponebat, Comicos Plautum, & Terentium frequenter usurpabat. Item Commentarios suos in Plautum Francisco-Marcello Episcopo Tragurino Bernardum Saracenum Venerum dicasse, inferius videbimus.

Afferenda nunc Georgii Merulæ Præfatio ex Editione Tarvisina, quam ad manus habemus, an. 1482. f.

*Reverendissimo in Christo Patri & Domino Jacobo Zeno Pontifici
Patavino, Georgius Alexandrinus salutem plurimam dicit.*

Libet laboriosi mei conatus, ne dicam temerarii, difficultatem iis verbis præfari, Reverendissime Pater, quibus apud eum Poetam, quem pro virili nostra corrigendum, & emendandum sumpsimus, Toxilus servus, & pauper amorem suum gravem, molestum, atque ærumnosum conqueritur:

*Qui amans egens ingressus est princeps in amoris vias,
Superavit ærumnis suis æumnas Herculis;
Nam cum Leone, cum Excedra, cum Cervo, cum Apro Ætolico,
Cum*

PLAUTUS.

*Cum avibus Stymphalicis, cum Anteo deluctari mavelim,
Quam cum amore; ita fio miser quærendo argento mutuo,
Nec quicquam, nisi non est, sciunt mihi respondere, quos rogo.*
Nam Plautinæ viginti Comœdiæ, quæ ad hoc ævi dumtaxat
extant, Latinæ scilicet linguæ deliciæ, rerum, atque verbo-
rum venustate, & festiva sermonis elegantia, legentium
animos mira voluptate afficerent, nisi pluribus in locis dimi-
diatæ haberentur, & tum temporum injuria, tum litera-
torum negligentia arrogantia, & librariorum inscitia deprava-
tæ forent; & sive gentium, sive naturæ historia non indi-
gerent, atque tam Græcorum, quam Romanorum prisca
consuetudine, & jam pridem desita obscuræ essent. Quo fit,
ut frequentem, ac curiosum Lectorem non minus sollicitum
faciant, & vexent, quam si cupidinis sagitta illa aurea con-
fixus rusticam, & in totum viros perosam virginem sequere-
tur. Quare qui provinciam hujusmodi duram, ac sane per-
difficilem cœperit, quippiam ille non solum amantis incon-
cessa, sed plane herculei laboris habere videtur. Is siqui-
dem est Plautus, quem, velut aliena lingua locutum, majores
nostri, quorum temporibus literæ Latinæ, & florescebant,
& summum conscenderant locum, vix attingere conati
fuerint. Adeo ad ejus percipiendos sensus necessaria erat
multiplex, varia, & exquisitissima quædam eruditio. Quam
rem tum Varro ad Ciceronem scribens, tum Donatus Te-
rentium explanans, testantur. Quod si quispiam nostro isto
sæculo, ubi pleraque veterum Scriptorum aut interierunt,
aut fracta, & mendosa habentur, in tanta librorum inopia,
& bonarum literarum egestate, opus, quod prisca viri macti
ingenio, & omnifaria doctrina præstantes cognitu difficili-
mum existimaverunt, recognoscere, & corrigere, immo ab-
dita, & pluribus ignorata aperire temptaverit, is si cœpti
sui aliqua ex parte compos evaserit, nimirum quid magnum
effecit. Nam, ut de octo prioribus taceam, quis duodecim
Comœdias quadraginta ab hinc annis repertas lectionis tum
confusæ, tum falsæ, duodecim Herculis ærurnis apud Poe-
tas famigeratis jure non comparaverit? in quibus corrigen-
dis operam, atque studium insumere velle, monstra perse-
qui, atque debellare quodammodo est. Siquidem non magis
con-

confici posse videtur, rem in desperationem delapsam, & librum, qui jaceat, atque sordescat, in pristinum statum, pristinamque gratiam vel ex minima parte vindicare, quam Leonem prodigiosum, qui nec ferro, nec saxo lædi poterat, devincere. Porro cum non tantum dictiones examinandæ, sed literæ, atque syllabæ pensandæ fuerint, atque enumerandæ, ut ex earum positu, atque figura aliquid vel verum, vel vero proximum aucuparemur, quo deprehenso undique multa erumperent, vel magis aperienda, vel plane confundenda, Excedræ hoc quippiam habere videtur. Tum autem multa, quæ a nobis longe absunt, longeque insectantes relinquunt, consequi temptasse, hoc certe fuit perniciem, & ut nobilis Poeta cecinit, æripedem Cervam delassare. Ætolicum illum Aprum vicinæ regioni formidolosum, magniloquentiam Plautinam jure dixerim, quæ amplitudine, & religiosa veterum verborum majestate, quasi fulmen quoddam, ingenia, & eruditionem legentium attonare, & concutere ita solet, ut non minus Plautinorum verborum vim, & copiam, quam ruentis in se Apri impetum exhorrescant, immo fulgurantem Plautum trepidi expavescant. Aves Stymphalicas argutulorum Grammaticulorum interpretatiunculis, qui discipulos inter vera, & falsa ducunt, comparare possumus; nam quemadmodum innumerabiles illæ Aves vicini agri fructus absumentes præ multitudine fugari non poterant, sic isti in finitimam pravitatem, multa alioquin recta, & emendatissima deducentes, mentes studiosorum juvenum, vel falsa doctrina imbuunt, vel eos hallucinantes reddunt: adeo turpissimo, & manifestario errato numquam defuit assertor. Verum tamen numerosa hæc, & impudens Grammaticorum turba, non æreo tinitu, quemadmodum Stymphalices paludis olim volucres abactæ fuerunt, sed vera ratione, & multiplici veterum Auctorum testimonio absterrebitur, immo fugabitur, atque perteretur. Deluctari cum Anteo est ea cognitione, eaque eruditione, quæ per hæc tempora exigua haberi potest, velle in reconditos, & penitissimos Poetæ sensus penetrare, & priscarum, atque ignotissimarum vocum interpretamenta indagare. Quæ quo magis enarrantur, atque aperiuntur, eo acrius, & gravius quasi sumptis a vetustate

state viribus contra enarratorem insurgunt. Absunt præterea veteres Grammatici, & Glossematum scriptores, a quibus tanquam ab amicis, non argentum mutuo, quod servus se non invenire dolet, sed quæstiones poeticæ, & minus usitarum dictionum etymologia, atque origo requirenda erat; & si qui fuerunt, nescio quid & modicum, & obscurum nobis dederunt. His omnibus accedit, unum tantum fuisse librum, a quo velut archetypo omnia deducta sunt, quæ habentur, exempla; qui si in manus nostras aliqua via venire potuisset, Bacchides, Mustelaria, Menæchmus, Miles, atque Mercator emendatiores sane haberentur. Namque in his recognoscendis libros contulimus de corruptis exemplaribus factos. At septem ultimæ, ut in eas incidimus, quæ simplices, & intactæ a censoribus fuerant, quanquam mendosæ forent, multo veriores erunt; sed quales legebantur octo illæ priores, in quibus pro quorundam negligentia, quam pro eruditione, & docta diligentia plurima in perversum mutata, & inter se oppugnantia offendimus. Hanc ego tam arduam, & tam immensi laboris rem veritus, præsertim cum viderem multorum damnandas esse opiniones, & eorum in primis, qui sive mandante Nicolao Quinto Romano Pontifice, sive Alfonso Rege Apuliæ, qui auctores, & Disalutis bonarum literarum fuerunt, tam temere, & barbarè tum Plautinos sensus invertissent, tum sales venustos, & subtiles, insipidos, & absurdos reddidissent, pene ab emendatione huiusmodi sum deterritus; nisi me potissimum hortati fuissent patricii duo generosa prudentia & spectata eruditione veri Hieronymus Baduarius, & Franciscus Minius, quibus cum multa perversa, & falsa corrigi, & in veram lectionem redigi posse dicerem, ut hoc nomine rem Latinam juvarem, singularique quodam beneficio, & qui viverent, & posteros demererer, non destiterunt; donec me, ut hoc gravissimum, & formidandum onus susciperem, perpulerunt, continenter instantes, ut quoad possem revolutis tam nostris, quam Græcorum Scriptoribus viginti Comœdias emendarem, ut aliquando legentibus voluptat, non fastidio forent. Sed neque is sum, qui omnia me emenda e dicam, aut amissa acquisivisse, aut defecta supplevisse, aut numeros ad certam regu-

regulam, & libram, ut examussim quadrarent, redegisse; immo qui vel in me ipso plurima desiderans, multa ita ut inveni, reliquerim. Illa enim tantisper a nobis vel demutata, vel emendata fuerunt, dum sic esse ex diligenti, & multa lectione comperimus, quæ, aut fallor, aut veriora veris sunt. Reliqua iis relinquimus cognoscenda & corrigenda, quibus majus eruditio, majusque supererit otium; quam modestiam si publici quondam censores servassent, haud ita multa elegantissimi Poetæ facete dicta, perversa fuissent. Quale illud est quod *pro madulsam habeo, probe mulsavi*, pro *manta, mane* posuerunt, & ignorantes quid significet in proverbio Romano *ve vectis, ve mibi* dixerunt, & ubi *scriblitæ* legebatur, *sub lite* factum est, & pro *sartis tectis, sancta* leguntur, & pro *numero, nunc* Grammatici sane semidocti, ne dicam deridiculi, qui item *oves Tarentinas*, sic enimprehendimus scripsisse Plautum, in *frumentum* mutaverunt. Alia item notavimus, quæ nunc consulto præterimus pro falsis scilicet redarguenda in eo Opere, quod maturamus, jamque emissemus, nisi successivo, atque tumultuario studio Plautinas Comœdias coleremus. Tu vero interea, Patavine Pontifex, cui nominatim emendationem hanc nostram dicamus, quum sis Pontificii juris consultissimus, & omnium sacrarum Literarum fons, atque thesaurus, quod vel ex hoc apparet, ut si quando de divinis, humanisque rebus disceptatur, te omnes unicum adeant disceptatorem, & velut oraculum quoddam consulant; tuque ita prudenter, & scite de omnibus respondeas, atque judices, ut te unum nostra ætas habeat, quem vere sanctarum Legum interpretem, & disciplinarum patrem appellare possit, has Comœdias leges, revolves, & pensitabis a studiis sane tuis non abhorrentes. Quippe qui in eloquentia non minus præstes, quam in sacris Literis, & acutis Philosophorum dogmatis, sive præceptis. Quam rem gravissimæ illæ, & mira arte elaboratæ, totiens cum summa laude, & admiratione in conspectu Romanorum Pontificum habitæ Orationes declarant, tum decem illi libri, quibus Liviano exemplo in decadis formam præclara illa avi tui Caroli Zeni facinora memoriæ prodidisti, immo immortalitati consecrasti; nec finis

P L A U T U S.

9

nis eum interire virum, quem aliquando Urbs hæc longe, lateque imperans, Europæ decus, & ornamentum, saluberrimæ Religionis propugnaculum, & quum maris sit domina, cunctarum pene gentium communis Patria, assertorem habuit. Atque ita leges, ut si quicquam te offenderit, vel eorum, quæ nos mutavimus, vel eorum, quæ infirmitatem ingenii nostri excedentia, ut inventa sunt, ita manent, notabis, & corriges; modo illud sic esse auctoritate veterum, & ratione antiquorum scriptis nixa constet. Res agitur communis. Comœdiæ Plautinæ, quæ paucæ ad nos pervenerunt, ab omnibus juvandæ sunt, quicunque musas Latinas colunt. Verum hæc exigunt acre judicium, quod plurima, multiplici, & assidua lectione habetur. Nam, & Græcis Scriptoribus, & Varrone asserente, judicium poematum est quid maximum, & difficillimum, quanto magis temporibus nostris, quibus vix bonarum litterarum principia percipi possunt. Quare si quis diligens fuerit, & sedulus vetustatis explorator, poterit & ipse opem aliquam Poetæ veteri, & elegantiori ferre. Nos quoque, ut fecundius fructum nostri labores ferant, in commentarios conferemus quæcunque a nobis sive emendata, sive aperta fuerunt. Lectoremque rogamus qui Plautinas has legerit Comœdias, boni interim consulat; dum sive annotamenta, sive Quæstiones nostras Plautinas ediderimus. Vale.

In fine Voluminis.

Plautinæ viginti Comœdiæ, linguæ Latinæ deliciæ, magna ex parte iterum emendatæ per Georgium Alexandrinum, de cujus eruditione, & diligentia judicent legentes, Impressæ fuere opera, & impendio Pauli de Ferrara, atque Dionysii de Bononia. Tarvisii M.CCCCLXXXII. die XXI. Junii. Joanne Mocenigo Principe jucundissimo, & Duce felicissimo.

Georgii Alexandrini eruditionem magni utique fecit inter ceteros Angelus Politianus, nam in Miscellaneis cap. 9. eum cum Domitio Calderino Veronensi comparans, hæc habet: *Ceterum Georgius Merula, vir*

B

pla-

plane doctus, ac diligens, longe quam Domitius in scribendo cautior, & nunc primi fere nominis, non remulo (quod ajunt) sed velificatione plena invehctus, Commentariorum illius in Martialem permultis editis notis licentiam primus hominis, magno veluti passu gradientem, prorsusque jam ferocientem compefcuit. Hinc est in Epist. i. lib. xi. eundem Politianum ad Ludovicum Sfortiam Vicecomitem scribere, se doctissimum Merulam semper dilexisse, & coluisse, ac quoties de eo incidit mentio, laudasse sic ut neminem magis, atque ejusdem postremo nomen, quam honorificentissime potuit, scriptis suis intexuisse. At postquam Politianus ex literis, & sermone multorum cognovisset, Merulam spargere maledicta adversus Miscellanea sua, imo & criminofissimum librum adversus eadem scripsisse, se eidem infensum exhibuit, ut testantur Epistolæ libri illius xi. qui totus quantus est Politiani cum Merula concertationes complectitur. Non tamen propterea Merulæ doctrinam despexit, quare in Epist. ejusdem lib. xi. ad ipsum Ludovicum Sfortiam, postquam Merulæ obitu se non levius commotum fuisse scripsisset, quam si ei discipulus, aut alioqui familiarissimus fuisset, subdit de certamine, quod ipsi cum Merula intercedebat: *Certamen hoc inter nos ejusmodi futurum videbatur, ut ego nec vinci turpiter ab homine tam docto, nec eum contra vincere nisi magna mea cum gloria potuerim. Dolendum profecto studiosis omnibus illius desiderio est, in quo publica res Latina jacturam fecit.* At nullus in Merulæ laudem effusior, ut par erat, Scutario Vercellensi ejus discipulo, quod Præfatio mox recitanda com-

P L A U T U S.

11

comprobabit. In ea tamen haudquaquam inficiatur Scutarius, errores primæ Editionis, quos operariis dormitantibus, & mancipibus incuriosis adscribit, tot, tantosque fuisse, *ut jam omnia essent confusa, ne dicam contaminata, nec elegantissimus Poeta fabulas, verum confusaneos libros Miscellaneorum, aut Stromatum instar scripsisse videretur.* In eadem alia plura Opera a Merula composita Scutarius enumerat, ad quam propterea confugiat, qui eorum catalogum texere studebit. Mihi hoc in loco Plautinas tantum res persequenti, quæ Brixianæ censuræ materiam suppeditant, non vacat iisdem immorari, & aliqua tantum breviter dicam, post recitatam Scutarii Epistolam, de Plautinis Quæstionibus, seu Annotamentis, quæ a Merula, tam in recitata superius Epistola, quam alibi sæpius promissa, sperabat Scutarius jam ad coronidem fuisse perducta, ac Recognitioni suæ posse subnecti.

En Scutarii Epistola, qualem exhibet Editio Veneta anni 1595.

Eusebius Scutarius Vercellensis Georgio Merulæ Alexandrino omnium doctissimo. S.

Confecimus non minus sedulo, quam libenter, prudentissime Præceptor, quod nobis superioribus diebus injuncti; Plautinas enim Comœdias Latine linguæ delicias (ut puto) pro doctrinæ nostræ satis diligenter recognovimus, ut scilicet emendatiores imprimerentur: quod tu inprimis, dein alii legentes, si has in præsentiarum impressas cum aliis exemplaribus conferre voluerint, facile judicabunt. Expunximus haud paucos errores, & quasi spongia delevimus, quos operarii dormitantes, & mancipes incuriosi commiserant, qui non tantum falsas dictiones pro veris dum ponunt, prævaricati culpam committere, sed & paginas extra regiones suas,

*plane doctus, ac diligens, longe quam Domitius in scribendo cautior, & nunc primi fere nominis, non remulo (quod ajunt) sed velificatione plena invehctus, Commentariorum illius in Martialem permultis editis notis licentiam primus hominis, magno veluti passu gradientem, prorsusque jam ferocientem compefcuit. Hinc est in Epist. i. lib. xi. eundem Politianum ad Ludovicum Sfortiam Vicecomitem scribere, se doctissimum Merulam semper dilexisse, & coluisse, ac quoties de eo incidit mentio, laudasse sic ut neminem magis, atque ejusdem postremo nomen, quam honorificentissime potuit, scriptis suis intexuisse. At postquam Politianus ex literis, & sermone multorum cognovisset, Merulam spargere maledicta adversus Miscellanea sua, imo & criminofissimum librum adversus eadem scripsisse, se eidem infensum exhibuit, ut testantur Epistolæ libri illius xi. qui totus quantus est Politiani cum Merula concertationes complectitur. Non tamen propterea Merulæ doctrinam despexit, quare in Epist. ejusdem lib. xi. ad ipsum Ludovicum Sfortiam, postquam Merulæ obitu se non levius commotum fuisse scripsisset, quam si ei discipulus, aut alioqui familiarissimus fuisset, subdit de certamine, quod ipsi cum Merula intercedebat: *Certamen hoc inter nos ejusmodi futurum videbatur, ut ego nec vinci turpiter ab homine tam docto, nec eum contra vincere nisi magna mea cum gloria potuerim. Dolendum profecto studiosis omnibus illius desiderio est, in quo publica res Latina jacturam fecit. At nullus in Merulæ laudem effusior, ut par erat, Scutario Vercellensi ejus discipulo, quod Præfatio mox recitanda*
com-*

comprobabit. In ea tamen haudquaquam inficiatur Scutarius, errores primæ Editionis, quos operariis dormitantibus, & mancipibus incuriosis adscribit, tot, tantosque fuisse, ut jam omnia essent confusa, ne dicam contaminata, nec elegantissimus Poeta fabulas, verum confusaneos libros *Miscellaneorum*, aut *Stromatum* instar scripsisse videretur. In eadem alia plura Opera a Merula composita Scutarius enumerat, ad quam propterea confugiat, qui eorum catalogum texere studebit. Mihi hoc in loco Plautinas tantum res persequenti, quæ Brixianæ censuræ materiam suppeditant, non vacat iisdem immorari, & aliqua tantum breviter dicam, post recitatam Scutarii Epistolam, de Plautinis Quæstionibus, seu Annotamentis, quæ a Merula, tam in recitata superius Epistola, quam alibi sæpius promissa, sperabat Scutarius jam ad coronidem fuisse perducta, ac Recognitioni suæ posse subnecti.

En Scutarii Epistola, qualem exhibet Editio Veneta anni 1595.

Eusebius Scutarius Vercellensis Georgio Merulæ Alexandrino omnium doctissimo. S.

Confecimus non minus sedulo, quam libenter, prudentissime Præceptor, quod nobis superioribus diebus injuncti; Plautinas enim Comœdias Latine linguæ delicias (ut puto) pro doctrinæ nostræ satis diligenter recognovimus, ut scilicet emendatiores imprimerentur: quod tu imprimis, dein alii legentes, si has in præsentiarum impressas cum aliis exemplaribus conferre voluerint, facile judicabunt. Expunximus haud paucos errores, & quasi spongia delevimus, quos operarii dormitantes, & mancipes incuriosi commiserant, qui non tantum falsas dictiones pro veris dum ponunt, prævaricati culpam committere, sed & paginas extra regiones suas,

suas, & chartas in alias decurias perversè translatas inferuerant, ut jam omnia essent confusa, ne dicam contaminata, nec elegantissimus Poeta fabulas, verum confusaneos libros miscellaneorum, aut stromatum instar scripsisse videretur. Horum inscitia quibusdam in Comœdiis Actus internoscere, divisionemque, quam clarissimi Grammatici existimant scitu, intellectu in hoc genere præcipuam, quæ per prologum, prothesin, epithasin, & catastrophem fieri solet, vix percipere poteramus, diligentiam tuam, quam summa fide in hoc libro adhibueras, negligentia sua plurimum obscuraverunt. Quæ pleraque omnia curavimus, ut in ordines suos reponerentur, & ita effectum est, ut te non pœniteat, nos huic Recognitioni præfecisse. Cognoscent profecto lectores, si modo quod verius est verimonia, sine livore profiteri non recusaverint, in laboriosissima hujus Operis emendatione Merulam herculeos labores exantlasse. Nos præter correctâ impressorum errata addimus corollarium, quo nixi magnis Auctoribus loca nonnulla castigavimus, quæ nisi magis ad ostentationem, quam ad communem utilitatem a malevolis fecisse videremur, hic singillatim annotavissemus. Plura quidem reliquimus intacta, quæ proculdubio castigationis egent, sed maluimus legentibus rem integram servare, quam in hoc animo nostro indulgere. Satius quippe, & tutius est, habenis moderari, quam totis viribus equum in cursum impellere. Tu enim sæpissime soles, utpote qui animi es ingenui, ingenueque doces, discipulos tuos admonere, ut temperamento quodam omnibus in rebus utantur, ne audaculi, plusquam opus sit, casum, & præcipitium ferant. Et quemadmodum in hoc, ita in id genus plurimis non solum, qui sub te proficiunt, sed omnes literati, literatorumque amatores tibi debent, & proinde te amant, colunt, venerantur, & observant. Et ut ex consulto omittam, quod librum jam pridem de Orthographia scripsisti consummatissimi operis Virgiliani in multis veram lectionem restituens, & de Homine adversus Galeotum, commentariolosque in Sapphus libellum; quod annotamenta in lepidissimum Epigrammatographum, quibus illius arguti, & docti sales, veneresque intelligi possunt, ac interpretationem sanè utilem in M. T. Cic. artificiosam Orationem

tionem pro Q. Ligario, & argumentum in Epistolam ad Lentulum Spintherem; quod rei rusticæ Scriptores maxima abs te lucubratione adamussim correctos suis verbis, idest latinissimis exornasti, multaue interpres fidissimus, & nonnumquam paraphrastes e Græco in Latinum traduxisti; quod eruditissimas enarrationes in juvenalem multijuga doctrina refertas, & item Epicedia, Epithalamia, infinitasque in omni genere dicendi Orationes edidisti; quod observationes tuæ tam Græcæ, quam Latinæ, quas fere innumerabiles observasti, jam diu volitent per ora virum, a quibusdamque, auctore dissimulato, excipiantur, & fronte perfricta, recitentur pro suis, quos utique manifestos furti tenemus, atque plagiaria lege agitare possumus. Et ut alia haud parum multa abste elaborata scienter præteream. elegantissimam conscripsisti, & adhuc conscribis Historiam de antiquitate Vicecomitum, orsus a primordio Urbis opulentissimæ, jussu excellentissimi, & liberalissimi Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ Vicecomitis Barii Ducis, omnes Historicorum leges servans, lacteam quamdam cum fide maxima ubertatem, Livianamque in concionibus majestatem felicissime assecutus, proceres, vel potius heroas hujus præcipuæ gentis, non Fabiis, non Camillis, non Metellis, non Scipionibus, non Mariis, non Marcellis, non (ut semel dicam) ipsis Cæsaribus virtute, & rebus abs se gestis inferiores, a squalore, atque ab oblivionis injuria in lucem, & in memoriam asseruisti, utque vera in medium afferres, nihilque perperam diceres, diligentiam, quam olim in literis excitandis, & a situ vindicandis, eam in tua Historia præstitisti. Quamobrem Hermolaus Barbarus vir quidem summæ auctoritatis, & si quisquam hujusce seculi nostri doctus est, & disertus, doctissimus, disertissimusque subinde dicere solebat, cum hic apud illustrissimum Principem nostrum Venetæ legationis officium fungeretur: voluisti medius fidius omnes Historias, Annales, Chronica, Ephemeridas, Genealogias, Tabulas, Codicillos, & Diplomata denique omnia ad hanc rem facientia, quæ per omnes Italicas urbes fuerunt, penitus perscrutari. Cumque tota hæc Vicecomitum familia ob ta-

lia

lia in suos merita tantum tibi debeat, quantum vix nunquam persolvere possit, plus etiam atque etiam Georgio debere fatetur magnificus, & splendidissimus Eques Albertus Vicecomes, Senator illustris, liberrimi ingenii, ac rei militaris scientissimus, cujus majorum præclara, & egregia facinora belli, domique gesta omnino vel magna ex parte oblitterata, immo obsoleta, ad perpetuam famam, atque immortalitatem revocasti. Jam ad Plautum, unde sumus digressi, revertamur, qui & ipse cum per te solum (unum neminem excipio) reviviscat, Quæstiones tuas Plautinas maxime desiderat, quibus argutissimi sensus, jucunde urbanitates, vernilia dicta, suaves facetiæ, & sales non iuvenisti, ex obscuris dilucidi, ex ambiguis plautinissimi fiant, quas ad coronida fere perductas si (ut spero) in hac proxima explanatione edere curaveris, & his codicibus connectere, ipsam ante omnes Plautum, mox festivissimi Poetæ studiosos tibi in perpetuum addixeris. Carmen iussumus, in quo calamitosam nobilissimorum Comicorum deflemus jacturam, qui nobis nomine tantum sunt cogniti; quod (qualecunque est) nisi paulo longiores fuisset, in hujus Epistolæ recessu imprimi decreveramus. Vale optimarum literarum Princeps, & egregium decus. Venetiis. M.CCCCLXXXV.

Dubitant aliqui, an lucem unquam viderint Quæstiones Plautinæ, de quibus in calce modo recitata Epistolæ. At dubietatem omnem evellunt Epistolæ Politiani, qui post obitum Merulæ ad Jacobum Antiquarium ita scribebat lib. xi. *Ubi tandem nobis expectatæ, toties promissæ Quæstiones? An eas forsitan tulit ad manes, nec dignos putavit nos, quicumque superstites eramus, indoctos prorsus homines, rerum tantarum lectione? Ad quem Jacobus respondet: Jam in Merulanis rebus nihil melius sentio, ut qualem se effundit, talem relinquamus, præter historias, & epistolas quasdam sine aliis monumentis superstitem. Plautinæ Quæstiones apparent nul-*
la.

*Id ipsum Politianus in Epist. ad Philippum Be-
roaldum lib. vi. Nec est, quod ulla expectemus ejus Scri-
pta quasi posthuma, corvos delusit hiantes. Nam nec
Centuriæ usquam, nec Plautinæ Quæstiones comparent.
Ita lepidus homo posteris imposuit. Dignus omnino ta-
men, quem Professores non contemneremus, nisi Professo-
res ipse omnes contempsisset. Cornelius Vitellius, quo
nemo Merulam ea tempestate magis despexit, omnium
item maxime eundem insectatus est ob Plautinas
Quæstiones toties promissas; namque sub initium li-
bri De dierum, mensium, annorumque observatione,
quem Cornelius ad Pyladem nostrum Brixianum di-
rexit, sexcentos & amplius errores ipsius ex Commen-
tariis Juvenalis, & Orationis in Ligarium, ac emen-
datione Plauti, Columellæ, Catonis Censorii, & Var-
ronis collectos habere, se affirmat, quos (ait) jam edi-
dissem, nisi expectarem ipsius Quæstiones Plautinas, quas
jam decem annos in utero gestat, & adhuc non modo
non parit, sed ne parturit quidem, cum ei opus sit re-
cantare, quæ in toto Plauto depravavit.*

Venio nunc ad binos Plauti Commentatores, quibus
Pyladis censura haud magis, quam Georgio Alexan-
drino, pepercit; Bernardum, inquam, Saracenum Vene-
tum, & Baptistam Pium Bononiensem. Lucubrationes
luas Saracenus dicavit Francisco Marcello Episcopo Tra-
gurino, ut superius dixi, quem non ob animum mo-
do liberalem, & mentis magnitudinem, ac religionis
cultum, sed etiam ob eximiam, ac propemodum sin-
gularem doctrinam commendat. In illis quantum la-
boris impenderit, declarat, gloriæ suæ ducens, se

atten-

attentasse priorem, aliquocumque modo inchoasse, quod alii fortasse perficient; fatetur easdem tumultuario magis, quam accurato studio adornatas ob discessum, quem ad Orientis partes maturabat, nec se puduisse, recentiorum Auctorum sententias sectari, eorum præsertim, qui Plautinas delicias sectati sunt. Inter hos nullam mentionem facit Georgii Alexandrini, & solum memorat Georgium Vallam, quem bonarum disciplinarum omnium ærarium appellat. Hujus filius Joannes Petrus Valla in Plauti Comœdias Commentarios conscripsit, quos conjungit Saraceni, & Pii Commentariis Editio Veneta, ibique, scilicet in Præfat. ad Commentationes suas, ait ipse, patri suo Venetiis publice Comœdias Plautinas profitenti multos extitisse auditores, quorum aliqui excepta ab ipso aliis prodere conati sunt, atque ita a primæva imagine discrepantia, ut ne quæ demum patri suo incuriæ culpa inureretur, adactus ipse fuerit, a patre tradita quam celerrime colligere, atque evulgare. Miserum Georgii Vallæ obitum describit Pierius Valerianus ejus discipulus De Literator. infelicit. lib. 1. Ejusdem Elogium legitur apud Jovium.

Reverendissimo in Christo patri Francisco Marcello Pontifici

Tragurino, Bernardus Saracenus Venetus S. P. D.

Castigationes in Plautum nostras, nec non enarrationes, Præsul doctissime, nobiscum, cui potissimum dicamus, cujus sincerum, prudens, ac doctum subiremus judicium, animo aliquandiu reputantibus, nobis occurrit nemo, quem apud nos tibi præferendum esse existimaremus, sive Marcellæ domus claritate multis anteferenda, sive sanctissimæ Religionis nostræ observantia, sive doctrinæ eximiae acerrimo judicio, quæ omnia mentem meam prius pen-

pendulam confirmaverunt, stabiliverunt, ut minime dubitaverim, tibi esse destinandas has lucubrationes in Plautinas Comœdias longiusculo tempore perfectas; quod domesticis curis, multisque anxius sollicitudinibus, citius non potuerim, quam ipse cupiebam, transigere. Quæ si tibi placuerint, Viro nostra hac ætate non liberali animo modo, & mentis magnitudine, ac Religionis cultu, sed etiam doctrina eximia, ac propemodum singulari, non parum me profecisse putavero, quamquam sentio, in re ejusmodi quam difficile sit laudem promereri, Plautinas polliceri castigationes, ubi tot non modo inversa verba, & præpostere posita sunt, sed etiam tot verba deficient. Sed quid ego verba memorem? cum non modo versus dimidiati inveniantur, sed etiam desint integri; nec versus modo, sed etiam Scenæ integræ, atque adeo, etiam dimidiatæ Comœdiæ jam perierint. Adde porro tantam Poetæ rerum caliginem, ob incognitam vetustatem ut Sisenna, tantus inquam Auctor, & Varro, qui undecunque doctissimus est a doctissimis dictus, nedum Donatus, Servius, & plerique alii Grammatici non parum invigilaverint, ut nobis Plautum ex incognito, cognitum facerent. Quamobrem, cum hæc ipse mecum reputarem, ex ipsa provinciæ mole merito perstiti dubius aliquandiu, num hoc onus mihi esse subeundum censerem. E diverso, cum ex hujus Auctoris cognitione perspicerem eximiam quandam multis emanaturam utilitatem, putavi, labori minime parcens, hoc onus minime omittendum, ut si etiam, quæ voluerim, omnia, ipse mihi præstare non potuerim, probabile tamen visum fuerit, attentasse me priorem, aliquodcunque modo inchoasse, quod alij fortasse perficiant. Videbunt per nos tamen eruditi plura mendosa veræ lectioni reddita, in suam quemque decuriam interlocutorum coercitum, qui prius, nullo servato ordine, vagabatur, & denique non mediocrem præstitam fuisse a nobis diligentiam, ut Plautina lectio juvaretur; sales quoque, ac joci, sensusque jucundissimi, lepidissimi Poetæ innotescerent. Quantum autem laboris in hoc impensum sit, statim in fronte testatum volumus; nam ut quivis noscere facilius queat quid mendosum, quid emendatum, emendan-

dandumve, pro ut cuique pro suo arbitratu; id integrum reliquimus. Plautinas Castigationes statim in ipso Operis vestibulo locavimus; quæ (ni fallor) sunt omni veritate veriores, pauculis dumtaxat exceptis; quæ non tam mendosa, quam omnino cognitu difficillima ex antiquitatis maiestate visa sunt. Quæ fortassis una cum aliis fuissent enodata, si vel in aliquem emendatum Codicem incidissemus, vel nisi tumultuario magis, quam accurato studio, editiones nostras modo ob nostrum hinc propediem discessum ad Orientis partes maturarem. Percurres igitur, Pontifex Reverendissime, has nostras cum Plauto lucubratiunculas (in re hac enim te hominem doctissimum, eloquentiæ studio, ac laude eminentem, prudentia gravissimum, reliquisque virtutibus insignem judicem mihi constituendum ratus sum) in quibus si quid recte dictum videris, non id mihi soli tribui contendo; cum non ex mea, sed eminentissimorum Auctorum sententia cuncta ferme protulerim; in qua re ne quidem veterum, etiam recentiorum quorundam, & eorum præsertim qui Plautinas delicias sectati sunt, non puduit sententias sciscitari. Et in primis Georgii Vallæ Viri Clarissimi, quem nostris temporibus bonarum disciplinarum omnium ærarium dixerim, cujus censura nihil est gravius. Si quid autem minus ornatum, aut non omnino enucleatum comperis, aut forte incuria omissum (non enim potest Lippus quantum contendere Lynceus) vel ignoscas, vel emendes, cæterosque moneas, ut si quam habent in nos fervidam mentem, tegant. Qui si forte livore agitati perstreperint, tua oratione compescas; quamquam nihil moror, quod si quid boni factum fuerit bonis, invideant non boni. Hæc autem si tui accerrimi iudicii stabunt incudi, nullius formidabo Rhinocerontis nasum.

Venetiis MDXI. per Lazarum Soardum.

Et in fine Voluminis subditur

Excusatio Lazari.

*Quisquis ades, Lector studiose, voluminis huius,
Non sit iudicii norma severa tui.*

*Si qua errata liber dederit minus apta legenti,
Et male compactis barbara verba notis:*

Da

*Da veniam, quæso, non hæc vitiosa Soardus
Lazarus emittit bibliopola tuus.
Sed (quod sæpe solet) manus impressoria aberrat,
Veloci nimium sollicitata stylo.*

Joannem Baptistam Pium plures in Plautum Retractiones edidisse, constat, tum ex calce Commentariorum ejusdem in Lucretium, tum ex Thesauro Critico Gruteri Vol. i. brevesque Præfationes, quæ utrique loco a Pio præfiguntur, mox inferemus, ex quibus patebit, Pium non Pyladis censura, ut facile quis crederet, sed suo adactum judicio, Plautum retractasse. *Ego de quo tamdiu tacuit Eruditorum consensus, imitatus soricinam næniam, indicio meo perire festino. Quid, rogo, pudeat fateri, si deliqui, & errorem fassum veniam deprecari?* ait ipse Pius, affirmatque priores Commentarios a se compositos fuisse, dum quartum, & vicesimum ætatis ageret annum. Idem in Sylloge Annotationum, quæ exstat apud Gruter. citato loco in cap. c. c. cujus titulus, Retractata apud Plautum quædam, perinde ac si nullum adhuc hostem expertus fuisset, omnes invitat, & adjurat, adversus se exferant vires, & ad conflictum se parent.

De Pio Paulus Jovius in Elog. ubi affirmat, eum doctissimi famam meruisse, quum obscuros Auctores interpretandos suscepisset (inter quos Plautum recenset) at eundem deridet, quod exoletæ, & rancidæ vetustatis vocabula sectatus quondam fuerit, quibus se- ro valedixit, totumque se ad Ciceronem recepit.

Jo: Baptista Pius, Ludovico Gesilardo Bononiensi Thesero suo. S.
Nemo, Lytavice cultissime, adeo cunctis industriæ, virtutumque numeris excelluit, ut solus omnia sciret;

quare vice proverbii cecinit Plautus, Romānæ linguæ deli-
cium: nemo solus satis sapit, cui verbum græcum concinit,
μόνος ἀνὴρ, *ἕστις ἀνὴρ*, quo significatur, unum hominem esse ne-
minem. Quod quam late pateat, quamque magni Viri in
palestra literatoria succubuerint, omnibus paulo humanio-
ribus constat. Aristoteles Sæpia nominatur, tanquam fur in-
cessitur, Plato vellicatur, Virgilius in ordinem redigitur,
Seneca lancinatur, Plinius turbare, & fasciculariam facere
insimulatur, cuncta olfacere, nihil degustare, omnia gluti-
re, nihil concoquere, & si libeat a calvo ad calvum opi-
natos Auctores excutere, in singulis Momus saltem sanda-
lia carpet, & fortasse recte, quando non omnia Dii uni de-
derunt. Ego, de quo jam diu tacuit Eruditorum consensus,
imitatus foricinam nœniam indicio meo perire festino. Quid,
rogo, pudeat fateri, si deliqui, & errorem factum veniam
deprecari? Gloriotas hæc sciolorum ineptas ex scriptis
meis non requiro, sed frugem studiosorum, quam lolio fru-
ticanti pati, ut inficiatur, immane prorsus est, & inhu-
manum, obiterque invidulos anxie declinans, quibus fa-
ma ex alieno rubore placere solet. Sumpsi proximis Sa-
turnalibus in manus Plauti Commentarios a me olim, quar-
tum, & vigesimum ætatis annum agente, compositos; mul-
ta deprehendi præpostere scripta, inversa, adulterina, &
in meram barbariem detorta; quædam olim a me parum
pensitate reposta: quæ nunc limatiora legas velim, & A-
cademicis nostris impertias, qui nunc plurimum florent,
idque Bononiæ. Nec ex lectione plausum, aut laudes ex-
pecto; satis, superque satis mihi bene cessisse judicabo,
si paribus suffragiis utar; nec id minimum, quando ex alte-
ra Euripidis Iphigenia colligitur pares calculos adeptum in
Areopagitico judicio evadere superiorem. Vale.

Retractata apud Plautum quædam. cap. cc.

ECce tibi Plautus iterum excutiendus, cum quo formi-
dolosius bellum consero, quam cum Excedra, semper
enim monstris fecundissimus est, & dum unum auferis,
aliud influit. Sed ego parum prudens, qui Ægyptium cande-
facere satago, & ad vitam cadaverosum revocare. *Sed Dii
facientes adjuvant*, adagio Varroniano inolevit. Pauca repa-
stina-

stinare hic satius duxi, quoniam & me libentius, quam cæteros corrigo, omnesque invito, quos per genium virtutis adjuro, exerant vires, & ad conflictum se parent, idque primum experiantur in meis, si modo aliquid decoctius habent, quo possint posteritati consulere. Non enim ex his sum, qui nævos suos amant. & se, & sua sine rivali complectuntur. Sed ad procinctum.

Ægre Lector sibi persuaserit, post tot, tantosque in Plautum labores tam a Georgio Alexandrino, quam a Pio, & Saraceno exantlatos, a Brixiano Professore tentari quid novi, aut proferri in eo argumento potuisse. At contra adest ipse, Pylades nimirum Buccardus, & in Præfat. mox queritur, innumerabilia in Plauto relictæ a Georgio errata, itidem tria millia a Pio, & Saraceno in eundem invec̃ta, *ut qui (ait ipse de Plauto) ante Georgium ægrotabat, bis duobus veluti insulsissimis Medicis ad extremam perniciem deductus, & pene conclamatus censeretur.* Damnat præterea Georgii erectiorem, atque immodestam ostentationem, herculeis ærumnis suos in emendando Plauto labores comparantis, *cui quidem (ita prosequitur) satis fuerat, se pro virili Reip. Literariæ prodesse, & meliorem Plautum reddere voluisse, profiteri.* Opus suum Aloyfio Dardano (magnus hic fuit Venetæ Reip. Cancellarius) Pylades nuncupat ob insignia, quibus ab eo affectus fuerat, beneficia, & ob summum honorem, in quo literas, literatosque Viros Dardanus semper habere consueverat. Antequam Epistolam ipsam nuncupatoriam afferam, recitabo versus quosdam ipsius Pyladis Opus suum Marini Becichemi Scodrensis, qui ea tempestate principem in Academia Brixiana inter Professores locum tenebat, magnique

gnique erat etiam apud externos nominis, iudicio submittentis. Occurrunt illi in ejusdem Professoris Prælectione in Plinium, ubi desumpta occasione causam suam agendi adversus calumniatorem quemdam, a quo assiduis dictariis proscindebatur, inter ceteros testes ad famam suam vindicandam, his verbis Pyladem inducit: *Quis Brixiano Pylade doctior, qui præter aliâ sui ingenii monumenta Plautum vitio temporum penitus corruptum a situ pene vindicavit? Suas tamen castigationes pro sua comitate, ingenuoque ingenio nostræ censuræ hoc Epigrammate subjicit Pylades:*

*Perlege Brixiacæ moderator doctæ juventæ,
 Quæ dedimus virgæ scripta notanda tuæ.
 Quæ quamvis pudeat sic incorrecta videre,
 Qualiacumque tamen consule, quæso, boni.
 Omnia quæ fuerint levibus delicta libellis
 Tolle, ut in his nullum crimen inesse queat.
 Verba tuis verbis, sensus quoque sensibus ipsis,
 Arbitrio varies omnia dicta tuo.
 Gratus erit nobis in mendis omnibus error,
 Sit modo Becicbemi facta litura manu.
 Neve unum immensam pigeat percurrere sylvam,
 Atque emendandi ferre laboris onus.
 Addet se socium bonus ecce Britannicus, & te
 Ut juvet, incumbet sedulitate pia.
 Surge age jam Patriæ decus immortale, tuis nam
 Accedet meritis gratia summa. Vale.*

Damus nunc Epistolam, seu Præfationem Pyladis ex Editione Brixiana an. 1506. in qua præmittitur Supplicatio, & Privilegium hujusmodi.

Serenissimo Principe, Excellentissima, & Illustrissima Signoria.

CUm ogni debita reverentia se expone, per nome di sui fidelissimi servitori, li heredi del q. Jacomo Britannico, olim

olim Stampador de libri in la città de Bressa; cum sit e hē
dapoī la morte del q. Pilades academico, olim professor de
studii de humanità a Salò, fosse trovato el Commento sopra
Plauto, per lui composto, & havendo el dito q. Iacomo Bri-
tannico preparato una bella littera, per stamparlo in bona,
& optima forma, fosse prevenuto dala morte, & per non
esser mai stampado da persona alcuna, ne soto el dominio
dela Signoria vostra ne in altro loco, loro heredi l'anno
stampado; ma dubitando, che poi stampado, altri a con-
currentia el vegnisseno a stampar a danno, & ruina de di-
cti heredi; ideo supplicano la illustrissima Signoria vostra,
la se degni concederli, che dapoī che l' haveranno stam-
pato el dito Commento, niuna altra persona de che con-
dition se voglia, non lo possa stampar, ne far stam-
par fino ad anni diece subsequenti in alcuna terra, ne loco
de la Signoria vostra, sotto pena de ducati ducento a chi
contrafarà, & de perder i volumi; da esser applicata per
uno terzo a quello officio, al qual primo sarà fatta la denun-
tia, & haverà expedito el contrabando, uno terzo al vostro
Arsenal, & laltro terzo alli ditti supplicanti; & se nel dit-
to termine de anni X. tal Commento fosse stampato in ter-
re, & loci alieni, chel non se ne possa vender alcun volume
in alcuna terra, ne loco della Signoria vostra, sotto pena de
perder i volumi, & de ducati doi per ogni volume, da esser
applicada come è ditto del altra sopraditta, la qual conces-
sion, & pena preditta, possi esser exequida per ogni Officio,
Magistrato, & Rector dela Signoria vostra, & come è il con-
suetudo de quella de conceder, & per zornata concede a suoi
subditi in simil casi, ala gratia dela qual i ditti supplicanti
sempre si ricomanda.

Quod suprascriptis supplicationibus fiat sicut petierunt.

Consilarii

Ser Bertolameus Minio.

Ser Andreas Minoto.

Ser Leonardus Grimani.

Ser Franciscus Foscarus Eques.

Nicolaus Gambus Notar. Curia majoris ex autentico fideliter
exemplavit. M.DVI. die X. Decembris.

Sequi-

Sequitur mox Pyladis Buccardi Epistola :

Pylades Buccardus salutem plurimam Aloysio Dardano Veneto .

SI Georgius Alexandrinus, Vir quidem nostra ætate non obscuri nominis, quippe qui & Græcæ, & Latinæ eruditionis satis haberet, Chalcographis Plauti Comœdias imprimere volentibus, quia in illis vel orthographiæ nescio quid addidisset, vel paucas dictiones, Scriptorum ignorantia confusas, & inculcatas separasset, laboriosum conatum suum ejusmodi, laboribus herculaneis comparandum censuit, professus, tum demum se Leonem prodigiosum devicisse, Excedram, Cervam, Æripedem, Aprum Ætolicum, Stymphalicas aves, Anteumque debellasse; quid de nobis dici jure possit, qui non pauca quædam, sed innumerabilia ab illo relicta errata, vel Scriptorum inscitia, vel correctorum, aut potius perversorum audacia sustulimus? qui cum duobus Plautinis interpretibus, Joanne Baptista Pio Bononiensi, & Bernardo Saraceno Veneto (pace utriusque dixerim) deluctati, vix tandem eorum ineptias, & futes commentationes excussimus, quibus ad tria errorum millia debacchati, universum fere Plauti ipsius Codicem, fœdis maculis oblitum reddiderant, ut qui ante Georgium ægrotabat, his duobus veluti insulsissimis Medicis ad extremam perniciem ductus, & pene conclamatus censeretur? qui demum versus Poetæ ad certam regulam, & libram a nullo umquam tentatam, redegimus? quandoquidem ea omissa, nihil firmum, aut solidum, vel dici, vel intelligi posset, id quod interpretes ii, vero verius ostenderunt, ut a nobis suis locis patefiet. Hæc autem non tam præfari libuit, ut tribuendum nobis plurimum arbitraremur ob hanc industriam, quam ut Georgii ipsius Alexandrini ostentationem paulo erectiorem, atque immodestam damnaremus. Cui quidem satis fuerat, se pro virili Reip. Literariæ prodesse, & meliorem Plautum reddere voluisse profiteri. Atque utinam, ne ipse quoque audaciuscule in eundem Poetam manum injecisset, nam neque glandionica suilla, neque spathalia, neque Cantharidum rictus, neque multa alia monstra a nobis explosa, jam annos circiter triginta, per Italiam, & cæteras Orbis partes

partes furuissent. Movit nos amor publicus, ut laborem huiusmodi recognoscendi Plautini Codicis desumeremus, quum plagis innumerabilibus affectum, perversum, mutilum, ob-
 rutum, ac pene exhalantem vidissemus. Verum, quum nihil propterea egisse, laboresque, & vigilias tantum desudasse, & abjecisse videremur, si perfectum jam, & absolutum corpus offuciis, & luto, sordibusque duorum ignobilissimorum pictorum illini, deturparique sineremus; Pii ineptias, vanasque commentationes, & damnabilissimas castigationes, immo verius corruptiones, pueriles præerea, & omni levitate, & falsitate redundantes; Saraceni emendationes, & interpretamenta pati non potuimus adolescentum, & aliorum studii literarum deditorum aures penetrare, ne pestis teterima palladium exercitum jam adorta, vel Universum protinus excuderet, vel in Gallicam tabem conversa, male illum omnino totis vitæ diebus agigaret. Commentarios itaque nostros in eundem Poetam aggressi, quibus potuimus viribus, sincerum illum, & emaculatum conservare, apertissimosque ipsius sensus omnibus tradere studuimus. Ingenue tamen hoc testati, nos omnia illius sensa penitus adiisse minime profiteri, quin superfuisse nonnulla, ne nobis quidem satis intellecta, tum vitio temporum, tum vero Codicum fragmentis, sed ea quidem pauca admodum. Satis autem visum est, publicæ utilitati, quo ad vires nostræ effunderentur, profuisse, utque cognoscenda hæc, corrigendaque nobis Georgius reliquit, sic nos quoque aliis cetera post nos memoranda relinquimus. Hanc vero lucubrationem nostram, hosque quinque assiduos labores, cui potissimum nomini dicaremus, quum diu mente, animoque agitavissemus, tibi uni, Aloysii Dardane, nuncupandos censuimus, ut qui literas, literatosque viros summo semper in honore habuisti. Ad hoc etiam illud accedit, quod tantum me tibi, pro tuis in me maximis beneficiis, debere scio, ut quum nullis jam fortunæ bonis tibi possim ulla ex parte satisfacere, statuerim industria saltem mea tibi testatum relinquere, me, etsi magno locorum intervallo a te sejunctus sum, animo tamen tibi conjunctissimum esse, omnique studio ad tuam dignitatem ornandam deferri. Vale, meque, ut semper fecisti, ama plurimum.

D

Ante

Antequam Pylades Buccardus Opus suum perficeret, diem absolvit extremum. Itaque Joannes Britannicus, tum amicitia, quæ inter ipsos intercedebat, tum ejus rogatu, nam morti proximus Pylades (quod antea sæpenumero fecerat) labores suos in Plautum eidem magnopere commendaverat, iis evulgandis operam suam contulit. Rem narrat ipse Britannicus in Epistola ad Aloysium Dardanum, & in ea significat, Pyladem duodeviginti Comœdias correxisse, & quinque tantum exposuisse, nimirum Amphitryonem, Asinariam, Aululariam, Captivos, Mostelariam, partemque Curculionis, in omnibus tamen aliis loca complura interpretatum fuisse, & ubique multa ex fide veterum Codicum aut deficientia substituisse, aut perversa emendasse: *Nemine sane (inquit Britannicus) vel mediocriter eruditum fore existimo, qui quum opus tam accurate castigatum offenderit, non plane speret, omnia posse per se intelligere.* Quanti faceret Pyladis eruditionem Britannicus, ac præsertim susceptam ab eo curam in Plauto emendando, atque enarrando, deprehendi etiam in brevibus quibusdam Britannici Adnotationibus confectæ ab ipso Juvenalis explanationi præmissis, ad quarum calcem corrigens Plauti locum quemdam in Captivis, & alium in Amphitryone, eas Adnotationes ita concludit: *Verum quum Pylades noster, quem Græce, Latineque apprime doctum agnoscimus, id oneris suscepit, ut omnes ejus Comœdias solertissima diligentia recenseat, omnesque versus ad pristinam pedum legem reducat, ac veluti totum Auctorem in aliam jam imaginem conversum reformet, multisque adhibitis tum novis, tum*
vete-

veteribus Exemplaribus, jam plusquam tria millia mendorum ex eo sustulerit, cum nova etiam, & mirabili commentatione, omnia mihi silentio prætereunda duxi, cum ipse omnibus cumulatis ne sit satisfactorius. At non omnibus Pyladis vigilias cumulatissime satisfecisse, constabit illico post Epistolam Britannici.

Joannes Britannicus salutem plurimam Aloysio Dardano Veneto.

PYLades Buccardus, Vir non minus Græce, quam Latine apprime eruditus, qui cum maxima mihi, dum vixit, intercessit familiaritas, quum ad eum gravi morbo oppressum visendi gratia biduo, antequam diem suum obiret, accessissem, cœpit, post multos inter nos mutuos amplexus, atque oscula multa, quum mihi Nestorem filium suum, tanquam qui se vicinum morti cerneret, plurimum commendasset, commemorare id, quod antea etiam sæpe fecerat, se quum ad communem omnium studiosorum utilitatem, tum ad dignitatem linguæ Latinæ augendam, non solum corrigendarum omnium Plauti Comœdiarum curam, sed etiam earum interpretationem suscepisse, verum superventu languoris interpellatum, non potuisse, quod animo destinaverat, in totum perficere, duodeviginti dumtaxat correxisse, tanta tamen diligentia accersitis undique quamplurimis, tum veteribus, tum novis exemplaribus, observataque omnium carminum modulatione, ut in iis nihil desiderari posse putaret. Præterea autem quinque tantum interpretatum esse, Amphitryonem, Asinariam, Aululariam, Captivos, Mostellariam, partem Curculionis, atque etiam in omnibus aliis loca complura enarrata; sed a me petere, ut si quando Opus post obitum suum publicandum censerem, id omnino Aloysio Dardano Veneto dicarem, quem ob multa ejus in se merita, singularemque, ac propensam in omnes literarum studiosos benevolentiam plurimi semper fecisset. Itaque quum ab obitu ejus labores diligenter, accurateque sæpe inspexissem, utpote qui omnibus in hoc disciplinarum genere versantibus mirabiliter profuisset, non putavi Opus in astruso habendum. Nam cum in omnibus Comœdiis mul-

ta ex fide veterum Codicum, aut deficientia substituerit, aut perversa emendaverit, aliaque huc, atque illuc falso translata in ordinem retulerit suum, animadverti in Mostellaria, ut nomen habet a monstris, tot monstra ab eo perdomita, atque sublata, ut quum non modo versus, sed Scenarum ordo confusus foret, nullus omnino antea sensus percipi posset. In Persa etiam mediam paginam offendimus, quæ, ut ipse transtulit, in Stichum transferenda fuit. Sed quid ego hæc verbis prosequor? Unicuique facile ad iudicandum erit, quantum Pylades de Plauto benemeritus sit, qui alia cum his exemplaria contulerit. Neminem sane vel mediocriter eruditum fore existimo, qui, quum Opus tam accurate castigatum offenderit, non plane speret omnia posse per se intelligere. Animo igitur hilari, atque benigno, Aloyfi Dardane, accipias labores Pyladæ, qua tibi dicari non solum verbis mandavit, sed etiam declaravit Epistola, quam sane in ejus scriptis ita a se compositam offendimus, ut præferret quod mente sua conceperat, feliciter posse absolvere; quam quidem Epistolam, licet ad rem in totum non faciat, non putavi tamen supprimendam, ut omni ex parte optimum ejus propositum omnibus foret perspicuum. Quæcunque igitur ab eo elucubrata fuerunt, accipies, ut suæ in te observantiæ pignus, & monumentum. Unum restat, Vir humanissime, ut Nestorem filium ejus in amicitiam, fidemque tuam ita recipias, ut intelligat lucubrationes patris tibi gratas fuisse. Hoc autem tibi confirmo, te ex gratissimis, honestissimisque moribus adolescentis summam voluptatem esse capturum; prudentem enim, officiosumque cognosces, & dignum qui a te ametur. Britannicum autem tuum, qui te, familiamque tuam nobilissimam summa prosequitur observantia, in numero tuorum fac habeas. Vale.

Et post excerpta quædam de vita, Comædiisque Plauti ex Auctoribus gravissimis a Georgio Alexandrino, nec non subjecta Fabularum nomina, sequuntur hi versus:

*Poema, Lector, candidum Plauti vides,
Ut optasti, redactum jam in suos pedes;*

Lapsa-

*Lapsabat dudum, plantis quod trementibus,
Ac plagis male transverberatum plurimis,
Dum dextris rudium volveretur noxiis,
Errabat, quærens assertorem quempiam;
Sed jam tot annos prorsus nullum invenerat.
Breve est hinc scire quis manus porrexerit
Vindex faultrices, & Vatem hunc jam debilem
Claudis meantem gressibus receperit,
Confossum multis erigens industriis,
Ac vulnus oleo multiplex claudens suo.
Requiris nomen, non prolatum his versibus?
Dum nulli studet hic Auctor arrogantiae,
Utilitati sat habens conferre publicæ.
Sed si omnino cupis id scire, ingenio utere.*

Et in fine Voluminis.

Lector optime, scito has Comœdias viginti Plautinas, ex quibus Pylades Buccardus duodeviginti, solerti diligentia, correxit, atque ex iis quinque elegantissime interpretatus est, a Jacobo Britannico Brixiae impressas fuisse, omni adhibito studio, ne ab archetypo aberraret, anno salutis M.D.VI. tertio Kalendas Decembris.

Pyladis castigationes, & enarrationes, licet magnam illico adeptæ fuerint auctoritatem apud Grammaticos plerosque omnes, quorum iudicio solus ipse Plautinos sales, & numeros ab inferis revocasse putaretur, non defuit tamen earundem oppugnator, ac Georgii Alexandrini vindex, Thadæus nimirum Ugoletus Parmensis, ipsius Georgii discipulus, quem Virum plane doctum, & ipso Pylade longe doctiorem pronunciare non dubitat in Epistola ad Lucinum Arnutium Alexandrinum. Ea præmittitur Venetæ, quam vidi, duodecim annos post laudatam Brixensem evulgatæ Editioni, a Luca Olchinensi Canonico curatæ, in qua, ut titulus præsefert, Plautinæ Comœdiæ ex collatione Florentinæ

tinæ fidelioris impressionis recensentur, & aliarum omnium, quæ inveniri potuerunt; collegitque in ea Lucas, præter Ugoleti Adnotationes, & præter Pyladis Commentarios, atque Scholia Grapaldi, & Epiphyllides Anselmi, quæ omnia Ugoleti Editio simul complexa fuerat, collegit, inquam, Commentarios Saraceni, Vallæ, & Pii, & de suo marginales Notas, & Indicem adjecit. Usus est autem Ugoletus præsertim Codice Basileæ exscripto, ut ipse testatur in ea Epistola, *septuagesimo septimo ab hinc anno*, aitque inde duodecim ultimas Comædias Plautinas emanasse. Grapaldum, & Anselmum (de reliquis dictum est supra) Ugoletus commendat, priorem quidem, quod ejus Scholia eruditionis sint plena; posteriorem vero, quod ejus Epiphyllides nitidæ sint, & comptæ. Grapaldi Elogium legitur in Paulo Jovio, & ad illud Georgii Anselmi Epigramma. De Thadæo autem Ugoleto mentionem facit Valerianus de infelicit. Literat. lib. II. his verbis: *Tadius Ugoletus, patria Parmensis, Vir maxime unus, cui fortuna sit arridere visa, dum juventutem apud potentissimos Reges magno in honore peragit, eorumque favorem in se propensissimum sentit. Is tamen Matbia Pannoniæ Rege defuncto, multisque tota Italia Principibus defectis, in Patriam, re admodum tenui, reversus ad didascalicas nugas se conferre coactus est; quo ex labore vix tantulum adsequebatur, quod ad necessaria vitæ sustentanda sufficeret. In ea demum incipia defecit, neque quicquam ex magnis, & multis Operibus, quæ magno cum labore, & diligentia lecta inchoaverat, spatiis exclusus iniquis relinquere potuit absolutum. Reliquit*

liquit profecto, breves illas Adnotationes, quas licet tumultuaria opera editas, sperabat legentium utilitati, ac commoditati profuturas, ne Grammaticorum libros etiam in rebus minimis evolvere cogerentur, quibus tamen nomen suum præponi non curavit, quia (ait ipse) *certi eramus, nostras a Pylade enarrationibus facile discerni posse. Illæ enim, aut de syllabis, aut de metri ratione disserunt, aut Pium, & Saracenum vellunt, & plerumque (ut ait Poeta) Tergora diripiunt costis, & viscera nudant. Nostræ vero nihil horum.*

En Epistola Ugoleti ex ea Editione Veneta an. 1518.

Reverendo Domino Joanni Lucino Arnutio Alexandrino, humanarum, divinarumque rerum consultissimo Thadeus Ugoletus. S.P.D.

VEteres Græcorum Grammatici, quos criticos appellabant piluti, severique judicii, ac celeberrimi doctrinarum professores, Codices temporum incuria, aut Librariorum indiligentia depravatos, aut alia quapiam causa vitiosos, vitia tollentes, curiose emendare, distinguere, & annotare consueverunt. Quare nunquam alicujus indiligentiam impunitam transire passi sunt. Nam & in Homerum Poetarum parentem, judicii sui spicula torquere non extimuerunt. Constat enim Iliadem (ut versus obelo notatos præterfluere sinam) in viginti quatuor volumina, secundum XXIII. literarum numerum, quò Græcia utitur, totidemque Odyseam, non ab ipso Poeta, sed a Grammaticis fuisse divisam. Nostri quoque in omnibus Græcorum studia sectati, eaque ab initio tenuiter accepta, mox in effusum, ac latum eruditionis campum dilatare soliti, itidem fecerunt C. Octavius Lampadio Nævii bellum Punicum, unico volumine, expositum, propter magnitudinem, in septem divisit. Tucca, & Varrus multa in Virgilio mutasse creduntur. M. etiam Tullius Romanæ eloquentiæ unicum prope lumen, non parum laudis se adeptum putavit, si Lucretii libros, qui sunt scripti ad C. Memium de natura rerum quam emendatos
postea-

posteritati traderet. Quum autem nostris temporibus omnia fere volumina, partim librariorum inscitia, partim impressorum negligentia, aut temporum vitio, magnis sca-
teant erroribus, omnis Grammaticorum turba, non solum sordidior, sed, si diis placet, etiam lautior hanc emen-
dandi consuetudinem ita avide fovet, observat, & am-
plectitur, ut nil superesse putet, nisi in emendandis Co-
dicibus ingenii sui vires ostentaverit, malitque aliena cor-
rigere, quam sua prodere. Ego quoque non invitus ad
emendandum Plautum me adcinxeram, ut unus de grege
illo essem, ac tibi Plautinarum deliciarum studiosissimo
morem gererem; sed Pyladæ Brixiani lucubrationes me hoc
onere levarunt, tantum nominis, ac auctoritatis adeptæ
apud Grammaticos semitarios, omnia quasi per nebulam
cernentes, ut solus hic Plautinos sales, & numeros ab infe-
ris revocasse putetur. Sunt tamen, si verum fateri volueri-
mus, non indignæ cognitione, utpote quinquennio elaboratæ,
nec dum absolutæ. In his tamen multa sunt, quæ probes,
multa, quæ damnes, ac rejicias, dubitesque, utrum vitia, an
virtutes majores. Nam, nisi me gustus fallit, dum Codices,
temporum injuria, labefacti, & plerisque in locis exesi,
numeros supplere, ac in pristinum nitorem restituere,
sensusque pro libidine elicere conatur usque ad vitium dili-
gens, multa addit, multa invertit, ac delet; majorem pro-
culdubio illi laudem conciliatura, si, uti erant intacta, re-
liquisset. Illud non queo satis mirari, unde hic, & plerique
alii tot antiqua Plauti exemplaria habuerint, testimonio
quorum emendationes suas confirmant, cum mihi non so-
lum Italiæ, sed fere totius Europæ Bibliothecas excutienti
vix unum, aut alterum hætenus videre contigerit. Verum,
ut a Pylade perperam emendata, & temerarie, citraque ul-
lum pudorem addita, aut male interpretata palam facerem,
una ratio suadebat; quia ille, Epistola quadam ad Aloysium
Dardanum Venetum, indigne, illiberaliterque stili aciem di-
strinxit in Georgium Merulam Alexandrinum *συμπολίτην σου*,
& præceptorem meum, Virum plane doctum, & ipso Pylade
longe doctiorem, cui quicquid doctrinæ, aut judicii in me
est, acceptum refero. Altera dissuadebat, ne mihi vitio ver-
tere-

teretur, quia in mortuum scriberem objectis respondere nequeuntem; præcipue cum Tryphæus Aristophanis, & omnes Scriptores mortuis parcendum esse censeant. Sed ego tetigit terram, atque, ut ait Plautinus Tranio, nihil formido, pax mihi est cum mortuis; quamvis nec vivis, nec vita functis ulla fiet injuria, si quid super quibusdam carminibus falso Plauto adscriptis, aliter quam Pylades, aut alius quispiam, sentio, tibi breviter indicavero; de quo copiosius in Commentariis nostris in Amphitryonem dictum est. Est Scena in Amphitryone tali principio:

Quis ad fores? Ego sum. Quid, ego sum? Ita loquor. Tibi Jupiter; claudit vero hac fini:

Sacrifico ego tibi. Qui? Quia enim te mactō infortunio.

Ab hoc versu (ubi multa exoleta desiderantur) usque ad illum:

Vos isthæc inter vos partite, ego abeo, mibi negotium est, inserta sunt CLXX. carmina, quæ jam in impressis Codicibus leguntur, a plerisque omnibus pro Plautinis recepta. Adulterinorum carminum principium tale est:

Tun' me mactes carnufex?

in quo enarrando sic Pylades: „Hoc reliquum hujus Scenæ, „& duarum insequentium Scenarum in plerisque tum anti- „quis, tum novis Codicibus deficiebat. Quod quamquam „Saracenus a se animadversum dicat, tanquam adulterinum, „& subdititium non censuisse se, admittendum in Plautinam „familiam, nos contraria sententia censuimus uti nativum „proprium, consanguineum, & legitimum, quandoquidem „& sententia absolutissima cum superioribus convenit, & „versus hi Plautinam olent lepiditatem, & Nonius eorum ali- „quot pro Plautinis citat, quemadmodum in verbo *exantlare*, „& in verbo *minitabas*, & in verbo *impedire*, ut infra dicemus. „Hactenus Pylades, a quo tantum dissentio, quantum Sarace- „no assentior scribenti Pythio vera magis tripode, præsertim cum nisi in impressis Codicibus reperiantur; si in aliis extarent, jamdiu vulgata essent ab his, qui erroris sui inanias veterum Codicum testimonio probare solent. Pylades autem, dissimulator vafer, credulæ, & simplici juventuti illudere ratus, quo sententiam suam tueretur, inseruit his adulterinis quædam carmina a Nonio citata, ut illud:

E

Ita

*Ita ego certo cruce, & cruciatu mactabo, exi foras
Mastigia.*

sed dissimulavit hoc se legisse in Nonio sibi peculiari; & illud:

Pertolerarem vitam, cladesque exantlarem impatibiles:

quamquam hoc citetur a Nonio ex Amphitryone Actii; sed in nomine nulla mihi controversia, cum constet Plautum testimonio M. Varronis, & Sexti Festi Pompei in Epitomate quinquaginta librorum Verri Flacci de priscis verbis, & Prologorum Asinariae, & Mercatoris appellatum fuisse Marcum Actium Plautum; & Asinium quoque, si Codici meo fides adhibenda Basileæ exscripto LXXVII. ab hinc anno, ex eo exemplari, e quo XII. ultimæ Comœdiæ Plautinæ emanasse traduntur; & illud:

Quid minitabas facturum, si istas tetigissem fores?

& illud:

Imo hunc ego Thebani cives, qui domi uxorem meam

Impudicitia impedivit, thesaurum stupri teneo.

Cætera omnia subdititia sunt; mirorque, ubi nam Plautinam lepiditatem Pylades agnoscat, nisi fortasse in hoc versu, qui est adulterinorum ultimus:

Rationes jacent, judicium filet, quid agam nescio.

Enimvero ut quivis, judicare possit, Pyladæ, an mihi credendum, aliquot legitimos Plauti versus conferam cum adulterinis, quorum duo in primis se mihi offerunt:

Si minuscule digito increpuerint fores, hac tegula

Tuum diminuam caput, ut cum dentibus linguam excrees.

Pylades hunc locum sic interpretatur: „Hac, inquit, tegula, „quam manu tenebat, ut qui in superiore tecto ante januam „constiterat tegulis confecto, tuum diminuam caput; neque „apparet usquam Mercurium ipsum peluim, atque aquam „habuisse, qua Amphitryonem inspergeret, ut Pius superius „dixit.„ Ego vero, non ut Pium Bononiensem hominem in literis diligentem, ac de Plauto haud male meritum, nec mei immemorem defendam, sed ut magis Pyladæ judicium redarguam, Plauti carmen adscripti, ubi Mercurius Amphitryonem sic alloquitur:

Næ tu postulas matellam tibi aquæ infundi in caput.

In hoc nulla tegulæ mentio, sed aquæ, & matellæ, idest
vasis

vasis aquarii; sicut nec in illo itidem Plautino, quod sequitur:

Optimo jure infringatur aula cineris in caput.

Hæc carmina, quæ modo retuli, sunt genuina Plauti, sed subdititii carminis Auctor regulam finxit, quoniam meminerrat, Mercurium dixisse:

Ibo intro, ornatum capiam, qui potius decet,

Deinde sursum ascendam tectum, ut illum hinc prohibeam.

Sed ne in re frivola cristam tollere videar, si alterum carmen adulterinum ostendero, haud ultra progrediar, quod tale est:

Ob isthuc indignum dictum te, obstricto collo, hac diripiam.

Hoc Pylades sic enarrat: „Jupiter in Amphitryonem manum, extendens per collum eum cœpit; abstraxitque invitum, fauces illi stringens, & væ misero mihi clamitare cogens. Non vidit Pylades, cum hæc scriberet, si hoc esset Plauti carmen, ut ipse credit, & affirmat, quam insigni nota dignus esset Poeta, si tam indiligenter, ne dicam indocte, citra decorum, quod est præcipuum inter poeticas virtutes, introduxisset Amphitryonem Imperatorem strenuum, & magnanimum, cujus auspicio, & ductu Teleboæ superati sunt, subito terrore consternatum, femineo hejulatu se miserum clamitantem. Imo aliter Plautus; ille enim inducit Jovem, dum Amphitryonem, obstricto collo, traheret sic dicentem:

Manifestum hunc, obtorto collo, teneo furem flagitii;

dein Amphitryonem, uti decebat Imperatorem fortem, ac imperterritum, vim vi repellentem, haud impigre injecta manu in Jovem sic clamantem:

Imo ego hunc, Thebani cives, qui domi uxorem meam

Impudicitia impedivit, thesaurum stupri teneo.

Hæc satis, & fortasse nimium quam decuit, ne quis arguat me e Musca Elephantum facere. Non ignoro me multa præterire aliter a Pylade emendata, quam legantur in Codicibus fideliter, haud fluxe, ut illud in Amphitryone:

Æcastor condignum donum, qualis est, qui donum dedit;

in quo enarrando sic Pylades: „Ut opinor, *Qualis est*. Ita „habent Codices antiqui, & novi quoque, & versus ratio „quadrat. Cur igitur Pius corrigit, *qualis ipse viderit*. „

Neutrum horum in Plauto scribendum nos admonet Nonius Marcellus in Volumine de indiscretis generibus, quod nos olim e Germania, sicut pleraque alia, in Italiam attulimus. Apud illum sic scriptum comperio: *Culest*, pro *qualis est*. Neutrum positum, pro masculino. Plautus in Amphitryone:

Ædepol condignum donum culest qui donum dedit.

Et post aliquot hinc inde dicta de genere sive masculino, sive feminino duarum vocum *Anguis*, & *Acheron* ita subdit Ugoletus:

Notavi præter hæc alia plurima, quæ olim publicabuntur, non ut ullam de erratis illius laudis occasionem captem, sed ne teneram juventutem iudicii expertem erroribus involvi patiar. Leges interea Plautum studio, diligentiaque Pyladæ Buccardi correctum, præter Trinumnum, & Truculentum, quas morte præventus intactas reliquit, editis etiam Commentariis in Amphitryonem, Asinariam, Aululariam, Captivos, Mostellariam, & partim Curculionis; quibus quoniam multa deesse videbantur, curam haud minimam lectoribus adlatura, adnotatiunculas nostras, tumultuaria opera editas, inseruimus, legentium utilitati, ac commoditati consulentes, ne re etiam minima Grammaticorum libros evolvere cogerentur; quibus nec nomen nostrum præponendum curavimus, quia certi eramus nostras a Pylade enarrationibus facile discerni posse. Illæ enim aut de syllabis, aut metri ratione disserunt, aut Pium, & Saracenum vellicant; & plerumque, ut ait Poeta,

Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.

Nostræ vero, nihil horum. Has igitur, qualescunque erunt, tibi summo ingenio, summa eloquentia, summo consilio, & in omni doctrinæ genere eminentissimo, dicavimus, ut si quando a severioribus studiis, hoc est, jurisconsultis tuis, relaxandi animi gratia, ad hæc festiviora te contuleris, Plautum nitidiorem, quam antea visebatur, evolvere queas: Scholia quoque Francisci Marii Grapaldi, Viri docti, & facundi, eruditionis plena cum his imprimenda duximus; quia non minimum præsidium Plauti studiosis allatura videbantur. Georgii etiam Anselmi Epiphyllides nitidæ, & comptæ
ad

ad me scriptæ , cum rerum varietate, tum copiosa utriusque linguæ doctrina, non solum promptissimum Scriptoris ingenium, dicendi facultatem, eloquendi suavitatem exprimentes, sed unumquemque etiam doctissimum ad se adjicientes, exornabunt Rudentem, Sthicum, Trinumnum, & Truculentum. Hoc tibi, suavissime mi Lucine, persuadeas velim, si otium nactus ero, quod propediem patrociniuo tuo adsecuturum confido, futurum ut auspiciis tuis studio, laboreque nostro Plautus in Plauto minime requiratur. Vale, Musarum decus, & me ut amas, ama.

Et in fine Voluminis.

Finiunt viginti Plauti Comœdiæ, post omnes impressiones ubique terrarum excusas, diligentissime recognitæ, summaque diligentia castigatæ, impressæque Venetiis per Melchiorrem Sessam, & Petrum de Ravannis Socios, Anno Domini MDXVIII. die duodecimo Augusti.

Mirum non est, primas, quas Pyladis in Plautum lucubratio obtinebat in Scholis Grammaticorum, eisdem invidisse Thadæum Ugoletum, quem valde decebat pugnare pro præceptore suo, & una simul pro cive clarissimi Mecenatis, cui novam Plauti Editionem dicabat, scilicet Joannis Lucini Arnutii. Maximis laudibus hunc celebrat Jo. Marius Martius Brixianus in Epist. Nuncupatoria Opinion. affirmatque, eum præter nobilitatem generis, fultum subsidio scientiæ juris, & ornamentis omnium liberalium artium, se dedisse in familiaritatem Leonis, & Clementis Medicum, antequam thronum Pontificium conscenderent, & in ea postea sublimitate collocatum Leonem ad conspicuos in Aula Romana honores extulisse Jo. Lucinum, usque ad Datariam dignitatem, ulterius evehendum, nisi obstitisset audax, et immane facinus sceleratorum, qui Perusiæ Lucinum veneno stultulerunt.

Præ-

Præter Codices, quibus ad Pyladis licentiam redarguendam se usum fuisse, eosque, quos e Germania in Italiam attulisse, scribit Ugoletus, quam sollicitus ipse fuerit in aliis etiam Florentiæ Mathiæ Pannonum Regi procurandis, Politiano prodente, testis est idem Politian. Miscellan. xxiii. ubi eum humanum, doctumque Virum appellat, quemadmodum literatissimum dixerat ejusdem lib. cap. v. pariter de pervetere quodam Ugoleti Codice loquens. Quoad carmina clxx. quæ pro Plautinis a Pylade recepta quin in Plautum, vafre insertis versibus quibusdam ex Nonio, quem Pylades possideret, inuenta conqueritur Ugoletus, atque ea omnino subditiua, quod antea jam fecerat Saracenus, pronuntiat, nondum in Criticæ curiæ Senatu, ut ad ea dicitur in Plauti Editione Batava cum Notis Variorum, causa hæc finem accepit; plurimi enim restant, qui adhuc calculum damnatorium suspendunt, & pluscula eorum aut germana esse censent, aut talia, quæ non facile internoscas.

Ut tamen de Pylade nostro ingenue fatear, quod sentio, acerbius, quam par erat, habitum ab eo fuisse Georgium Alexandrinum reperio, perinde ac si in Opere suo jactando omnes modestiæ fines transiliisset, propterea quod impenfos in eo labores herculeis ærumnis comparaverit. Multa e contra sunt in Georgii Præfat. seu Epist. ad Dardanum, quæ Georgii modestiam commendant. Fatetur enim ipse disertis verbis, se eum non esse, qui omnia in Plauto emendasse dicat, immo qui multa cognoscenda, & corrigenda reliquerit, quibus major eruditio, majusque supererit otium; & in cal-

calce ipsius Epistolæ hæc habet: *Res agitur communis. Comœdiæ Plautinæ, quæ paucæ ad nos pervenerunt, ab omnibus iuvandæ sunt, quicumque Musas Latinas colant. Nam & Græcis Scriptoribus, & Varrone asserente iudicium Poematum est quid maximum, & difficillimum opus, magis temporibus nostris, quibus bonarum literarum principia vix percipi possunt. Quare si quis diligens fuerit, & sedulus vetustatis explorator, poterit & ipse operam aliquam Poetæ veteri, & eleganti ferre. Hoc profecto est, verecunde de se, suisque laboribus loqui. Binus quoque Commentatores Pium, & Saracenum, quos Pylades acriter est infectatus, doctos tamen, & laude dignos fuisse in lucubrationibus illis contexendis, nemo diffitebitur. E. contra Marinum Becichemum, cuius superius mentionem fecimus, licet Pyladis nostri amicissimum, in Epistolicarum Quæstionum Centuria cap. LXXXIII. ad Pyladem ipsum ita scripsisse deprehendo: *Plautinas castigationes tuas assidue lego, quædam perplacent, quædam valde displicent. Sententiam meam, quum perlegero, plenius ad te scribam, Plautumque nostrum, & castigationes nostras ad te (ut scribis) mittam, ex quibus, quod volueris, excipias, & pro tuis habeas. Ego enim quum non sint mauræ, nomen meum, & iudicium inseri nolo. Obrectatores itaque suos, quibus Merulam non caruisse scripsit Politianus, quique Pio, & Saraceno non defuerunt, Pylades quoque habuit, quos tamen omnes Viros fuisse plane magni ingenii, & reconditarum, ac veterum literarum imprimis doctos, haud licet in dubium revocare. Edi ionis, de qua loquimur, curator Lucas Olchinensis Canonicus, licet Ugoletum in**

ea repræsentaverit, ab ea tamen in Pyladem obtrectatione omnino abstinuit, quin eundem, æque ac ceteros Plauti Interpreteres, commendavit, & modeste de sua castigatione sensit, quæ omnia patent ex Epistola ipsius Lucæ, quam afferro. At Lectorem prius moneo, Lucam hunc Canonicum Olchinensem mihi innotescere ex Veneta Editione Theologiæ Platonici Marsilii Ficini an. 1525, in cujus fronte apparet Epistola Lucæ Panetii Canonici Olchinensis ad Hieronymum Quirinum Venetiæ Patriarcham, quæ ita incipit: *Marsilii Ficini Platonici Theologiam, quam impressorum incuria mendosam excuserat, a me autem recognitam, tuæ Dominationi muneri mitto, Reverendissime Pater, quod tibi Theologo eminentissimo, cum propter summam religionem, ac vitæ innocentiam, tum propter liberalium artium doctrinam Platonica maxime conveniunt. Eam Epistolam his verbis Lucas concludit: Interim Amplitudini tuæ, ad quam jure principatus omnia mea studia, in quibus XX. annis Venetiis, & Paduæ versatus sum, merito diriguntur, multa in Philosophia, & Jure Pontificio destinanda parabo.*

Præmissa autem a Luca Olchinensi Canonico Plauti Editioni Epistola hujusmodi est:

*Lucas Olchinensis Canonicus Joanni Mariæ de Gabianis
Cremonensi Salutem.*

Naturæ quodam indissolubili nexu adeo devincti sumus, docte Joannes Maria, ut vel eos, quos nunquam facie cognoverimus, ob eximias animi dotes, incredibili amore prosequamur. Quo factum est, ut cum hisce diebus viginti Plauti Comædias, Latini delicias eloquii, cognoverim, tu in primis ex omnibus necessariis meis occurristi, de cujus moribus,

ribus, doctrina, probitate Andreas Cremonensis mihi familiarissimus prædicare non desinit, cui omnes vigilias meas, quantulæcunque sint, potissimum dicarem. Id enim negotii quanto mihi labori fuerit. docte Joannes Maria, qui jam pluribus annis præclarissimorum virorum arcana nosti, in armariolo pectoris evolve. Certo utique scio, tibi exploratissimum esse, & quantum omnes fere consumatissimi ætatis nostræ homines in Plauto emendando insudaverint, quibus jurgiis inter se contenderint, & adhuc sub judice lis est, quisnam eorum laudatissimam palmam consecutus sit. Ego vero omnium infimus, eorum vestigia sectatus, ex collatione omnium exemplarium, quæ invenire potui, pro captu meo multa restitui, distinxi, annotavi, ut ab omnibus bonarum artium studiosis antiquissimus Auctor emendatissimus haberetur. Redegi autem de industria in idem corpus, præter tamen omnium opinionem, Georgii Vallæ, olim præceptoris mei, eruditissima Scripta, Bernardi Saraceni, & Pyladis Brixiani copiosa Commentaria, Pii Bononiensis eminentes observationes, Ugoleti, Grapaldique Scholia, & Anselmi Epiphyllides, ut quo quisque armorum genere accinctus in aciem pugnaturus descenderit, facile legentibus appareret. Nec tamen eo inficias, multa in hoc Poemate ob venerandam vetustatem subobscura Delio natatore indigere, quamplura desiderari, nonnulla vero adulterina, & subdititia pro ingenuis in Plautinam familiam esse recepta; quæ nihilominus consulto violare nolui, ne mihi studentium utilitati, ac commodo consulenti vitio verteretur: sed ut unusquisque, quid de hoc asseverandum sit, pro libito sententiam ferret, inconcussa reliqui. Adjeci insuper multas in margine annotationes, cum ad grammaticalia, & involuta vocabula, tum etiam ad fabulas, & historias plurimum conducentes. Postremo compendiosum Indicem commentus sum, quo quidquid citatum fuit, uno ictu oculi alphabetice demonstratur, & alia multa elucubravi, quæ longum esset enumerare. Qua in re nunc illud de Plauti Comædiis affirmare ausim, multo omnium esse locupletissimas, quam quæ ad hunc usque diem excusæ circumferuntur; quod cuique cognitu facillimum erit, qui hanc nostram novissimam castigationem cum cæ-

teris conferre voluerit. Hæc igitur omnia, qualia qualia sint, mi Joannes Maria, in tuo nomine edita, tibi muneri mittimus, quia tibi propter ingenii perspicaciam, mansuetudinem, eruditionem, eloquentiam, recteque vivendi normam, quibus te præditum esse audio, sum amicissimus. Nec enim me latet, quam honestissima prosapia originem trahas, quæ nobilestima Cremonæ civitate ortus, educatusque sis, quæ non solum multoties, pro bono, & æquo conservando, horrendas pertulit calamitates; verum quandoque stirpitis eversa est. Taceo infinitos Oratores, Poetas, Medicos, Philosophos, Astrologos, ac Juris Cæsarei illustres Doctores, qui ex ipsa, tanquam ex Equo Trojano, effluxere. Tu idcirco, Joannes Maria, Plautum optime castigatum, ut solles omnes doctos, liberali animo amplectere, quandoque etiam diligentius lege; ac quoties ipsum in Bibliotheca tua videris, nominis nostri memor eris; nam faciei nequaquam poteris, cum nos a facie hætenus non noris, quod aliquando futurum confidimus. Vale.

Locum, quem Brixiani Pyladis in Plautum lucubrationibus tam Ugoletus, quam Lucas adjudicarunt, tamquam eo parum dignis abjudicatum fuisse quis forte censebit in Plauti Editione Parisiensi ex Simonis Charpentarii recognitione, apud Dionysium Rocium Bibliopolum. Hic ad calcem ejusdem Lectores monet, Plautinis Comædiis nondum cis-Alpes impressis manum admovisse semel, atque iterum Simonem Charpentarium, in subsidium adhibitis doctissimorum Virorum, sæculi luminum, laboribus, scilicet Barbari, Pii, Vallæ, Saraceni, Merulæ, Politiani, & Beroaldi, eundemque Simonem auctorem sibi fuisse, ut illas exili, nitidoque Italico charactere evulgaret, quod fecit opera Guillelmi le Rouge. Quod Brixiani Pyladis nomen minime accenseatur doctissimis illis Viris, quorum in Plautum labo-

laboribus curator ille Parisiensis Editionis profecit, suspicioni, quam diximus, ansam præbet; eoque magis quod hic in Epistola ad P. Faustum Andrelinum Foroliviensem ei Editioni præfixa affirmet, sibi cum interversandum nonnullos vetustos, penitusque pulverulentos codices, Comædiæ Plautinæ antiquo characterè impressæ, jamque præ vetustate ipsa pereuntes, atque omnimodis mendis depravata, in manus incidissent, ut easdem a tenebris vindicaret, exemplaria multa tam Mediolani, quam Venetiis postremis illis annis impressa contraxisse, summoque, ac diuturno labore illustrium Virorum, qui huic Operi emendando egregiam navaverant operam, recognitiones copulasse, inutilibus rejectis, melioribusque receptis. Attamen ne inter futiles a Charpentario habitas fuisse Pyladis lucubrationes, ac proinde rejectas, facile credamus, facit incertus Parisiensis Editionis annus, qui in ea minime apparet, ac propterea nihil verat, eandem curatam fuisse, antequam Brixiana Editio ad Parisiensis curatoris, qui Venetiis tantum, & Mediolani impressa Exemplaria sibi parasse testatur, notitiam perveniret. Certe doctorum Virorum labores, quos in unum conjunxit Editio Parisiensis, Brixianæ ætatem aliquot annis præcesserunt; quod cuivis superius de iisdem dicta recolenti facile constabit. Qui ultimo loco recensetur, Philippus Beroaldus, suam in Plautum recognitionem evulgavit Bononiæ anno 1503. De Hermolai Barbari in eum Poetam lucubrationibus altum silentium tam apud veteres, quam apud recentes Scriptores, qui fusi de Barbari Scriptis egerunt; at divinum hujus ingenium exponendis etiam

Poetis incubuisse, testatur Ludov. Nogarola in Præf. lib. iiii. Paraphr. Themistii. Politianum in Merulæ Emendationes Plautinas inquirere, in animo habuisse, fidem facit ipsemet in lib. xi. Epistolar. scilicet in Epist. ad ipsum Merulam data, qua vehementer in Merulam in-
vectus, ait se in ejus Scriptis ingenium, doctrinam, & memoriam quoque desiderare. Plauto illustrando etiam operam navasse Pomponium Lætum constat ex Editione Plauti, quæ citatur in Bibl. Lat. Fabricii, fuitque ille, ut eum vocat Politian. Epistol. lib. iiii. homo totius antiquitatis, omnisque adeo literaturæ consultissimus; nec tamen tanti viri laudi quidquam decedit, quod in Parisiensi illa Simonis Charpentarii Editione haudquaquam locum fortiatur inter Plauti Interpretes, qui eandem exornant.

In Parisiensi illa Editione leguntur ad calcem primæ partis versus quidam Pauli Canalis Patritii Veneti in laudem Simonis Charpentarii, quibus profecto nihil suavius.

Ad Plautum.

*Vates, Ausonidon eloquii pater,
Quo se Pierides pollicitæ Deæ
Uti, contigerit si Italice loqui:
Quis te a barbarici carceris asserit
Squallore, & Getica compede liberat?
Nam prodis nitidus, qui fueras modo
Squallens, horridulus, rusticus, & macer.*

Plautus respondet:

*Omnes e facie clarior abstulit
Symon hic maculas, oraque reddidit
Mi doctis nitida, & compta laboribus,
Ut cum me aspicio, jam videar mihi
Talis, qualis eram, pulpita scenico
Quum risu quaterem, meque Quiritium
Laudaret pedibus turba strepentibus.*

De

De Paulo Canali Patritio Veneto adest inter Carmina Pierii Valeriani Epigramma, quo ejus in Græco, Latino, Hetruscoque eloquio præstantia celebratur; necnon aliud, quo Pierius ejusdem obitum deflens, inducit Fortunam horridam, dum ingentem Italiæ cladem pararet, non aliud majus opus movere potuisse, quam Paulo Canali extincto, ne scilicet eo superstite Veneti, jura dantes tot populis subactis,

Jura quoque ingeniis, eloquioque darent.

Iis ipsis temporibus, quibus Pylades in Brixiana Academia florebat, Plautoque excolendo incumberebat, Antonius Codrus Urceus, magni in Bononiensi nominis, eandem sibi laudem adscivit. Hunc tanquam suum Brixiana sibi vindicat literatura, nam teste Bartholomæo Blanchino in ejus Vita: *Majores Antonii Urcei, qui postea Codri cognomentum assumpsit, ex Urceis oriundi sunt, oppidulo Brixianorum, familia vetere quidem, sed obscura.* Porro Antonium Urceum bene de Plauto meritum fuisse, demonstrat Supplementum illud cxxii. versuum, quod Aululariæ adtexuit, quodque palam est magnificisse melioris etiam notæ Editiones, ubi pro fabulæ illius, quæ imperfecta ad nos pervenit, complemento, Urcei Supplementum dumtaxat exhibetur, omissis aliis ex Doctorum Virorum ingenio pariter adornatis. Verum quidem est, Fridericum Taubmannum Editioni suæ, utique præstantissimæ, carmina Antonii Urcei inferentem, non ita bene de iis sensisse, dum scribit, Supplementum illud pannum esse Bononiensem Romanæ Purpuræ assutum, habuisseque se ad manum ab Joachimo Camerario, & Georgio Reimanno compo-

ta Supplementa, sed quia (subdit) ille Codrus a multis jam annis in Quatuordecim sedit, loco eum peltare, & excitare, novus ego Oceanus, seu apparitor forte non debui. Quid mirum si Taubmanni, & aliorum quorundam palato Supplementum Urcei parum sapiat? dum non desunt, quibus Plautus ipse haud bene sapit, inter quos Horatius in Arte Poet.

*At nostri Proavi Plautinos & numeros, &
Laudare sales nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte mirati.*

Codrum nostrum elegantissimo, & lepidissimo ingenio præditum, humanarum litterarum Professore, Poetis etiam peritissimum fuisse, sat aperte testatur Politianus in ea Epistola, qua Codri iudicium perquirat de quibusdam Græcis Epigrammatibus a se compositis, de quibus edendis licet a familiaribus suis sæpe rogetur, non ad Latinorum modo, sed omnino ad sæculi gloriam, attamen iudicium tuum (ita ipse loquitur in ea Epist. ad Urceum) sartum tectum habere placet; hisque verbis eandem claudit: *Qualiacumque sint ludicra hæc mea, explores velim diligenter, agniturus & in ceteris ejusdem generis, quæ vel jam scripsi, vel adhuc scripturio, prorsus eundem gustum.* Exstat pariter Codri, qua Politiano respondet, Epistola, & ipsa fidem faciens Codrum dignum fuisse, quem Politianus consuleret, pater ille, & arbiter hujuscemodi poetiarum, quique (teste Hermolao Barbaro in Epist. ad ipsum) vel in literis Græcis, dum in eo solæ desiderarentur, brevi ita profecit, ut illas aliquando ignorasse, nec sibi, nec aliis posset persuadere. Eximiam Codri in Poetica Arte pe-
ri-

ritiam commendat etiam Blanchinus in ejus Vita, affirmans eum fingendis, pangendisque primum carminibus tam Græce, quam Latine admodum deditum fuisse, nec non multa, quæ in ruinis Latinæ linguæ delituerant, pertinaci studio, ac ingenii acumine in lucem emisisse. Commendat etiam Philippus Beroaldus junior in Epistola ad Hermam Bentivolum, ubi tamen monet, Codrum non usquequaque Poemata sua emendasse morte præventum, *indicio (inquit) sunt ejus pugillares, in quibus multa quasi a cogitante exarata sunt, ita multa inducta, & deleta sunt; quo magis illi veniam præstandam censeo, si quid parum excoctum offendes.* Observavi in Italicis omnibus Plauti Editionibus, quas superius retuli, non solum desiderari Codri Supplementum, sed præterea in antiquioribus mentionem nullam fieri cujusvis Supplementi; in duabus autem posterioribus Saracenum, & Vallam Commentatores aperte pronunciant, carmina quædam, quæ circumferuntur, velut Plautina, ad supplementum fabulæ, quicquidias esse, atque præstigias. Hoc severum judicium Urcei nostri Supplementum haudquaquam impetret, nisi Politiani, aliorumque judicio refragari velimus, nec non Pierio Valeriano de Infelic. Liter. miserum Codri obitum his verbis describenti: *Codrus autem Urceus Ravennas multæ, variæque doctrinæ vir, eruditissimis plerisque scriptis, quæ nunc edita sunt, omnibus innotuit. Is quoque sanguinaria peremptus est morte, ab adversæ factionis latronibus fœdissime trucidatus.* Blanchinus, quemadmodum de Patria (nam Codrum ex Urceis oriundum, natum vero Herberix in agro

Re-

Regienſi ſcribit) ita nec de genere mortis cum Vale-
 riano convenit; prodiſi ſiquidem, cum ambiguum fo-
 ret, unde Codrus valetudinis cauſam contraxerit, ſibi
 ea de re interroganti Codrum morti proximum reſ-
 pondiſſe, ex lautiori cibo ſemel tantum ſumpto;
 ſubjungitque poſtea Blanchinus: *Aspergebatur ejus fra-*
ter infamia, quaſi mortis cauſa tanti Viri extitiſſet. Nam
cum egrotaret Codrus, arcæ nummariæ clavem nocte clam
ſurripuiſſe fratrem e pulvinari, non deſunt qui affirmant.
Quod ubi Codrus animadvertit, in tantam ajunt incidiſſe
animi anguſtiam, ut duobus diebus continuis, antequam
animam eſſlaret, nihil ferme aliud vociferaretur, quam
ut ſcrinii clavem ſibi darent. Dein Codri obitum inter
 diſcipulorum, aliorumque adſtantium lacrymas, poſt
 Eccleſiæ ſacra pietatis Chriſtianæ ſenſibus petita, &
 ſumpta, ita deſcribit Blanchinus, ut nil minus, quam
 fœdiſſime trucidatum hominem designet; nil minus
 quoque, quam hominem de Chriſtiana Fide, & ani-
 morum immortalitate dubitantem, licet de ea Codrum
 aliquando dubitaſſe, a nonnullis prodatur. Pro Codro
 ab hac nota vindicando legeudum quod ipſemet ſcri-
 bit in Epist. ad Andr. Magnanimum, & ad Eugenium
 Mengum, & alibi.

Tandem ut a Plauto, & tot, tantisque jurgiis, quibus
 ejus cauſa Viri docti inter ſe contenderunt, me expe-
 diam, obſervatum volo, Pyladem Brixianum a ſuppo-
 nendis Plauto in Amphitr. carminibus (qua de re in invi-
 diam ab Ugoletto, ut viſum eſt ſupra, vocatur) ſe alie-
 num ſatis demonſtraſſe, dum in ſua Editione faſſus Au-
 dulariæ finem imperfectum, ab omni tamen additamen-

to religiose abstinuit; ac proinde minime verosimile videtur, ipsum adversus eam religionem, & fidem peccasse, subdole invec̃tis in eandem suam Editionem multis aliis versibus in dramate Amphitr., quos Saracenus tanquam adulterinos rejecerat, & præterea aliis ex Nonio adjectis, in quos, utpote a Nonio pro Plautinis citatos, nulla caderet suspicio, sicque reliqui etiam ab ea immunes evaderent. Profecto Saracenus, Ugoletus, & alii confidentius forte quam par erat, versibus illis nigrum theta præfixerunt, quum Plauti Interpretes, qui eisdem subsecuti sunt, plerique rem in ancipiti reliquerint, contenti diversi characteris notam iisdem imprimere, ut cuius appareret, ipsos aliquando in reos a Criticis relatos, licet nondum peractos.

Eadem Pyladis fides, & diligentia effecit, ut ipse Plautinos versus ad certam regulam, & libram, a nullo unquam tentatam, redigere conatus fuerit. Quam tamen provinciam Plautum sub quasdam leges Comicorum carminum cogendi duram prorsus esse, Viri docti agnoverunt; adeo ut affirmari valeat, maximam inde errorum segetem pullulasse, Plautumque non genuino nitore redditum iis legibus fuisse, sed insuetæ servitutis iugo prægravatum, pristinam formam quodammodo amisisse, eam scilicet, quam præferebat, *pulpita scenico quum risu quateret, eumque laudaret pedibus strepentibus turba Quiritium*, ut superius allata Pauli Canalis verba usurpemus; multoque tristiores induisse, quod earum legum causa cogatur, *pertolerare vim tantam, cladesque exanclare impatibiles*, ut versus ex Nonio citatus legitur in Pyladis Editione.

P. T E R E N T I U S
A F E R.

Quam Pyladi Buccardo, & Antonio Urceo debeat Sarsinas Poeta, genuinae, puraeque Latinitatis fons, jam vidimus; modo videamus, quid debeat eorundem populari Joanni Calphurnio Terentius Afer. Hunc Plauto proxime sociari, temporis primum postulat ratio, nam Plauto Romae adhuc vivente, adolescentiae annos ingressus jam fuerat Carthaginense Terentius; deinde par amborum in comicis argumentis tractandis, praesertim urbano, ingenioso, & faceto jocandi genere, praestantia, quin affinitas, quam Plautinae imitationis in Terentio haud incerta vestigia demonstrant.

Profecto impensa a Calphurnio opera in Terentium illustrior quodammodo haberi debet ea, quam Pylades in Plautum impendit. Pylades siquidem ei labori se dedit, postquam doctissimi illius aetatis Viri diu, multumque in eadem incude tundenda sudassent; ac primus ex ejusdem aevi Scriptoribus fuisse videtur Calphurnius, qui curam illam subiret: tantoque subit cum successu, ut in locupletissima Terentii Editione Hagae Comitum an. 1726. publicata, Aelii Donati locum Calphurniana obtineat enarratio in Comœdiam Heautontimorumenon, ad quam Donatiana desideratur. Non deerant utique Hagensis illius, aliarumque optimae notae Editionum curatoribus accurati alii Commentatores, ii scilicet, quos priscae Editiones ostentant, inter quas mihi occurrit Veneta an. 1515. per Lazarum
de

de Soardis, in qua Commentatorum nomina, & notas, quibus designantur, sequens Octastichon significat.

*Quinque notis quorum sint Commentaria, Lector,
Accipe: Donatum Sol sibi primus habet.
Guidonem porrecta Manus demonstrat & ipsum,
Candida Calpurnium dat tibi Luna tuum.
Et post hos Ascensus adest, quem digna videri
Crux tibi demonstrat, qua sine nullus eris.
Adde Sagittiferum, qui Servius esse tenetur,
Hujus ob ingenium, quæ latuere, patent.*

Subditur deinde aliud Hexastichon, quo se Lazarus excusans ob menda, quæ forte in Editionem illam irrepsissent, culpam rejicit in impressoris inertiam:

quando

Sera dedit lassas artibus hora manus.

De Servio per Sagittiferum denotato Editor monet, eum nequaquam esse Servium Honoratum, celebrem illum Virgilii Commentatorem, sed Virum alium doctum. Guidonis autem Juvenalis, quem porrecta manus designat, idem Editor quinque affert Epistolas, in quibus plura habet de Mecenatum suorum in Gallia (erat enim patria Cenomanensis) erga se, & studia sua beneficentia, qua factum fuerit, ut aliquantulum ipse potuerit emergere, nam ex Horatio, *Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat Res angusta domi*; ita Juvenalis in Epist. ad Nicol. Pelletarium; & in alia ad Germanum de Canejo, hujus convivium celebrat, in quibus post dapes non alii ultro, citroque miscebantur sermones, nisi quibus redderetur ingenium venustius, & ornatius. Juvenalis interpretationibus pauculas suas inseruit, quæ Crucis nota signantur, Jodocus Badius

Ascensius, Belga ille, cui Ars Typographica haud parum debet, quique inter Eruditos illius ætatis locum tenet, non eum tamen, quem non sine fremitu doctorum Gallorum, aliorumque eidem assignavit Desiderius Erasmus, dum Badium Budæo, quoad dictionem Tullianam, prætulit, abreptus utique amicitiae vi erga popularem suum.

Commentatores hos itaque, nec non alios, quotquot in priscis Terentii Editionibus apparent, (inter quas dum modo observo Biblioth. Latin. Fabricii memorare Parmensem Pomponii Læti, moneo Lectorem, ejusdem Biblioth. testimonium ex superiori pag. 44. huc referendum) eos, inquam, omnes missos faciens laudata Hagensis Editio, solum Calphurnium Brixianum dignum putavit, quem intactum Donato sociaret, celebri illi Terentii Interpreti, quem a mortuis excitandum scribit Robertus Stephanus in Præfat. suæ Edit. si quis omnia accuratissima in Terentio requireret. Cujus loci honorem merebatur adeo Calphurnius, ut in Dramate illo enarrando, quo inter Terentiana nullum elegantius, quodque propterea plerique ab eloquentissimo Lælio scriptum existimarunt, velut alter Donatus passim habeatur. Valeat autem Hagensis Editionis curator cum suspicione illa, quam movet adversus Calphurnium, perinde ac si obtulerit pro sua enarrationem in Heautontimorumenon ex Donato, quem forte integrum possidebat, desumptam, ut hac ratione in syllabo Plagiariorum Calphurnius etiam locetur. Eximiam Calphurnii doctrinam notioem plura in hoc Specimine red-

reddent, quam ut opus sit, eandem a plagii crimine vindicare; ac valde miror, curatorem illum amplissimæ Editionis opus habuisse, pro Calphurnii ætate dignoscenda, confugere ad injectam in Calphurnii Commentario de Laurentio Valla mentionem, quum ipsius Calphurnii mentio frequenter occurrat in eorum temporum Scriptoribus, & inter ceteros in libro de Infel. Literat. Eruditis omnibus noto, & plerisque eorum valde familiari, ubi ita legitur: *Joannes autem Calphurnius, rarissimæ Vir eruditionis, qui Patavii, me puero, bonas literas perquamdiu docuerat, nullo unquam tempore non expositus invidorum obrectationibus, & injuriis, dum omnia fortiter ferens adversa, uni studet immortalitati, repentina paralyti percussus, amisso primum vocis beneficio, quæ lucubraverat, Opuscula pleraque indicare non potuit, eoque incommodo absumptus ignavissimos fucos elaboratis a se Operibus nobilitavit.* In Calphurnii paralytim, Carmine quodam eundem Valerianum luisse reperio in suis Carminibus, dum eam tribuit, Græcarum, & Latinarum literarum acervo, quem tenaci sinu supprimebat Calphurnius, unde pugnantes illæ inter se contrariis viribus, impetu tali caput ruperint, atque omne excusserint cerebrum, ut statim Calphurnius destitutus, impotensque corruerit:

Sciebat ille, quidquid est sciri datum,

In expolitis undecumque literis,

Seu Græca velles, seu Latina posceres,

ait Valerianus in eo Carmine, quod claudit hoc monito,

Quicumque libris igitur impallescit,

Exemplo habete singuli Calphurnium.

In Patavino Liceo Jo. Calphurnium humaniores literas docuisse, certa evincunt documenta; decessitque in eadem Urbe, & ad ejus sepulchrum, quod exstat cum simulachro in Templo S. Joannis ad Viridaria, legitur distichum Græcum, & Latinum, in quo fama ejus dicitur volitare per ora virum. Non erat igitur, cur Batavus eruditus, qui laudatæ Editionis curam suscepit, Calphurnium Brixianum quodammodo ignoraret, dum eum his verbis in Præfat. describit, *Calphurnius Brixienſis, quiſquis ille fuerit*; dumque, ad ejus ætatem eruendam, factam ab ipſo Laurentii Vallæ mentionem obſervat, multo magis ignorasse dignoscitur Calphurnii Epigramma in laudem ipsius Vallæ, quod legitur in Editione Veneta Elegantiar. ejusdem an. 1476.

Commentarium, de quo agimus, licet Donato dignum, non tamen ad Cleanthis lucernam (ut ajunt) lucubravit Calphurnius, sed pro ea, qua exellebat, in hujusmodi literis peritia, ex tempore dictavit Antonio Moreto eruditissimo Brixiano adolescenti, ut fidem facit breve Epistolium ipsius Calphurnii præfixum Venetæ Editioni Terent. an. 1476. Moretum hunc doctis illius ætatis viris, non Calphurnio tantum, notum fuisse reperio, ac valde commendatum, quippe qui & laboriosum munus Correctoris, quo nullum Typographicæ Arti magis necessarium, diligentissime exercebat, & una simul singularis eruditionis laude florebat. Ita testatum reperio a M. Antonio Sabellico in Epistola ad Dominicum Grimanum Annotationibus suis in Plinium præfixa, ubi ait se Annotationes illas in ordinem

nem prius redegisse, dein in publicum protulisse, amicis suis efflagitantibus, & in his (subdit) *Antonius Moretus, homo, ut nosti, nostratium literarum perbelle eruditus, studiorumque fautor maximus*; nec non a J. Parhasio in quadam Epistola ad ipsum Antonium Moretum, in qua post multa in Mediolanensem Ciceronis Operum Editionem, nulla fere pagina vitio carentem adnotata, reliqua Antonio Moreto adnotanda se relinquere scribit, quippe in humanioribus studiis cum laude esset versatus; item a Marino Bechicho (ut reliquos omittam) qui in Centuriæ Epistolicae cap. 57. ita ipsum Moretum alloquitur: *Facis tu, Morete mi, quod neque Tryphon, neque quisquam alius Bibliopola priscis faciebat temporibus, ut non modo incorrecta serves Auctorum monumenta, sed & ab erroribus obscuris, & a paucissimis animadversis vindicare labores. De Apulejani Asini titulo scribam, quod sentio. Tu Sabellicum nostrum, & alios eruditos Viros, qui quotidie ad te divertunt, consules, quodque magis vero proximum videbitur, sequeris. Quare mirari subit, Annalium Typographicorum conditorem in Catalogo Correctorum, quos novæ eorundem Annalium Editioni inseruit, Antonium Moretum minime memorasse; & præterea ejusdem Editionis p. 727. de Antonio Moreto adnotare, hujus primam mentionem sibi incidisse an. 1495. quum illius nomen plures a Calphurnio nostro ante illum annum recognitæ Editiones haud parum celebre reddiderint; & præterea Antonii Moreti nomen legatur in ea ipsa Editione Annalium p. 320. ubi recitatur initium Epistolæ ejusdem Antonii, & Hierony-*

ronymi Alexandrini, qua significant Jacobo Zeno Episcopo Patavino, se ejus jussis libenter paruisse in emendandis, imprimendisque Leonardi Arretini Epistolis (idque anno 1472.) *Et in iis, ajunt ipsi, quicquid nobis erat pecuniarum leti impendimus.* Sed de Antonio Moreto pluries redibit sermo.

Ea Calphurnii in Heautontim. interpretatio brevia hæc præfert prolegomena.

Joannis Calphurnii Viri Clar. in P. Sexti Terentii

Heautontimorumenon examinata Interpretatio.

HÆc Fabula Menandri Græca, quæ facta a Terentio Latina, nomen idem observavit, ne Græci nominis euphoniā perderet (quod Terentius minus laudis existimaret propria scribere, quam Græca transferre) nomen habet a Sene seipsum excruciante ob filii absentiam, quem amantem duritia sua in militiam proficisci compulerat. Heautontimorumenos Latine se ipsum excrucians interpretatur. Illud animadvertendum, omnes Terentianas Fabulas ex utroque genere mixtas, præter hanc. Nam Comœdiæ aut motorix sunt, aut statariæ, aut mixtæ. Motorix turbulentæ, statariæ quietiores, mixtæ ex utroque Actu consistentes. In hac quamplurimum delectat, & actu, & stylo. Primæ partes sunt Menedemi, & Cremetis; secundæ Clinix, & Clitiphonis; tertiæ Syri, & sic deinceps. Hæc etiam, sicut cæteræ quinque actus habet, Prologum concitatum; nam & se purgat, & lædendis adversariis est occupatus. Argumentum quoque non simplicis negotii habet, nec unius Adolescentis, ut in Ecyra, sed duorum, ut in cæteris Fabulis.

Non unum autem laudatum Commentarium Terentium debere Calphurnio, sed suorum omnium dramatum accuratam recognitionem palam facit Hieronymus Bononius, patria Tarvisinus, Vir magni ingenii, magnæque eruditionis, in Editione Tarvisina anni 1477.

in

in qua legitur hæc nota: *P. Sexti Terentii Afri cum Ælii Donati Grammatici examinata interpretatione finis. Insuper addita est Calpurnii in Heautontimorumenon Terentii accurata expositio. Lepidas, elegantesque Terentii Comædias cum Donati Interpretis Commentario juxta fidele Calpurnianæ castigationis exemplar, doctrinam, studiumque Calpurnii Hieronymo Bononio enixe commendante, Hermannus Levilapis Coloniensis probatissimus Librariæ artis exactor summa confecit diligentia.* Id ipsum palam facit Veneta Editio, quam ad manus habeo, & cujus ad calcem legitur: *Finis Commentariorum Ælii Donati super P. Terentii Afri Comædiis, nec non Joannis Calpurnii super Heautontimorumenon, nec non cum ipsius emendatione totius Operis. Impressum Venetiis per Lazarum de Soardis die XXVIII. Martii MDVIII.* Hæc verba mox in pagina averfa subsequitur monitum ad Lectorem, quo significatur, vulnera, imo vero flagitia, quibus incuria librariorum divinum Terentii Opus scatebat, tanquam senticetum, aut lemuribus infame domicilium, Joannem Calphurnium, optimo quo præstabat, ingenio, seu contexisse, seu sanasse, seu evulsisse in libris per Lazarum impressis, cavendumque proinde ab impressionibus aliorum impensa curatis. In calce ejus Editionis legitur ultimo loco sequens Oecastichon.

Christophorus Pierius Gigas Forosempronienſis

Ad Lectorem.

*Africa Romanos ornavit sæpe triumphis,
Non tamen eloquio profuit illa minus.
Sic culto quoniam sermone Terentius exstat,
Ut teneat laudes cum Cicerone pares.*

H

Cura

58 PUBL. TERENTIUS.

*Cura, labor, studium, Lector, non defuit; hinc est,
Sic emendatum quod bene cernis opus.*

*Si quid at obmissum est (quoniam non Argus ubique)
Somno impressoris parcere (parce) decet.*

Quod de Plauto agentes diximus, ejus lectionem haudquaquam alienam ab Ecclesiæ Præfulum moribus, & studiis habitam fuisse, quos proinde sibi in Mecenates adsciverunt veteres Plautinarum Comœdiarum Editores, id ipsum multo potiori jure de Terentii lectione dicendum est, tum quia in Plauto, licet multa habeat ad vitam excolendam, moresque emendandos satis utilia, joci tamen molles, & lascivi, Terentius vero totus pudicus & castus; tum quia Sanctus ipse Carolus Borromæus, ejusque avunculus Sanctissimus Pius IV. ipsi auctores fuerunt, ut Terentius Gabrielis Faerni, familiaris ipsius Sancti Caroli, opera & studio expolitus, in publicam lucem ederetur. Hæc enim Petri Victorii sunt verba initio Præfat. ad S. Carolum: *Recte igitur fecisti, consiliumque hoc tuum laudent omnes necesse est, qui non sunt penitus aversæ a musis, nec suas tantum, propriasque utilitates consèctantur.* Et de Pio IV. vetere Faerni laborum patrono ita subdit: *Quod vero nunc de illis consilium captum est, ut scilicet ederentur, quia utiles illos magnopere avunculus tuus existimabat, malisset multo antea capi: ac memini etiam, cum ille minore adhuc in fortuna constitutus hic mecum quæstus est, quod negotium hoc nimis lentum foret, plusque, quam oporteret, differret Faernus monimenta hæc publicare; se namque illi semper auctorem fuisse, ut maturaret, prædicabat, & ut id facilius facere posset, pecuniam etiam, auxiliique omne genus solitum polliceri.*

M. VA-

L Epidissimis , ac suavissimis Comicis Scriptoribus , Plauto , & Terentio , non alius Poeta potiori jure subjungendus , quam M. Valerius Catullus , quandoquidem eorum tempora nemo inter Poetas Latinos , qui exstant (si unum Lucretium excipias) Catullo propius contingit , quum natus feratur nondum elapsa annorum centuria a Terentii ortu , & a Plauti obitu , scilicet anno Urb. cond. DCLXVIII. At propius adhuc eosdem contingit venustis salibus , miraue sermonis suavitate , ex qua elegantissimus Poetarum meruit a Gellio appellari .

Quam autem tulerit opem illustrando Catullo Brixiana Literatura , docent illustres Veronenses ejus cives , & in primis Hieronymus Avantius in Epistola , quam ex Veneta Editione an. 1520. mox afferam . Ibi disertis verbis testatur Vir ille doctissimus , magnam Calphurnio Brixienti gratiam habendam , *Quis enim (inquit) ante Calphurnii castigationem Catulli scripta non stomachosus attingebat ?* Quod autem illico subdit , *Hic porro , quantum humani vires ingenii passæ sunt , uno mense elaboravit , ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur* , id , inquam , nemini mirum videbitur , cui superius allatum de eximia ejus doctrina ex Pierio Valeriano elogium innotescit :

Sciebat ille , quidquid est sciri datum ,

In expolitis undecumque literis ,

Seu Græca velles , seu Latina posceres .

Quinam autem sint quatuor illi Poetæ , quos intra

unius mensis spatium Calphurnius emendavit, Avanti-
tio eorum nomina minime prodente, divinare non li-
cet. Porro præter Terentium, de quo supra, & Catul-
lum, de quo modo, quamplures alios vetustos Aucto-
res, ac præsertim Poetas, lucem a Calphurnii ingenio
recepisse, inferius patebit.

Hieronymus Avantijs Veronensis Augustino Moravo

Olomucensi. S. P.

SCribis, Augustine Eruditorum humanissime, tibi renun-
ciatum esse, quemadmodum hac publica studiorum re-
missione, sepositis altioribus studiis, Valerii Catulli lusus re-
tractem; rogasque, ut tibi Catullianas dictiones mancas,
aut inversas, seu Epigrammata incautius congesta, trans-
verso calamo illinire velim. Etsi onus supra vires meas in-
jungis, turpissimum esse duxi tuæ voluntati morem non ge-
rere, quem tantopere & colo, & observo. Malui potius
audentior videri, quam ullam a me repulsam acciperes,
immo & libentius quod in mentem succurrit, te auspice,
observabo, expectaturus tuum de meis omnibus annotatio-
nibus simplex iudicium, ac nudum examen: cum præser-
tim ea te comitate præditum sciam, ut stilum rudem,
quo hæc condita erunt, in bonam partem accepturus sis;
cumque probe cognoscas, jam ab hinc annis quinque, me
humanitatis studiis pene renunciasse, & Philosophorum
dogmata, quæ nostro tempore horrida sunt, & inculta pro-
secutum fuisse. Cur autem hac tempestate mansuetissimas
Musarum delicias recolam, paucis accipe. Priusquam Phi-
losophorum sacris initiarer, impensissime conatus sum, Ca-
tulliana pleraque loca abstrusissima percipere, ac potissi-
mum Vatem hunc a syllabarum prævaricatione, qua ma-
xime notabatur, vindicare. Nunc autem, cum intermissis
severioribus studiis in agrum meum, ut apud me essem,
secesserim, nonnulla alia restitui loca; qua industria id ef-
feci, ut me haud laboris pœniteat. Meretur profecto Ca-
tullus, quem A. Gellius (ut scis) Vatum elegantissimum ap-
pellat, & omnes præci, una consensu, doctissimum nomi-
nant,

nant, eruditorum manus, quarum (ut sic dicam) lima fordes omnes deponat, ut suum pristinum nitorem, & cultum resumat. Quare lætor hoc sæculum acutissimis ingeniis florere, quorum pia cura (non posthabitis tamen his vigiliis nostris) Catulli legitimus libellus, qui tot annis barbarorum manibus deturpatus, eminentium Poetarum consortium erubuit, post hac in lucem prodire non dubitabit. Quis enim ante Calphurnii castigationem Catulli scripta non stomachosus attingebat? Hic porro, quantum humani vires ingenii passæ sunt, uno mense elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur. Parthenius quoque (ne longe abeam) plura loca in suis Commentariis reformat, & multis aliis locis lucem daturus erat, nisi amicorum assiduis & precibus, & adhortationibus Editionem pene præcipitare coactus fuisset. Verum nunc (ut accepi) festinationis jacturam mora, ac diligentia refarcire nititur. Ego interim, ut pro viribus nostris tibi mos geratur, quicquid vel ex veterum Codicum præsidio, vel ex assidua nostra versuum libratione observaverim, brevibus explicabo. Non enim omnium rationes subjiciam. Hæc enim tibi committimus, ut conferas cum aliorum opinione judicium nostrum, quod tantisper a te probari existimabo, dum id in aliquibus (ut ait Plinius) displicuisse cognovero. Omne Catulliani carminis genus seorsum percurram, atque, ut plenius optatis tuis obtemperem, non modo syllabarum quantitatem pensitabo, verum pravæ dictiones simul exarabo.

Sequuntur emendationes, post quas his verbis Avanti-
us Epistolam claudit:

Habes, Augustine amantissime, quid his genialibus diebus rure morantes meditati simus, quæ tametsi non præcipiti calamo reponenda fuerant, a me præsertim, qui sub Parthenio vix per triennium in hæc studia incubuerim, ac eadem per quinquennium fere sequestraverim, malui tamen a te castigari, quam ignaviæ accusari. Tu igitur nostras has meditatiunculas perlegas, recognoscas, ac pro arbitrio castiges. Vale. Pridie Idus Octobris MCCCCLXXXIII.

Epi-

Epistola pariter Augustini Moravi Olomucensis ad Hieronymum Avantium, quæ in eadem Veneta, quam ad manus habeo, Editione recitatur, & ipsa mox afferenda, Calphurnii cum laude meminit; nam ibi tradit Augustinus, se Avantii emendationes Leonico Patavino, Jacobo Comiti Juliario Veronensi, Aurelio Ariminensi, ac Calphurnio Brixienti perlegendas dedisse, eosque omnes Viros esse *nulla non laude majores* pronunciat. De Leonico Tomæo, Epirota patre Veneriis genito, sed Patavino postea cive, & de Aurelio Augurello Ariminensi præclara exstant apud Jovium Elogia; de Jacobo Comite Juliario infra. Elogium, quo una cum illis Calphurnium Brixientem donat Augustinus, demonstrat, eum valde disparem fecisse a literatoribus illis (ita loquitur Augustinus) quorum inscitia stigmatibus inelutibilibus inustus adeo reperiabatur Catullus, adeo tenebrosis eorum erroribus obductus, ut de se ipso quodammodo vaticinari visus fuerit lepidissimus Poeta, dum scripsit:

At vobis male sint malæ tenebræ

Orci, quæ omnia bella devoratis.

Tam bellum mihi passerem abstulistis.

O factum male, o miselle passer!

En autem ipsa Augustini Moravi Epistola.

Augustinus Moravus Olomucensis, Juris Pontificii, & liberalium Artium professor, studiosæ Juventuti S. P.

CUM nihil præstabilius in rebus humanis inveniatur, nihilque divinius, quam & prodesse multis, & in quo deficere cæteros videas, operas in commune largiri: id quod a summis sæpe Viris factitatum invenimus, qui tum se demum boni aliquid assecutos arbitrabantur, si id in utilitatem

tem plurimorum collocatum iri sensissent, non ut id intra privatos parietes contineant, quod miseri semper, ac sordidi ingenii existimatum est, non in his modo, quæ in usum traducendæ vitæ comparata sunt, sed in eis, & ex quibus, tanquam penetralibus quibusdam, & vitæ nostræ institutum optimum, & excolendis ingeniis fructum uberimum eruere possimus. Quod ipsum quanto studio Antiquitas curarit, ut legendi scilicet optimi cujusque Auctoris commoda cuivis facultas daretur, cum liberalitas Principum per ea tempora, tum Bibliothecæ sumptuosissimæ tanta bonorum diligentia comparatæ, ostendunt, ut mihi non mirum sane videatur, tot Viros eruditissimos, tot præclarissima ingenia uno simul tempore effloruisse, ubi ea excolendi ingenii quasi armamentaria quædam publicitus exponerentur. Ut enim Pisistratum Atheniensem transeam, & post hunc Seleucum Nicanorem, quorum opera incredibilis librorum copia Athenis constructa dicitur; illudque etiam, quod incredibile fertur, bello scilicet Alexandrino Cæsaris ad septingenta Voluminum millia conflagrasse; nonne ejus rei apud Romanos complura nobis exempla non suppetant, quanta vel a Paulo Æmilio, vel Lucullo post prædam Ponticam librorum copia fuerit comparata, dato post & M. Varroni negotio, Bibliothecas omnis utriusque linguæ ordinandi, ac digerendi? Nullum scilicet uberiorem ingenii fructum rati, quam si id, in quo detineretur quisque maxime, data sibi legendi copia assequeretur. In quo ævo nostro non gratulari, & quidem vehementissime, non possum, quod, extincto jam prope bonarum literarum splendore, in ea rursus tempora redierit, ut exuta barbarie, in pristinum illud decus denuo aspiret; taleque congerendis optimorum Auctorum libris studium adhibeat, ut id brevi cum his, quæ diximus, temporibus jure configere possit. Sed neque fidelissimi Interpretes deesse nobis videntur, qui sicuti M. olim Varro, id annitantur sedulo, ac studeant, ut, quo ad ejus fieri posset, ii, qui temporum injuria quasi interierant, veternoque, ac pedore jam prope sepulti fuerant, in lucem, dignitatemque pristinam revocentur. Sic enim Plinius, sic Pomponius Mela, sic Pa-

pinus

pinus Statius, & sic Propertius, Juvenalisque leguntur, & qui superiore ævo, omnibus membris discerpti, fracti, exanimisque videbantur, nunc integri, solidi, vividique perspiciuntur. Solus poetarum Catullus, quo nemo suavior, nemo jucundior, nemo tersior fuerat, scabra adhuc rubigine confusus detinebatur. Cui ad temporum injuriam ne id quidem defore potuit, quominus a literatoribus quibusdam stigmatibus ineluilibus inureretur. O miserandam lepidissimi Poetæ fortunam! Quis enim indolere vehementius non debeat, eas humani generis delicias, tenebrosis quorundam erroribus adeo obductas, ut jure, ac merito dicere possimus id, quod de se Vates ipse lepidissimus vaticinatus est:

At vobis male sint malæ tenebræ

Orci, quæ omnia bella devoratis.

Tam bellum mihi passerem abstulistis.

O factum male, o miselle passer!

Verum enimvero rerum Natura parens diutius tantam jacturam non sustinens, cum aliquandiu Poeta jucundissimus situ, marcoreque squalleret, quomodo tandem hunc etiam in lucem reduceret, enixa est; idest, ut civium ipsius inveniretur aliquis, qui eum & a barbarie vindicaret, & ubi aliqua, vel mendosa, vel abstrusa essent, emendaret, explicaret, atque digereret. Is est Hieronymus Avantius Veronensis, cujus vigilæ, eximiaque in civem suum pietas id tandem effecisse perspiciuntur, ut ex obscuro nitidum, ex lacero solidum, & ex barbaro denique latinum denuo efficeret. Quod si ob servatos cives vel Sicinius Dentatus, vel Africanus minor, decreto publico, Civicas meruere; quis non hunc etiam ea dignum existimet, qui civem suum non servasse modo, sed ab inferis quodammodo revocasse videtur? Verum tanta fuit hominis modestia, tanta ingenii vivacissimi diffidentia, ut eas vigilas suas nonnisi paucis, & his quidem amicissimis, cum ruri rediret, exhiberet, ut vel arrogantia omnem a se suspicionem amoveret, vel æmulo- rum obtrectionibus, qui præclara omnia ogganniunt, occasionem omnem adimeret. Ego vero, cui jam annis duobus eas vigilas suas, utpote qui currentem eum (sicuti ajunt)

ajunt) plerumque impuleram, singulari humanitate sua dedicaverat, neve menstruos illos labores (sic enim eos appellabat) ederem, una etiam injunxerat, considerans mecum, quantum studiosis omnibus, gloriæque Catulli contulerem, si in publicum quandoque emitterentur, malui amicitiae nostræ discrimen subire, prævaricatorque videri, quam ea intra scrinia continens, Catullum ita sicuti erat, scabrum, sentumque intra studiosorum manus relinquere; cum præsertim Hieronymi etiam gloriæ non parum consultum iri vidissem (hæc enim scripta Leonicus Patavinus, Jacobus Comes Juliarius Veronensis, Aurelius Ariminensis, Calphurnius Brixienfis, nulla non laude majores, sedulo perlegerunt, ac mire commendarunt) cum ut ingenii ipsius dexteritas, talisque in civem suum pietas vulgo studiosorum innotesceret, ut qui de se complura alia, præclaraque testimonia concionibus publicis præstiterat, quantum etiam hoc genere scripti præstet, tum etiam qualem de se spem in reliquum præbeat, his veluti laborum suorum primitiis, declarari possit. Has itaque emendationes Catullianas lætis animis, Juvenes studiosissimi, accipite, atque Catullum ipsum ita vobis restitutum tali deinceps cura, diligentiaque excutite, ut & sales ipsius, habitumque generosi hujus carminis (id quod facturos vos non ambigo) penitus imbuatis. Patavii tertio Nonas Martii. Anno Christi Domini MCCCCXCIII.

Prioribus suis Catullianis Emendationibus Avantius quum breves alias adjecisset, has dono misit, ita ab Joanne Tacuino rogatus, Jacobo nobilissimo adolescenti clarissimi Georgii Cornelii filio, data ad eundem Epistola, in qua Jacobum, & Marcum ejus fratrem maxime collaudat ob doctrinarum studium, quod tanto amore amplexabantur, ut illius causa vix adolescentes cum affluentibus opibus natale solum deseruerint. Exstat ea Epistola post duas, quas attulimus, & alia pariter ejusdem Avantii ad Marcum Cornelium

Jacobi fratrem, in qua Cornelia domus magnopere commendatur, præsertim quod illi peculiare sit, dies, noctesque in literarum studiis summa cum laude versari, ac viros doctos fovere; quemadmodum eo tempore fovebat Nursium Timideum Veronensem, ac Bartholomæum Merulam. Joannes de Tridino, cognominatus Tacuinus, Typographiæ apud Venetos cum laude incumbibat. Nursius, quem Veronensem Phœnicem appellat Avantius in Epist. illa ad Marcum Cornelium, acceptus præsertim fuit Reginae Cypri Georgii Corneliæ sorori, ac proinde Jacobi, & Marci amitæ, apud quam versabatur, consenuitque in ædibus Cornelii, teste eodem Jo. Tacuino in Epist. Nuncup. Lætant. ad Cardinalem Cornelium. De Bartholomæo Merula dicemus infra ad Ovidium.

Quoniam vero & ipsi Eruditi Veronenses fatentur, Brixianam literaturam bene de Catullo, præter Calphurnianas Castigationes, meritam fuisse Editione illa, quæ Brixia evulgata fuit an. 1486., quæque non omnium quidem, ut Jo. Alb. Fabricius in Biblioth. Lat. aliquando existimavit, sed earum princeps, quæ Catulliana Poemata doctis Commentariis ab Antonio Parthenio Lacisio Veronensi elaboratis adjunxerunt, nihil alienum ab argumento meo facere videbor, si allatis in medium ex ea Editione Præfationibus, seu Epistolis eandem, qua olim Hafniensis Bibliotheca Nobilissimi Viri Nicolai Benzoni, teste eodem Fabricio, gloriabatur, notiolem Lectoribus reddam. Ea annum præfert, ut omnes de ea loquentes tradunt, 1486. XI. Kal. Majas; unum tamen exemplum vidi cum no-

ta anni 1485. VIII. Id. April., licet una & eadem omnino sit Editio, impressa per Boninum de Boninis de Ragusia, ut palam fiet cuique linearum positionem, & literarum ductum inspicienti. Solebant autem haud raro Typographi eorundem librorum exemplis quibusdam notam aliquando inscribere anni proximi, aliquando secundi, & aliquando etiam tertii, ut recentes apparent; qui dolus jam ab aliis animadversus mihi demonstrat, notam anni 1485. qua Catulli liber signatur, magis genuinam habendam esse in Editione illa Brixienfi, quam notam anni 1486. Fortasse prior illa, quæ soli Catullo apposita reperitur, quod eo anno 1485. solum ederet Catullum Boninus, in subsequenti anni notam ab eodem commutata fuit, quod subsequenti anno Tibullum, & Propertium ediderit, eosque in unum volumen cum Catullo redegerit.

Occurrit in ea Brixienfi Editione primo loco ad ipsum Parthenium Jacobi Comitris Juliarii Epistola, ejus scilicet, quem Calphurnii in Catullum Emendationes cum tribus aliis doctissimis Viris probasse, testata est Augustini Moravi Epistola, ut vidimus. Juliarius in sua meritis laudibus extollit Parthenium, cui pronuntiat Civicam coronam deberi ob Catullum servatum.

Jacobus Comes Juliarius Veronensis suo Parthenio salutem.

QUæris, Partheni, quid sentiam de tua in Catullianum Carmen lucubratione, an existimem in omnibus ad Poetæ sensum satisfacere. Ego etsi palam afferre judicium meum inter tot malivola obtrektorum ingenia, quos nostra videt ætas, haudquaquam arbitror tutum, dicam tamen aliquid, sed minus certe, quam sentio, ne meo in te amor nimium credar indulgisse. Adortus es rem in primis arduam,

& a nullo antehac tentatam, tum carminis ipsius duritie, quam affectasse de industria Poetam uterque auctor est Plinius, tum mutilati operis vetustatis incuria, depravatione; in quo quid effeceris, judicabunt, qui Commentarios tuos legent. Omnibus placere immensum, & supra vires prope humanas est. In hoc te dignum laude ducimus, quod ingenti id tu animo, quod nemo hactenus aut ausus est, aut potuit attingere; in magnis etiam non assecutis voluisse abunde pulchrum, atque magnificum est. Oblatraturos tantisper scio, si quos aut editione prævenisti, aut quibus suoapte ingenio calumniandi animus est, donec intelligent nostro testimonio, te non ea causa ad Catulliani Carminis interpretationem adductum, ut aliis præreptam laudem velles; sed simul & officii in civem tuum gratia, & ut aliis excultius fortasse aliquid elucubrandi viam aperires. Nos jure nostro id possumus vel ab omni calumnia tuti affirmare, te vera Civica dignum, quod labentem jam, & a vetustatis injuria pene obrutum civem, ingenii tui clypeo sublevasti, protexistique; quod hujusmodi Epigrammate lusimus:

Hactenus abjecit cariosos docta libellos,

Et mutilos lusus turba Catulle tuos.

Lesbiacas norat lachrymas, nec passeris ullus

Funera, squalibat nobile Vatis opus.

Maxima Parthenius Latiae dispendia linguae

Non tulit, & Patriae publica damna suae.

Excussit salebras, abstrusaque sensa reclusit,

Amissumque capit pagina prisca decus.

Intret in arcanum lepidi penetrabile Poetae

Quisque, gerit faciles jam nova charta jocos.

Vos reducem lauro, Vates, ornate Catullum,

Parthenio satis est Civica sola meo.

Subsequitur postea in Brixiana, de qua agimus, Editione Epistola ipsius Parthenii ad Julium Pomponium, quo auctore, & auspice Patriae suae Veronensi, tanquam pervetusto, ac sacratissimo divinarum Musarum Templo, se Opus suum consecrare profitetur

Par-

Parthenius, his verbis Pomponium (celebrem scilicet Lætum) compellans: *Tu igitur, doctissime Pomponi, unicum seculo nostro bonarum literarum oraculum, & singularis Camenarum Antistes, fies huic dicationi perinde ac Pontifex maximus, Commentationumque mearum Veronensi Patriæ meæ dicandarum conceptis verbis vota nuncupabis, & tuæ nuncupationi omnes celeberrimi Academiae tuæ sectatores respondentes, linguis, animisque bene favebunt; sic vestris auspiciis lusus mei, meorumque studiorum primitiæ immortalitatem assequantur.* Ita desinet Parthenii Epistola, quam mox subsequetur Epigramma, cujuscemodi subsecutum vidimus in illa Jacobi Juliarii, & ipsum valde elegans. *Benacensem, non Veronensem* Parthenium dixit Cornelius Vitellius in Epist. quæ ad calcem Cornucopiæ editæ Vener. an. 1513. legitur, propterea quod Lacisium castellum ad Benaci ripam sit situm.

Antonius Parthenius Lacisus Veronensis Julio Pomponio S.

PLerique cives mei optimi, atque clarissimi Viri, discretissime Pomponi, auctoritate sua me coegerunt, ut tandem ederem ad communem studiosæ juventutis commoditatem meas in lepidissimum Poetam Catullum interpretationes, anno jam quarto singulis lectionibus lucubratas. Ego & si noveram, nullo pacto editionem esse præcipitandam, quum tamen gravissimis viris negare minime auderem, mecum diu, multumque consultavi, cui potissimum homini hæc Catullianas enarrationes dicarem. Non enim ignorabam, quantis invidiæ injuriis esset obnoxia fors, atque conditio scriptorum omnium, quorum nemo a conditis litterarum monumentis usque ad ætatem nostram malevolorum hominum difficilem nasum effugere valuit. Qua ego adversa sorte monitus, quum tutum aliquod operi meo perfugium inquirerem, Veronensem patriam meam pervetustum, atque sacratissimum divinarum musarum templum, cui libellus meus, te authore dedi.

dedicetur, delegi, sperans fore, ut hoc voto sit a vulgi temeritate inviolatus. Nec novo quidem exemplo opusculum meum immortalī præsidio tuendum esse censui. Nam prius quoque rerum authores, penes quos omnium fere bonarum artium inventiones claruerunt, quorumque ingenia, & mores non solum hæc ætas, sed etiam vetustas maxime mirata est, quum in plerisque aliis rebus, tum in hac præsertim prudentissimi fuisse inveniuntur: qui res, quas intemeratas, atque memoria sempiterna munitas optabant, quo tutiores forent, diis immortalibus consecrabant, eorumque tutelæ, omni studio, & industria commendabant. Hinc publicas porticus, theatra, circos, amphitheatra multorum deorum nominibus dicata legimus; hinc urbium muros, arciumque mœnia diis cuiusque civitatis patriis consecrata comperimus. Tu igitur, doctissime Pomponi, unicum sæculo nostro bonarum litterarum oraculum, & singularis camœnarum antistites, fies huic dicationi perinde ac Pontifex maximus, commentationumque mearum Veronensi patriæ meæ dicandarum conceptis verbis vota nuncupabis, & tuæ nuncupationi omnes celeberrimi Academiæ tuæ sectatores respondentes, linguis, animisque benigne favebunt. Sic vestris auspiciis lusus mei, meorumque studiorum primitiæ immortalitatem assequentur. Vale.

Antonius Parth. Lacisus libello suo.

*Chare liber superas tecum lature per auras
Nomina nostra, vide, cautius ut sit iter.
Effuge sordidulos atra rubigine dentes,
Et vulgum audacem, grammaticasque manus.
Lividius nihil est, nihil est nasutius illis,
Pagellæ criticum se tibi quisque geret.
Infestos morsus, & acutos fortius ungues
Perfer, dum civis stet tibi tuta salus.
Sic tibi perpetuum decus, & per longa superstes
Sæcula sit vivax gloria, chare liber.*

Additur tertio loco Parthenii Præfatio, qua vehementer dolet, doctissimum, & elegantissimum Poetam Veronensem a præstantissimis civibus suis Cylenio, &

& Domitio fuisse quodammodo desertum, qui nimirum in externis potius Scriptoribus exponendis operam suam collocarunt; sibi vero, cui Catulli restituendi in pristinum splendorem cura fuerit relicta, haud quamquam pares cum illis esse vires: tentaturum tamen scribit, si posset in tenebrosis latebris jacentem Poetam lucubrationibus suis suscitare. Hæ tenebræ, & latebræ quibus oblitum, & deturpatum Catullum Parthenius reperit, Calphurnii, qui ante Parthenium illi Poetæ manus admoverat, minime laudi officiunt; quemadmodum Parthenii ipsius laborem laude, quæ illi debetur, minime fraudavit Avantius, nec Augustinus Moravus, dum scabra adhuc rubigine consitum Catullum representant, postquam in eo expoliendo, & illustrando Parthenius pro viribus laborasset. Agebatur enim de expurgando Augiæ stabulo, ac proinde Hercules adinveniendus: nam Herculis *Septimus Augiæ Stabulum labor egerit undis*.

Parthenii Præfatio ita se habet.

*Antonii Parthenii Lacisii Veronensis in Catullum
commentationes.*

EDiturus meas in Valerium Catullum interpretationes, sæpe, ac multum mecum revolve, utrum Præfatione miserandum Poetæ mei fatum conquererer, an potius singulari lætitia nascentem ejus felicitatem prosequi deberem. Nam quid in locupletissima litterarum republica æque dolendum erat, quam doctissimum Poetam Catullum usque in hoc sæculum nostrum in tenebris jacuisse, atque a litteratis civibus suis Cylenio, Domitioque præstantissimis Latinæ linguæ interpretibus fuisse desertum, & quod molestius ferendum erat, ab illis externos Poetas elegantissimis enarrationibus esse in lucem revocatos? Quid deinde tanto gaudio
meo

meo mihi dignum videri debet, quam si aut per meas lucubratiunculas, aut per nonnullorum virorum studia, mearum vigiliarum emulatione mota, cum doctorum hominum, tum scholarum, atque præceptorum ulla familiaritate Catullus illustrabitur? Quum igitur in omnibus civitatibus omnium fere Poetarum, quæ supersunt, scripta legerentur, ac solus Catullus, tum quia ejus scripta corruptissima erant, tum quia carebant interprete, scholarum familiaritate orbatus esset, hunc Poetam ab eruditissimis scriptoribus nomine doctissimi, elegantissimique Poetæ honoratum in scholas, atque magistrorum manus, quoad potui, nuper inducere tentavi. Etenim si utriusque linguæ periti nostro sæculo Cives mei Cyllenius, atque Domitius doctis enarrationibus suis interpretati sunt, alter Tibullum, alter Juvenalem, Martialem, atque Papinium externos scriptores, quanto studiosius debui Catullum civem meum, quantulacunque mea declaratione, interpretari? Atque utinam Cyllenio, Domitioque mecum fuisset pro Poeta nostro idem consilium, eadem voluntas, similisque conatus, ut Catullum nostrum miserabiliter dissectum, ac exanimem, jandiu in tenebris jacentem, in sua membra reducerent, atque a tenebrarum sordibus in splendidam lectionum lucem revocatum honori suo restituerent; quod si fecissent, Poetam profecto nostrum, quem vix spirantem, ac male pedibus innixum respicimus, vividum, robustum, nitidum, exultantem haberemus. Catullus enim usque ad hanc ætatem in tenebrosis latebris jacuit, nec adhuc ulla prælectionum illustrationes, ullumve interpretationis lumen habuit. Conatus igitur sum, atque tentavi, si possem, his lucubrationibus suscitare Poetam de Patria nostra bene meritum, ut si literis aliquid valeo, non tantum externis scriptoribus, quantum civi nostro prodesse multo studiosius, atque honestius voluisse videar. Nec vero multum reformidabo, quid in me inhumana invidia sit machinatura, quia opus hoc multis in locis diminutum, & in pluribus depravatum, atque ob id ab eruditioribus bonarum litterarum Professoribus tanquam cadaver, quod nullis humanis opibus, nullo ingenio excitari possi, obscuritati relictum, ego mediocri studio, nec claro admodum ingenio, audaci conatu, sim

sim aggressus . Tantum autem a me abfuit, & abest hujusmodi vanus invidiæ metus, ut multo avidius, quam statueram, susceptum opus maturaverim . Nam cum sit consilium meum luci, & honori suo restituere Catullum, quanto plures docti Viri mearum interpretationum æmulatione movebuntur, tanto utilius consulent Poetæ nostro, & in quibus ego imbecillitate ingenii detentus defecero, studiosi homines cura peritius, perfectiusque dicendi literatæ juventuti, me duce, satisficient: hoc modo auspiciis meis paulatim adjuvabitur Poeta noster, atque per multos Scriptores pari studio motos decus suum reparabit . Nec mihi multum molesta erit communis omnium Scriptorum fors adversa, invidorum maledicentia, & obtrectatio, quas a conditis literarum monumentis evitavit nemo; nec inter omnes Scriptores quisquam tam felici fuit ingenio, qui vel in magnis, vel in parvis aliqua ex parte non erraverit . Quo fit, ut minus moleste sim subiturus hanc communem sortem, quam nullo modo cavere potuissem, nisi omnino nihil unquam scripsissem, quod pessimum, atque calamitosissimum virtuti consilium si omnibus Scriptoribus fuisset, nulla literarum monumenta unquam extitissent; qua jactura quid posset esse perniciosius hominum ingeniis? Quamobrem quod incommodum doctissimus quisque, ac divinus Scriptor non reformidaverit, ego, etsi non summo ingenio, mediocrique doctrina, non tamen minus æquo animo sum laturus, dum labore, studio, industria prosum Civi meo . Etenim si Servius peritissimus Grammaticus in Virgilianis expositionibus Caprum, Urbanum, Hyginum, Didimum, Probum, Asprum, Donatum, multosque alios Virgilii Enarratores secutus in plurimis errasse deprehenditur, & nihilominus doctissimi Grammatici nomen, & dignitatem non amittit, ego quoque a Lectoribus non inhumanis aliquantulum veniæ sperare possum, & debeo; quum in hoc per quam difficili Opere interpretando ducem nactus neminem, & studio satisfaciendi literatis juvenibus, & simul adjuvandi Civis mei amore, ac pietate tantum meæ professionis onus, tantumque invidiæ periculum susceperim . Nam quamquam & in Græcis, & in Latinis nullum librum magis corruptum,

K

magis.

magisque mutilatum, quam Catullum, inveniri satis constet, ea tamen, quæ tum in emendanda, tum interpretanda lectione Catulliana senserim, neque invidiose conticenda, neque inhumane occultanda putavi. Id unum postremo Lectores monuerim, me Catulli Poemata in locis supra centum mendosa deprehendisse, ut verissimum appareat cujusdam Civis nostri Græcis, & Latinis literis eruditissimi dictum. Cum enim is, cujus nomini honoris gratia parco, super quodam Catulli obscuro, & depravato versu nuper interrogaretur, quid sentiret, fertur respondisse prudenter, se nullam ex tempore daturum esse responsionem, quoniam tanta esset Catulliani libri confusio, tantaque inversio, ut si ab inferis revocaretur Catullus, carmina sua non esset agnitus. Ego autem collatis & veteribus, & recentioribus Catulliani Operis exemplaribus, quoad potui, etsi non in totum, maxima tamen ex parte, lepidissimi Poetæ Carmina a tam sordido situ excitare, atque tantis ab injuriis extrahere, vendicare, tueri sum conatus. Nonnulla tamen, confiteor esse loca, de quibus adhuc valde quærendum esse arbitror, ut *Salipentium*, sive *Solopechyum disertum*, & bona pars Epigrammatis in Egnatium intercepta, & illud: *idmeos ne petam montes*, tum *Peneum prope Cylleneum*, & quædam alia pauca, de quibus ego nihilominus probabiles, ut opinor, attuli sententias, ut a Lectoribus sperem, me si non magnam laudem, bonam tamen judicii mei veniam consecuturum. Vale.

Ad calcem Voluminis Parthenius æquum Lectorem exorat ne sibi vitio det, si quid necessarium ad Catulli sui illustrationem vel prætermiserit, vel ignoraverit, idque factum dicit, amicorum suorum culpa, qui nimis cupide honori ejus studentes minime passi sunt, ut sua Scripta nonum in annum comprimeret. Aliam præterea addit festinatæ Editionis causam, quod scilicet homines quidam invidi, Enarrationes suas, quas discipulis dictaverat, jam parati essent sine ejus nomine evulgare.

En

En ipsius Parthenii verba ad Lectorem.

Antonius Parth. Lectori.

HÆc habui, humanissime lector, quæ assiduis litterarum ludi laboribus implicitus, atque distractus per singulas lectiones Catullianas annua fere, aut non multo longiore commendatione mihi annotata, tecum triennio post operis structuram communicanda esse duxi, ut si enarrationibus meis studio tuo ulla ex parte consului, tu quoque pari mecum officio, & industria, si quid est a me vel prætermisum, vel ignoratum, quod ad necessariam Catulli mei pertineat illustrationem, istius arcani tui me participem benigne facias, atque, si quid erratum est, quod potuerit a me, & deprehendi, & corrigi, non tantum mihi vitio des, quantum amicis meis, honori meo nimis cupide studentibus, per quos non licuit mihi scripta mea in nonum comprimere annum. Est præterea quædam alia Editionis festinatæ causa non minor in nonnullis hominibus invidis, qui enarrationes meas superiore anno quarto discipulis meis dictatas, & in Commentarium, sine nomine meo, redactas, dum inique intercipiunt, meum operis maturandi concilium everterunt. Sed ex his interpretationibus, si qua mihi mutanda, quæ forasse non pauca erunt, videbuntur, fato mihi non adversante, faciam te certiorum in Quæstionibus meis, quas jam exorsus succisivi temporis textura in lucem, maturo partu, deducam. Non autem ignoro plerosque litteratores, atque difficiles criticos, vel reclamatuos gravi supercilio, vel scriptis suis huic meo conatui, perinde ac temerario, refragatuos, quoniam loca quædam mutanda censuerim, & innovare sim ausus: quale illud *ideos ne petam montes*, & *peneum prope amænum*. Verum hi, si qui sunt, hoc æquius videant, ne ipsi multo audaciorum, ne dicam impudentiorum temeritatem incurrant, quum ingenuos labores meos pro Cive meo pie susceptos, ob paucissima loca vetustate corrupta, inhumane damnent, ac invidia compulsi lacerent impudenter. Cur igitur hujusmodi homines tanquam fuci operi alieno infesti insidiatores, ipsi ante me tales conatus non sunt aggressi? Cur alienam inventionem oscitantes ex-

pectarunt? Cur herculea virtute instructi, ac freti immamem Catulliani carminis hydram non sunt ausi conficere? cur ante vigilias meas tam desidiosus hallucinatorum fuere? cur denique molesti alieni operis critici bene dicendo potius quam obtrectando honestis laboribus nomen, ac famam sibi non quæsiere? Vale.

An festinata nimis, seu potius præcipitata Editionis suæ vitia Parthenius nova postea recognitione, quæ exstet, emendaverit incertum; at eam non emanasse saltem usque ad annum 1493. pro certo habemus ex recitata Avantii Epistola ad ejus anni finem data, in qua id unum affirmat Avantius, se accepisse, paratum esse Parthenium, festinationis jacturam mora, ac diligentia refarcire.

Tandem, quod spectat ad Brixianam Catulli Editionem, Lectorem monitum facio, in nonnullis ejusdem Exemplaribus solum Propertium Catullo jungi, in aliis vero plerisque Propertium, atque Tibullum; Propertium quidem cum notis valde concisis Domitii Veronensis, in quarum fronte legitur nuda hæc inscriptio: *Domitii elucubratio in quædam Propertii loca, quæ difficiliora videbantur, ad Franc. Aragoniæ Ferdin. Reg. Neap. F.* Tibullum vero cum Commentariis Bernardini Cylleni, itidem Veronensis, quibus præmittuntur quidam versus ipsius Bernardini ad Bapt. Ursinum Ærarii Pontificii Custodem, & almæ Urbis Gymnasii Vice-Rectorem, nec non Vita ejusdem Poetæ, ad cujus calcem hæc legitur ad Scholæ Magistros obtestatio: *Si quis tamen in Schola Magister explanare discipulis tenerioris ætatis voluerit, ipsum per Deum obtestor, ut quum legendo pervenerit ad illa loca, ubi quoddam ob-*
scæ-

scœnitatis præceptum traditur, quod animos adolescentulorum in deteriore partem flectere, & a virtutum recta via avocare possit, cum silentio transeat, seque citius velut rigidum, & infacetum accusari patiatur, quam ut obsequentem nimis indulgentia sua juventutem corrupisse, Deus ipse merito talione corripiat. Hic idem Interpres apparet in Veneta Editione, quæ Avantii castigationes complectitur, at in ea desideratur Domitius, cujus locum occupat Philippus Beroaldus Bononiensis, qui Commentarios suos in Propertium mittit magnifico Senatori Bononiensi, & literarum patrono, Mino Roscio; & in eadem junguntur Parthenii, & Avantii in Catullum lucubrationibus Commentarii Palladii Fusci ad Laurentium Bragadenum clarissimum Juvenem, Patritium Venetum, quem scribit Palladius Catulli lectione adeo delectatum fuisse, ut in hoc scribendi genere eum unum secutus, carminis argutia, atque lepore ipsum Poetam mirifice effinxerit. Palladium hunc Fuscum, seu Nigrum in Patrio Patavino Gymnasio humanioribus literis excultum magnam iisdem sibi famam comparasse, compertum habemus; at quod aliqui tradunt, eum primum fuisse, qui Commentarios in Catullum emisserit, id mihi ægre persuadeo, nam recitatis superius Epistolis Hieron. Avantii, Aug. Moravi, Ant. Parthenii, Jac. Juliarrii parum consonat, immo aperte refragatur.

EX amœnis Plauti, Terentii, Catullique viridariis digressi, post Virgilium Maronem proximo illos intervallo sequentem officioso silentio salutatum, illi- co obvium habemus Q. Horatium Flaccum Venusi- num, quem festivis salibus, lepidisque sermonibus, haud minus quam illos suavitatum Triumviros, redun- dantem nobis sistit Poetarum Latinorum, quam pro- sequimur, series. Equidem jucunditatis, & gratiæ adeo plenus est Horatius, ut ob hanc etiam solus Lyrico- rum Poetarum legi dignus a Quintiliano censeatur.

In veteribus Horatii Editionibus primum apparent veteres ejus Interpretes, Helenius Acro, & Pomponius Porphyrio, quorum ætatem, qua scilicet vixerunt, haud definiunt Viri docti; at inter hos convenit, il- lorum Commentaria misere truncata, & interpolata ad nos pervenisse. Posteriori vero ætate, ceteris in eo Poeta illustrando præiverunt Christophorus Landinus, Antonius Mancinellus, Badius Ascensius, quorum nominibus antiquiores Horatii Editiones gloriantur. Landinus mihi occurrit in Veneta an. 1495., legitur- que ejus Præfatio, seu Epistola ad Guidonem Feltrium Ducem, initio Artis Poeticæ, ad cujus Epistolæ finem Mecenatem suum his verbis compellat Landinus: *De Poetica facultate in nostris Dialogis scripsimus, quos sub nomine Illustrissimi Patris tui Feltrium Federici in Virgi- lium edidimus. Quapropter quicquid in hoc artificio ex- plicando possumus, tu idem pro tuo arbitrio hauries, tibi- que persuadebis, cum paternorum studiorum æmulus esse cu- pias,*

pias , ad te honestandum , omnique dignitate augendum in primis pertinere , ut ad poetarum ingenia , ac vires cognoscendas te totum convertas , & quæ ab Horatio nostro de Poetica dicuntur , diligenter advertas ; nam & ingenium erudire , & consilium augere , & ad ornate dicendum , & recte vivendum Poetarum cognitio plurimum conferet . Landini in perpoliando Horatio laborem elegantissima Oda celebravit Angelus Politianus , quæ legitur in Horat. Edit. Florent. an. 1482. qua Politianus Horatium alloquens jam nitidum, his verbis eandem concludit:

Nunc te deliciis , nunc decet & levi

Lascivire choro , nunc puerilibus

Insertum thymasis , aut fide garrula

Inter ludere virgines .

Adest pariter in Veneta , de qua loquimur, Editione Epistola Antonii Mancinelli Veliterni ad Pomponium Lætum , Romani eloquii principem , cui Commentarios suos dedicat, sperans ea fronte a Læto excipiendos, qua ipse ab eo excipiebatur , dum Romæ hunc ipsum Horatium , atque alios poetas publice profiteretur ; & in fine Epistolæ his verbis eisdem Commentarios jactat Antonius : *illud fateri audeo , in Odis ipsis , & in Epodis , Carmineque sæculari per me enucleatis , prius autem a tribus aliis Acrone , Porphyryone , Landino haud satis , nihil pene deesse ad rerum , aut sensuum cognitionem .*

De Badio Ascensio dictum est supra , & qua ratione Erasmus eundem judicio parum æquo prætulerit Guillelmo Budæo ; nunc addo Erasmus judicium illud

lud excusantem in Epist. ad Germanum Brixium ita scribere: *Aliis liberum erit de Badio judicare, quod volunt. Ego semper illum habui in eorum numero, quorum nec eruditionem, nec ingenium, nec eloquentiam possis contemnere; tametsi non dissimulo, illum longe majorem fuisse futurum, si fortuna benignior otium, ac tranquillitatem studiorum suppeditasset.* In Annalib. Typograph. citari reperio Horatii Opera Ascensianis asteriscis illustrata in Ædib. Ascens. an. 1505. eaque Badius dedicare se scribit Hallejo adolescenti cum primis nobili, & studioso, quemadmodum & Aldus Manutius, cujus imitatore se profitebatur Badius, suas in imprimendo Horatio operas Marino Sanuto, Patritio Veneto, Leonardi filio nuncupaverat.

Horum omnium Flacci Interpreterum, aliorumque, si quos priscae eo tempore Editiones praeferabant, studiis incensus Joannes Britannicus, patria Brixianus (is ipse, quem superius vidimus, Pyladis conterranei sui lucubrationes in Plautum emisisse) Horatio illustrando manum applicuit, ejusque Artem Poeticam, Sermones, & Epistolas perpetuis notis exposuit. Quantum vero abfuerit ab illa acerbitate, qua Pylades Georgium Merulam, Jo. Baptistam Pium, & Bernardum Saracenum infectatus fuit, mox recitanda Epistola declarabit, in qua Viros plerosque omnes, literarum fama id temporis celebres, magnis laudibus a Britannico affici constabit; vel ipsum Merulam, & Pium, quin Raphaelem quoque Regium, quem Joanni Calphurnio, pariter Britannici civi, multo infestiores, quam Merulae, & Pio Pylades fuerit, dicenda ad Ovidium demonstrabunt.

bunt. Singularis illa Joannis Britannici modestia etiam effecit, ut sine encomio nec Domitium Calderinum, nec Georgium Vallam nominandos censuerit, quos in exponendo Juvenale æmulos quodammodo habuerat. Doctos vero Brixianos, scilicet Calphurnium, Pyladem, Taberium, & alios, Britannicus in ea Epistola omnino indictos reliquit, ut externis dumtaxat Scriptoribus in censu illo locum daret, quandoquidem frequens ipsi aderat occasio populares suos alibi cum laude memorandi, qua Pyladem abunde donasse, superius jam vidimus, quum de Plauto ageretur. Demum quam modeste senserit de suis primum in Persium, deinde in Statium, postea in Juvenalem, ac demum in Horatium laboribus, quos omnes intra triginta trium annorum curriculum evulgavit, ex ejus Epistola discemus.

Joannes Britannicus Brixianus Salutem plurimam dicit

Senatui, Populoque Brixiano.

SOleo sæpe, ac multum ipse mecum considerare, Patres Amplissimi Brixiani, nos Divinæ Majestati cum in omnibus, tum maxime in hoc plurimum debere, quod ejus beneficio factum est, ut dignitas rei literariæ, quæ ab hinc quingentos, aut eos plus, annos, penitus aut perierat, aut situ, & veluti quadam rubigine obsita in profundis latebris ita jacebat, ut per id totum tempus non vera latinitas, sed barbaria quædam manifestissima, non solum per Italiam, sed per totam Europam vagaretur, nunc demum quasi a morte ad vitam restituta sit. Quam sane calamitatem, nemo est, qui non intelligat, propter asperima, & crebra Barbarorum bella accidisse, qui totam Italiam, ut his etiam octo annis factum est, & in dies crudeliter fit, sævis vastantes populationibus, inter alias prædas, omnem fere librorum copiam, aut auferendo perdiderunt, aut, ut virtutum parum cultores, incenderunt; ita ut in hanc usque nostram ætatem

literæ veluti sepultæ, ac semimortuæ jacuerint. Verum tandem hac ipsa nostra tempestate emerferunt, Dei benignitate, Viri magni quidem, & excellentis ingenii, qui literis tum Græcis, tum Latinis apprime eruditi, doctique cœperunt inveteratam barbariem illam e mentibus studiosorum abstergere, veramque latinitatem restituere. Inter quos fuerunt Laurentius Valla, cui, tanquam primo veræ latinitatis illustratori, summa laus debetur, Elegantiarum enim volumen nobis utilissime compositum reliquit; plurima enim, quæ barbarice in his nostris studiis ab omnibus fere proferebantur, sedula, & diligenti ejus opera, excusa sunt, pristinaque latinitatis sinceritas est restituta; Marsilius Ficinus, qui ex Græco Platonis Opera fecit Latina; Leonardus Aretinus, qui itidem ex Plutarcho vitas multorum in Latinum transtulit. Libros quatuor historiæ Gothicæ disertissime conscripsit Guarinus Veronensis, qui literatura Græca, Latinaque vir præstabilis, e Græco dimidiam Strabonis partem anteriorem in Latinum vertit, quum reliquum morte præventus non potuisset; nam id postea Gregorius Triphernas, Vir & ipse singularis doctrinæ, Latinum fecit. At Guarinus ille studia humanitatis profitendo, linguam Latinam plurimum juvit. Philelphus, Vir sane magnæ eruditionis, atque eloquentiæ, qui & Græce, & Latine egregie doctus, bona literarum semina per Italiam cœpit ferere, moriensque multa nobis reliquit Opera, tum ex Græco in Latinum translata, tum ex sua ipsius officina prolata. Subsecuti sunt eo fere tempore & Georgius Merula Alexandrinus præceptor noster, qui publico stipendio a Veneto Senatu, mox a Ludovico Sfortia Mediolani conductus, quum Græcarum, Latinarumque literarum esset peritissimus, veram literarum frugem cœpit studiosis ostendere; & Domitius Calderinus Veronensis, qui eloquentia, & eruditione ea fuit, ut, quum juvenili, & florenti ætate expiraverit, magnam se jacturam fecisse senserit Latinitas; Commentaria enim nobis reliquit eruditissima in Martialem, Sylvas Statii, in Ibin, Sapho, & Juvenalem; cui revera, si ætatem suam in senectutem perducere licuisset, tanta fuit ingenii ejus bonitas, miram ex eo latinitas frugem sensura fuisset; & Hermolaus Barbarus

rus Patritius Venetus, Vir quidem tam Græcæ, quam Latinae facundia florens, qui Themistium e Græco in Latinum vertit, Castigationes Plinianas, opus hercle non minus utile, quam laboriosum, edidit, quarum eruditione, mirabile est, quantum literarum cultoribus profuerit; Dioscoridem e Græco in Latinum translatus moriens reliquit, cum aliis sane scriptis, quæ Corollarii nomine nuncupari voluit; cuius mors ante tempus accelerata linguæ Latinae plurimum detrimenti attulit, plurima enim ad rei literariæ illustrationem brevi editurus erat; & Georgius Valla, quem Venetiis publico stipendio conductum omnes miræ eruditionis fuisse cognoverunt; Commentaria enim in Juvenalem, in librum Ciceronis de Fato, & Universitate erudite conscripta reliquit. Subsecutus est & Marcus Antonius Sabellicus, quem & ipsum Venetiis publico ære conductum omnes eloquentia veteribus Historicis merito compararunt: mira est ejus facundia, quam facile ex ejus Historiis, reliquisque scriptis unicuique facile est cognoscere. Subsecuti sunt Petrus, & Paulus cognomine Marfi, quorum Paulus Commentaria elegantissime in Fastos Ovidii conscripta reliquit, Petrus vero doctissima in libros Ciceronis de Officiis, & Silium Italicum. Subsecutus est & Baptista Pius Bononiensis, qui & ipse publico stipendio Bergomi, mox Romæ conductus, Commentaria in Plautum, notationesque multas edidit. Subsecutus est & Joannes Parhasius, qui literis Græcis, & Latinis egregie doctus, Argentinis publico stipendio ad literarum studia profitenda conductus, in librum Claudiani de Raptu Proserpinæ Commentaria eruditionis plena scitissime conscripsit. Subsecutus est & Angelus Politianus, qui ingenio, doctrinaque tum Græca, tum Latina fuit insignis; Miscellanea, aliaque multa elegantissime conscripta moriens nobis reliquit. Quid dicam de Philippo Beroaldo Bononiensi, cuius industria in literis tanta quidem fuit, ut ei aut nulli, aut omnino pauci sint conferendi? Commentaria enim, singulari tum eruditione, tum eloquentia referta, conscripsit, in Svetonium scilicet, in Asinum Aureum Apulei, in Propertium annotationes, plurimas declamationes, de Felicitate libellum, & multa alia, ut per eum linguæ Latiali multum

splendoris accesserit . Subsecutus est & Raphael Regius Bergomas, qui Græce, Latineque impense eruditus, a Senatu Veneto publico conductus stipendio, tum Patavii, tum Venetiis ad humanitatis studia profitenda Commentarios doctissimos in libros Ovidii de Transformationibus, & Castigationes quasdam non inutiles in Quintilianum edidit, & e Græco in Latinum Apophthegmata Plutarchi eleganter transtulit . Subsecutus est & Marinus Becichemus Scodrensis, Vir sane prompti, & velocis ingenii, qui Brixiae, & Ragusii publico ære conductus, humanitatis studia professus est; septemque variarum Observationum libros composuit, duas Epistolicarum Quæstionum Centurias, Virgilianas, & Ovidianas Observationes, Poema, quod nos videmus, septem librorum, cui titulus est, de morte, & exilio Jasonis, tres & triginta Christianæ Historiæ libros, qui brevi in lucem prodibunt . Subsecutus est & Aldus Manutius, qui literis Græcis, & Latinis eruditissimus, Institutiones quasdam Grammaticas valde utiles, nonnullaque alia dignitatem literariam ampliantia nobis reliquit . Subsecutus est Antonius Maria Visdominus Bononiensis, qui Tragedias Senecæ valde mendosas, adhibitis multis veteribus exemplaribus, diligentique solertia castigatas, pristino nitori restituit, Commentariaque in eas elegantissima quidem edidit, Commentaria etiam in Priapeja, in Ibin scitissime conscripsit, librum Annotationum ex diversis Scriptoribus, & pleraque alia laude digna . Verum, ne dum hæc libenter prosequor, Oratio mea longius protrahatur, præteribo Baptistam Egnatium Venetum, qui Græcis, Latinisque literis doctissimus scripsit libellum bonæ sane frugis, quem novo titulo Racemationes appellavit; scripsit & Commentariolum in primum librum Epistolarum Familiarium Ciceronis, utpote in eum, qui ceteris obscurior videretur; scripsit & Exemplorum libros duodecim, in quibus ad Valerii Maximi imitationem, res, & dicta illustriora totius Orbis, gentiumque omnium complexus est, quæ millesimum, & ducentesium ab hinc annum gesta sunt; scripsit & commentaria in Argonautica Valerii Flacci, opus quidem omnium laboriosissimum, quæ omnia in lucem brevi venient . Præteribo & Lodovicum
Cœlium

Cœlium Rodiginum, qui singulari eruditione tum Græca, tum Latina ornatissimus, librum non minus doctum, quam utilem Lectionum antiquarum nunc nuper edidit. Præteribo & Baptistam Carmelitanum Civem Mantuanum, sane nostri temporis classicum, & insignem Poetam, tanta enim carminis gravitate laudes Virginis Mariæ, carmen Bucolicum, aliaque Poemata cecinit, nobisque moriens reliquit, ut cum merito Patria, omnium judicio doctorum, alterum Virgilium appellare possit; felix nimirum es Mantua, quæ tales, tamque divinos soleas fœtus gignere. Præteribo & Erasmus Roterodamum, Virum sane summa laude dignum, qui opus Adagiorum elegans, & eruditum nuper & ipse edidit miræ utilitatis plenum, quod ex plurimis Auctoribus tam Græcis, quam Latinis studiosissime collegit. Sicque horum, multorumque aliorum, quos longum esset recensere, industria literarum studia respirare, reviviscereque cœperunt. Quorum omnium virtutem ego admiratus, ejusque prorsus pulchritudine accensus, statui & ego, quando virtute ipsa nihil omnino sit præstabilius, nec quo hominis vita in his vitæ tenebris magis clarescere queat, statui, inquam, qua maxime possem diligentia, eorum vestigiis insistens, tum ad communem omnium utilitatem, & rei literariæ dignitatem ampliandam, tum, ne more pecudum vitam silentio præteriisse viderer, aliquid scribere. Itaque, quum jam triginta tribus, aut eo plus, annis, Commentaria in Persium multa lucubratione conscripta vobis, Amplissimi Patres, dicavissem, quæ res adeo vobis grata fuit, ut munificentia vestra me immunem abire passi non fueritis; & pusillo tempore post in Achilleida Statii, & Juvenalem Commentaria edidissem, quæ itidem vobis inscribi placuit; nunc demum nova alia in Opera Horatii, Poeticam scilicet, Sermones, & Epistolas conscripsimus, quæ vobis item, ut bonarum Artium studiosis, & amatoribus dicavimus, confidenter existimantes, ea vobis non minus grata, atque utilia fore, quam superiora fuere. Idque ipsum fecimus, ut nostram jam veterem in vos benevolentiam, licet vobis multis ante modis perspectam, & cognitam testificaremur. Si cui autem aliqua forte videbuntur a me, aut non secundum sensum

fum Poetæ explicata, aut aliquo alio modo male interpreta-
 ta, aut per negligentiam præterita (neque enim eam mihi
 laudem ascisco ut in hujus Poetæ locis tam obscuris, & te-
 nebrosis aliquando non offenderim) id a taxatore peti-
 tum, atque impetratum volumus, ut quæ nos aut inge-
 nii imbecillitate, aut alia quavis causa male percepimus, ipse
 ad communem omnium studiosorum utilitatem melius di-
 cat, atque interpreteretur, & omnia, quæ nos scripsimus
 (quando consilii nostri semper fuerit, rem publicam litera-
 riam juvare) in meliorem accipiat partem, memineritque
 Poesis naturam difficilem omnino esse, ænigmatumque ple-
 nam, ut si quando interpres hallucinetur, mirandum non
 esse doceat Plato in Alcibiade in libro de Voto sic inquires :
*verum per ænigmata & iste, & cæteri ferme omnes Poetæ loquun-
 tur ; est enim ipsa natura universa poesis ænigmatum plena, nec
 quivis eam dignoscit, ad hanc illius naturam accedit, quod si quan-
 do insit in homine invido, nolente sua sensa cæteris hominibus reve-
 lare, mirum est quam difficile cognitu sit, quod Poeta senserit.* Itaq;
 malevoli, & homines perversi si mihi maxime videntur, qui,
 quum ipsi nulla ex parte scribendo linguam Latinam juvant,
 alienis tantum semper scribentium laboribus, non secus quam
 araneoli muscis, tendunt insidias, eosque variis calumniis la-
 befacere tentant, magnamque inde sibi gloriam partam pu-
 tant, si ipsi nihil scribendo, aliena benefacta maledictis tan-
 tum lancinent. Quod sane maledicentiæ genus, quum alii
 sepe multi viri sane boni tam priscis, quam nostris tempo-
 ribus haudquaquam vitare potuerint, quid mirum, si id &
 ego nec superioribus temporibus effugi, nec nunc effugero?
 neque enim ego sum *Gallinæ filius albæ*. Satis est, me omni
 studio, cura, industria, diligentiaque laborasse, ut cunctis
 bonarum Artium studiosis quamplurimum prodessem. Quod
 assecutus sim, nec ne, id in aliorum judicio malim esse posi-
 tum, quam in meo. Cæterum, ut his omissis ad rem redeam,
 Amplissimi Patres, ad vos affero, vobisque dico, labores, &
 Opera mea, id a vobis petens, atque contendens, ut munus
 nostrum, quod filiis, & posteris vestris non minus fructuo-
 sum, quam jucundum futurum esse speramus, ea animi be-
 nignitate accipiatis, qua nos vobis inscripta esse volumus,
 simul-

simulque & nos eo amore prosequamini, quo semper confue-
vistis. Valete, Amplissimi Patres. τέλως.

Inter Viros Eruditos, quorum catalogum exhibet
in hac Epistola Britannicus, minime ipsum memoras-
se populares suos, jam diximus, non esse, cur mire-
mur. Nec etiam alicui mirum videri debet, cum Val-
la, Politiano, Barbaro, Philelpho, aliisque, qui a mul-
tis sæculis proculcatum literarum decus erexerunt, at-
que restituerunt, nec Poggium, nec Blondum, nec Pi-
cum, nec Lætum, nec Pontanum, nec Campanum,
nec ceteros, ad quos utique eam laudem magnopere
pertinuisse, omnes norunt, in ea Britannici Epistola
fuisse recensitos; nam si omnes illos Britannicus me-
morare voluisset, Epistola Commentario præfixa Com-
mentarius & ipsa evasisset. Nonnullos ex illis, quos
recensuit Britannicus, superius, prout occasio tulit, in
medium attulimus; reliquos etiam plerosque omnes
inferius afferendi haud deerit opportunitas. Suscepta
scilicet a nobis in hoc Specimine scribendi ratio admit-
tit, quin suadet, ut pro literaria in universum histo-
ria illustranda extra Brixianæ Provinciæ fines frequen-
ter divagemur.

Multo minus morari nos debet hoc loco catalogus
alius Auctorum, qui post Britannicum Commentaria,
& Notas in Horatium conscripserunt, eumque inspi-
ciendum, versandumque relinquimus (si quibus id pla-
cet) in Horatii Editione Basileensi, quæ, ut ejus titu-
lus significat, Grammaticorum XL. tam antiquissimo-
rum, quam neotericorum lucubrationes in Horatii O-
pera collegit. In ea sylva quod Britannici Commenta-
rium

rium minime appareat, quodque de eodem nulla occurrat mentio neque in Biblioth. Fabric. neque in Anal. Typogr. silentium hoc notitiam a nobis de eodem prolatam magis, magisque Lectoribus commendabit.

Aliquibus tamen ex illis Commentatoribus nota fuisse ea Britannici Commentaria, facile inducor, ut credam, quum ex horum penu multa ab illis deprompta dignoscantur. Sed fortasse nonnullis accidere potuit, quod sibi accidere potuisse Antonius Muretus in suis ad Art. Poetic. Adnotationibus affirmat, ut eadem a pluribus animadvertantur, quum omnes, qui tractamus literas, iisdem fere libris utamur. Subditque ibidem Muretus: *Deprehensi enim sunt, qui, quum legissent Commentariolum, quem proximo superiori anno edidi, missis ad amicos literis me accusarunt, quod quædam afferrem, ut mea, quæ ipsi plus triginta jam annis in libris suis notata haberent; quasi vero mihi magnopere laborandum fuerit, quid in suo libro notasset is, quem ego natum mebercule nesciebam.*

Antequam Horatium Flaccum dimittamus, Vincentius Madius, Latinæ, Græcæque linguæ doctissimus, ac celeberrimus Philosophiæ, quam Ferrariæ, & Patauii perlegit, Professor nos advocat, & conterraneo suo Joanni Britannico sociari postulat, quum & ipse Artem Poeticam Horatii, insigni Commentario illustraverit, cujus Præfatio hujusmodi est ex Veneta Editione an. 1550.

MEcum ipse cogitans, quid in Arte Poetica Horatii contineretur, eum partim leges recte Poesim conficiendi docere, partim de Poesi ipsa tractare, partim criminari,
ac

ac perinde ut Satyricum mordere, irridereque, Pisonibus etiam consulere animadverti, quorum tamen omnium pars illa, quæ est de legibus Poesis, a qua libri hujus inscriptio desumpta est, nec non & ea, quæ de Poesi est, omnium potissimæ, ac primæ sunt; cætera enim digressiones jure optimo vocari posse arbitramur. Quoniam vero partes illæ duæ libelli hujus, quas præcipuas esse diximus, totæ fere ad Poetices Aristotelis imitationem conscriptæ sunt: non inutile futurum existimavi, si postquam ea, quæ ad Aristotelis Poeticam attinebant, explicavimus (cujus ratione omnis mihi fuerat susceptus labor) quæ hic ab Horatio habentur, in Aristotele, velut in fonte demonstrarem, a quo velut rivulum, librum hunc deduxit. Nam, ut omittam, satius semper esse fontes potius, quam rivulos sectari, illud certe negari non potest, nullum esse, nec fidelius, nec evidentius Commentarium, quam Virorum illustrium eadem de re differentium loca sibi invicem respondentia una conferre, quod ex consequentibus sensu magistro comprobabitur. Erit igitur hujus nostri scripti institutum, occultam, atque artificiosam hanc Horatii imitationem patefacere. Quod vero ad verborum expositionem attinet, viris aliis probis, & doctis eam relinquemus; satis esse viro Philosopho existimantes, si quæ huic nostro cum Aristotele communia sunt, explicentur; unde & sensus multi ab aliis interpretibus diversi apparebunt. Ad propositum igitur negotium noster jam sermo convertatur.

At de Vincentio Madio alibi, quum de ejus Interpretatione in Poeticam Aristotelis ageretur: sufficit hic notare, eum appellari a Carolo Sigonio Philosophiæ Italicæ Lumen, atque omnium virtutum exemplum,

Quatuor modo veluti turmatim se offerunt Elegorum Scriptores, nimirum Cornelius Gallus, Albius Tibullus, Aurelius Propertius, Ovidius Naso, qui omnes eadem cum Horatio ætate, nempe Augusti sæculo, vixerunt, eosque unico disticho complexus est Ovidius lib. iv. Trist. Eleg. 9.

*Succëssor fuit hic (Tibullus) tibi, Galle: Propertius illi,
Quartus ab his serie temporis ipse fui.*

Quartum hunc præsentì loco Specimen nostrum dumtaxat sibi vindicat, quum de Tibullo, & Propertio aliquid jam supra dictum sit, ubi de Catulli Brixiana Editione; Cornelium autem Gallum silentio libenter præterimus, cum iis sentientes, qui vulgata ejus nomine carmina Oratori illi clarissimo Forojulienfi, & Poetæ egregio abjudicant.

En itaque rursus Joannes Calphurnius, quem Brixiana profert literatura, Ovidio opem ferens, quam tulisse vidimus Terentio, atque Catullo.

Antiquissima (si unam, & alteram excipias) Ovidianorum Operum Editio prodiit Venetiis per Jacobum Rubeum an. 1474. in qua apponitur hæc notula: *Hujus Opera omnia Medea excepta, & Triumpho Cæsaris, & libello illo Pontica lingua composito, quæ incuria temporum perierunt, Jacobus Rubeus natione Gallicus honestissimo loco natus impressit Nicolao Marcello Duce Venetiarum MCCCCLXXIIII.*

Moxque sequitur Calphurnii Carmen ad Lectorem.

Per-

*Perlege Nasonis divina Poemata, Lector,
 Musarum qui vis fontibus esse facer.
 Hic dedit ad reliquos compendia summa Poetas,
 Invia qui primus per loca fecit iter.
 Corpora ter quino mutata Volumine finxit,
 Unde fere est omnis fabula nota tibi.
 Alternò teneros tibi carmine lufit amores,
 Sanavitque fua vulnera facta manu.
 Cafare dein lefo Geticum relegatus in orbem
 Composuit Faftos, exilique modum.
 Sed dignum, hæc Veneta qui Gallicus urbe Jacobus
 Impreffit, miræ condidit artis opus.*

Quo plures nactus est præcones, ut vidimus fuis
 locis, Calphurnii in Terentium, & Catullum labor, eo
 vehementiorem paffus est hoftem, qui recognoscendo
 primum, dein illuftrando Ovidio impenfus fuit; Ra-
 phaelem nimirum Regium, cujus in Ovidianas Meta-
 morphofes Enarrationes bonus Britannicus in fuperius
 recitata Epiftola cum laude recensuit. Editio Mediola-
 nenfis earundem anni 1418. quæ mihi in manibus eft,
 Raphaelis in Calphurnium virulentiam illico manife-
 ftat, nam primum libri illius verfum vix explicare
 aggreffus Raphael, non abs re autem (inquit) mihi vi-
 deor effe facturum, fi ineptis cujufdam Joannis Calphurnii
 Grammaticulorum arrogantiffimi cavillationibus nuper in
 has Enarrationes meas fub nomine cujufdam ftolidi pæda-
 gogi editis obiter occurrere cæpero; idque brevi, quo &
 legentes dumtaxat admoneantur, nos in Apologia, & Re-
 criminatione noftra, quæcumque ab illo objecta fuere, va-
 na, falſaque oftensuros. Apologia hæc Raphaelis, quæ
 deeft in citata Mediolanenſi Editione, occurrit mihi
 in Veneta anni 1540. eique præmittitur Epiftola Nun-

cupatoria ad Philippum Cyulanum majorem Agriensis Ecclesiæ Præpositum Ungariæ Regis Oratorem apud Venetos, & Bononiæ Philippi Beroaldi auditorem. Ibi Raphael, postquam Enarrationes suas insigniter jactasset, affirmans, Librum illum Ovidii a se illustratum, ubicumque Romana est in usu lingua lectitari, jamque in quinquaginta millibus exemplaribus, & amplius fuisse descriptum, quum antea vix a quoquam propter fœdas depravationes, & obscuros locos in manus sumeretur, post insignem, inquam, hanc jactationem, de Apologia sua in calce Epistolæ ita loquitur: *Sed ne sine appendice hæc tibi Epistola scripta esse videatur, brevissimam eorum subjiciamus Apologiam, quæ isti in aliena opera linceis (ut ajunt) oculis inquirentes, in suis autem coecutientes reprehenderunt.*

Ad calcem utriusque Editionis, scilicet Mediolanensis, & Venetæ, exstat ipsius Raphaelis judiciaria quædam clamitatio, potius quam Oratio, ad Venetorum Advocatorum Collegium, qua justitiam sibi administrandam petit adversus suarum illarum Enarrationum depravatores, ut vocat, eo furore, ac verborum impetu, quem Lectori dignoscendum relinquimus ex iis, quæ sequuntur.

Raphael Regius Clarissimis Equitibus Antonio Bulduno, Joanni Francisco Pascalice, Dominico Bollano eloquentissimis Advocatoribus, Felicitatem.

IMprudens simul, & mei nominis neglector facile haberi possem, integerrimi Advocatores, nisi aliquot ex earum ineptiarum, quæ mihi falso ascriptæ fuerunt, erroribus annotassem, vobisque dicassem. Non quod istiusmodi nugæ vestra tam excellenti doctrina, eloquentiaque dignas existimem;

mem, sed ut idem aptius cognoscatis, & me atrocissima injuria fuisse affectum, & eum iibrarium, quem falsi reum egi, vobis impudentissime fuisse mentitum. Is enim, cum pro tribunali ipsi denuciaffetis, ut se defenderet, vos namque in ipsum esse inquisituros, & quotquot domi mearum Enarrationum exemplaria haberet, publicæ custodiæ traderet, veritus, ne, ut justum est, comburerentur, clamare cepit: illa, quæ mihi ascripisset, ab homine docto composita fuisse, eoque mihi nullam abs se injuriam fuisse illatam. Id vero tam perspicue falsum est, ut illarum ineptiarum auctor quisquis fuerit (mihi enim ne nomine quidem est notus) non loquendi modo, atque exponendi imperitus, verum fatuus quoque, ab omnique humanitate alienus esse deprehendatur. Si qua enim prudentia foret, nunquam commisisset, ut quæ ego ad communem studiorum utilitatem in Ovidii Metamorphosin, opus tam varium accurata expositione indigens, conscripseram, ipse, me vivente, & id maxime agente, ut quam emendatissima ederetur, manum apponere sustineret; cum præsertim is sit, qui non dico Poetarum sensa exponere, sed ne ab aliis quidem plene enarrata percipere possit. Quod quidem cum ex barbarismis, atque solecismis, quibus istius expositiones scatent, tum ex sensuum vel perceptu facillimorum perversione, carminumque depravatione manifeste colligi potest, ut nulla alia de causa imperitus iste a perfido illo librario inductus esse videatur, qui Enarrationes meas istiusmodi ineptiis inquinaret, quam ut me, ubicumque Romana viget lingua, in omne tempus fugillaret, atque infamaret. Nisi enim id quæsisset, tantisper certe expectasset, dum ego totum opus relegissem, ac quæ librariorum negligentia inversa putabam, correxissem. Sed fœdissimarum depravationum sibi conscius, quas plerisque in locis, ut malignis quibusdam, & invidis ansam in me debacchandi quærentibus obsequeretur, admittendas curarat, eum meis Enarrationibus finem apposuit, quo & mihi in communem studiosorum juvenum utilitatem vigilantanti fœdissima macula est inusta, & ii omnes, qui Ovidii Metamorphosin cum meis Enarrationibus se emere putarunt, iniquissime fuere decepti. Quod si ii gravissime puniun-

niuntur, qui privatis Chirographis, aliisque instrumentis falsi aliquod admittunt, quo quis vel paucis pecuniis fraudetur, quanto maiore supplicio is est coercendus, qui id genus falsi commisit, quo non solum ab illa quantulacunque doctrina fama, unde omnes nostrae divitiae pendent, omni-que honore, sine quo injucunda hominibus ingenuis est vita, scelere perfidissimi istius librarii in omne tempus, ubicunque Romana est in usu lingua, iniquissime fui privatus; sed maximum quoque studiis detrimentum fuit inestum; pauci namque e doctis, ut alia omittam, ne quidquam operum suorum emittere posthac audebunt, verentes, ne id sibi accidat, quod mihi quorundam conspiratione evenit? Quamobrem, integerrimi simul & eloquentissimi Advocatores, studiorum causam suscipite, istumque falsarium ita coercete, ut aliis exemplo sit; ne cum maximo, & Auctorum dedecore, & disciplinarum detrimento ea flagitiose corrumpant, quae ad publicam utilitatem fuere conscripta. Sed cum praesudicio vestro jam sit damnatus, nullaue vobis sit opus exhortatione, ad nonnullos ex foedissimis illius imperiti paedagogi erroribus, qui nomini meo falso ascripti fuerunt, annotando descendamus. Quisquis igitur iste fuit, qui nulla humanitatis habita ratione, tam improbe in mea invasit, suaeque falce obtusa, & rubigine confecta meam segetem succidere conatus est, neque boni, neque docti Viri officio est functus. Quam vero sit scribendi peritus, ex prima statim ipsius expositione facile unicuique, vel mediocriter docto, liquere potest. Ab hoc namque versu initium sumit. *Oraque venturis aperire recentia fatis*

Sed de paedagogi istius temerarii ineptiis plura quam proposueram: non tam quod ulla annotatione dignas putarim, quam ut & vos, eloquentissimi Advocatores, & per vos studiosi omnes cognoscerent, istiusmodi ineptias meis Enarrationibus nulla alia de causa a scelerato illo librario fuisse adscriptas, quam ut me, meaque omnia everteret, ac ubique, & in omne tempus infamaret, ansamque invidis, ac semidoctis quibusdam in me debacchandi praebere. Valete clarissima eloquentiae, Senatusque Veneti ornamenta.

Sub-

Subsequitur postea in utraque Editione Raphaelis ad Paulum Cornelium Patritium, & Senatorem Venetum Epistola, quæ pertinet ad secundam Editionem anno, ut puto, 1497. emissam; prior autem ab Octaviano Scota impressa, quam fœdissime sive librariorum incuria, sive invidorum conspiratione depravatam conqueritur in ea Epistola Raphael, prodierat anno 1493. Francisco Gonzagæ Mantuæ Principi dicata, quæ nuncupatoria Epistola in posterioribus etiam Editionibus apparet. In ea ad Cornelium Epistola errores, qui in secundam etiam Editionem irrepsierant, excusans Raphael Cornelium his verbis affatur: *Tu namque illa es & modestia, & doctrina, ut quæ bene scribuntur, ingenuè commendes, quæ vero festinatione, librariorumve incuria, peccantur, illa benigne excuses.*

Vesaniæ bilis, qua Raphael Regius adversus Joannem Calphurnium exæstuabat, non Ovidianæ tantum Metamorphoses fidem faciunt, sed manifesta insuper exstant monumenta in libello quodam Venetis typis anno 1490. evulgato, in quo Raphaelis Disputationem primum, deinde Dialogum cum Calphurnio instituens vix credi potest, quæ & quanta in ipsum contumeliarum plaustra evomuerit. Eisdem in medium hoc loco proferre non dubitabo, quum ad deprimendam in Calphurnio meritissimis, ut superius vidimus, præconiis celebrato Brixianam Literaturam nihil faciat, magnopere vero ad dignoscendas procellas literarias, quibus eorum Professorum acerba dissidia, quin horrenda quædam facta, si Regio fides, exagitalle, ac fusdeque miscuisse oportet temporibus illis Gymnasium

Pata-

Patavinum . Hujus historiam qui non multis ab hinc annis descripsit duobus amplis Voluminibus , mirum est, eum nec turbarum illarum mentionem ullam fecisse , nec Raphaelis Regii , licet Patavii diutius docuerit , acerrimasque cum Calphurnio pro ipsa Cathedra obtinenda contentiones gesserit , seu Scripta , seu nomen ullo modo memorasse .

Disputationem Raphael nuncupavit Hermolao Barbaro , quem , ut par erat , maximopere collaudat , at nec ipse , nec alius quispiam satis , nisi dicamus cum Politiano l. 2. Ep. 6. eum fuisse ex reliquiis aurei sæculi .

Raphael Regius Hermolao Barbaro Salutem .

Disputationem , quam mihi nuper , & ineptiæ , & convicia , & scdissimi cujusdam Calphurnii errores in media Academia Patavina expresserunt , studiosi juvenes , ut emittam , efflagitare non desistunt . Huic aliquid patrocinii , cum nuncupatione quoque dum comparare instituerem , tu mihi in primis , cui ipsam dicarem , occurristi . Solent enim , quæ præstantibus doctrina ; ac dignitate viris scribuntur , aliis quoque & gratiora esse , & facilius probari . Tu vero ea es disciplinarum omnium cognitione , ut quem tecum possimus conferre , habeamus profecto neminem . Tu namque utramque linguam ita calles , ut utra tibi sit ingenita difficile judicatu videatur . Tu Philosophorum dogmata , tu Jurisconsultorum placita optime tenes , tu denique totius humanitatis ita es peritus , ut nihil sit tam in studiis tenue , nihil tam magnum , quod tibi pulcherrime non sit notum . Hinc & merito quidem fit , ut docti omnes , atque studiosi te colant , te observent , ac tuo sane quam acri judicio scripta sua , literariasque controversias subjiciant . Quare si tibi recte videbor in hac reprehensione sensitse , nihil est mihi dubitandum , quin doctissimus quisque meam sit probaturus opinionem . Vale maximum studiorum decus . Paduæ Idibus Majis MCCCCLXXXVIII.

Ra-

*Raphaelis Regii in nonnullos errorum cujusdam Calphurnii
Bestiæ, Disputatio.*

TAmetsi gravissimo clarissimæ hujus Academiæ judicio poteram esse contentus, quæ me ex auditore Professore, ex discipulo Doctorem effecit, cujusdam tamen Joannis Bergomensis, qui perosus patriam, ac nomen sibi a parentibus impositum, mavult Calphurnius Brixienis nominari, calumnias in me sæpius privatim, publiceque jactatas, semel in jucundissimo conspectu vestro, eruditissimi Juvenes, retundere, & confutare decrevi, ut omnes intelligatis, quæ in me falso evomuit, in ipsum verissime regeri posse. Neque enim suus cuiquam negligendus est honor, & rectissima esse Academiæ judicia ego potissimum, qui plurimis, maximisque honoribus ab ipsa fui affectus, pro virili mea præstare debeo, & fœdissimi errores ab isto Calphurnio, posteaquam ego desii profiteri, disseminati, mihi in primis videntur explodendi, quo, hac saltem ratione, Academiæ, cui plurimum debeo, aliquid a me gratiæ referatur. Quo enim anno me primum in hanc Urbem, studiorum gratia, contuli, cum Cataldum Siculum doctum quidem Virum, sed muneri profitendæ in tanta Academia Rhetorices minus aptum, ducentorum Florenorum promisso Bononia evocatum, hoc in amplissimo loco facile convicissem, atque coarguissem, tanto juvenum Scholasticorum favore, egregia artis Oratoriæ (permittatur ita dicere) mihi Lectura fuit demandata, ut Calphurnius iste mihi tum quoque competitor quam turpissimam tulerit repulsam. Sola namque falsi nominis, quo maxime gloriatur, ostentatione fretus, cum de se nullum unquam in literis periculum fecisset, doctorum juvenum suffragiis indignus fuit judicatus, qui mihi præponeretur, qui in media Academia & legissem, & disputassem. Per quatuor vero deinceps annos ita fui comprobatus, ut duo perquam eruditi competitores, pro quibus Viri & gratiosissimi, & potentissimi ambibant, me ab hoc munere in Academia profitendi repellere incassum fuerint conati. Cum enim doctissimi juvenes me pro viribus officio meo fungi, auditoribusque minime ingratum esse viderent, nun-

N

quam

quam potuerunt committere, ut apud se plus gratia cujusquam, precesque possent, quam jusjurandi religio, quæ doctioribus, aptioribusque professoribus suffragari jubentur. Ac nisi tunc, cum repulsam ferre sum visus, æquissima Academia instituta ab eo, qui tunc Academia ipsi præerat, fuissent penitus violata, & ego fuisset comprobatus, & Calphurnius iste maximo cum dedecore fuisset repulsus. Suam vero ineptiarum sibi conscius, cum virtute me loco depellere posse desperaret, ad insidias, & dolos, ac flagitiosissimas conspirationes confugit, scelestissimisque pactionibus cum illo Rectore, qui potius raptor, corruptorque est appellandus, effecit, ut quæ mihi comitiorum die, una omnium Scholasticorum juvenum voce, ac voluntate, Lectura iterum fuerat delata, sibi postridie triginta trium dumtaxat Scholasticorum suffragiis, quod per instituta fieri minime poterat, demandari videretur. At ne sic quidem voti compos unquam fuisset, nisi iniquissimus ille Rector, non solum ipse plura quam debebat, adversum me tulisset suffragia, sed complures etiam sceleris sui socios, qui idem facerent, induxisset, itaque facinus disposuisset, ut alius sex, alius decem, alius duodecim, alius viginti, alius etiam plura, quod incredibile est, sed verum, pro singulis suffragia tulerit. Hujusmodi igitur sceleribus, Rhetoricam in Academia profitendam, contra bonorum omnium, doctorumque juvenum voluntatem, Calphurnius iste invasit, suisque ineptiis ita per duos annos inquinavit, ut non solum tres una hora, quod vix trivialibus, vicorumque Magistris datur, explicet lectiones, sed in fœdissimos quoque, & solœcismos, & barbarismos inter legendum quotidie incidat, depravataque incuria librariorum exemplaria, cum emendare ingenii tarditate nesciat, perversæ Auctorum Scripta & legat, & exponat. Quare ab omnibus Scholasticis juvenibus, qui aliquid in literis profecerunt, derelictus, puerulos corrogat, quibus se primum esse mundi hominem, primumque Italiae lumen impudentissime jactare quotidie non desistit, eoque vesaniam pervenit, ut neminem, præter se, quicquam literarum scire sibi persuadeat, seque primum artis Oratoriæ Professore putet, cum neque Latina, neque Vernacula lingua,

gua, nisi ineptissime, loqui sciat. Hinc namque fit, ut suæ infirmitatis conscius, mecum in certamen literarium, quod est Viris doctis honestissimum, descendere non audeat; conviciisque vero, & calumniis, quod cum aliis omnibus, tum humanitati deditis est turpissimum, me ubique onerare non desistat. Quid enim aliud istum primum orbis terrarum, & sua, & quorundam insulforum jactatione hominem, ne in hoc pulcherrimum certamen descenderet, potuit detertere? Num ætas? At æquales fere sumus. Num dignitas? At nunc sex aguntur anni, cum omnibus doctissimorum juvenum suffragiis, ego dignus, qui artem Oratoriam in Academia hac Patavina profiterer, fui judicatus; iste, ut ineptus, insulsusque turpissime fuit reprobatus. Num opera fortasse, quæ scripsit ei tollunt animos? At nihil unquam a se compositum, præter carmina quædam, nullis Musis, nulloque Apolline scripta emisit. Nam quæ in Terentii Heautontimorumenon sub istius nomine leguntur expositiones, eas Guerino Veronensi, Omnibonoque Vicentino profitentibus, a discipulis collectas istum confudisse, ac sibi impudentissime vindicasse, ne dubitandum quidem est; certissimumque hujus rei illud est argumentum, quod ex eo tempore, quo sibi eas arrogavit, duodecim autem, & amplius anni aguntur, nihil aliud unquam emisit. Mea vero exstant, cum alia quædam opuscula, tum de eloquentiæ laudibus, quo anno cœpi profiteri, habitus Panegyricus. Num Orationes aut hic, aut alibi habitæ istum tam superbum forsitan efficiunt? At nemo est, qui ipsum unquam, nisi blaterantem, perindeve atque taurum mugientem audierit. Ego vero neque Academiæ, neque amicis, ut pro se orationem haberem exposcentibus, defui nunquam. Quid ergo tandem in causa est, quod mecum suas præsertim ineptas expositiones impugnante in contentionem descendere non audet? Nempe & linguæ, & ingenii tarditas, cujus ita natura damnatus est, ut aratoriæ arti, quam Oratoriæ, aptior esse doctissimi cujusque sententia judicerur. Cum enim eloquentia tribus constet, natura, arte, exercitatione, qui natura, atque ingenio vacant, ex Fabii Quintiliani consilio rus sunt mittendi. Huc accedit judicii infirmitas, quo nisi acri fue-

rint præditi liberalium artium Professores, in mille turpissimos labantur errores oportet. Istum vero Calphurnium & ingenio carere, & corruptissimo esse iudicio cum ex aliis quamplurimis, tum ex earum conclusionum enarratione, quas in nonnullos errorum ipsius potissimum curavi publicandas, apertissime unicuique liquere potest. Quamobrem quo melius, faciliusque, an muneri profitendæ in Academia Rhetoricæ aptus sit, dijudicare possitis, dum primam conclusionem grammaticam expono, quæso attente audiat. Tametsi autem iste Oratorum princeps suæ facundiæ suavitatem nos omnes indignos putat, mihi tamen cum ipso sermonem esse vobis persuadeatis velim.

Subsequitur postea Disputatio, & post Disputationem Dialogus, cujus initium, *Heri puerorum turba stipatus*, at solam ex ipso quoque recitabo Præfationem; nam rabidi hominis conviciis tædet diutius immorari. Ea ad Hieronymum Donatum, Marcum Dandulum, & Paulum Pisanum sapientissimos, eloquentissimosque Venetos Patritios dirigitur.

Raphael Regius Hieronymo Donato, Marcoque Dandulo Clariss. Artium, & Juris utriusque Doctoribus, ac Paulo Pisano sapientissimo, eloquentissimoque Senatori, Felicitatem.

ET si scio vos majoribus distringi negotiis, quam ut commode nostras nugas aut legere, aut audire possitis, Dialogum tamen mihi nuper cum quodam Calphurnio Bestia de nonnullis Quintiliani locis habitum, vobis describere decrevi, simul ut vel hinc aperte cognoscatis, quanto in errore quidam versentur, qui subditio Calphurnii nomine ducti, istum numero doctorum Virorum putant adscribendum. Adeo namque rudis, tam nullo ingenio, ita distorto est iudicio, ut me sane quam poeniteat gravioribus quibusdam questionibus, Hermolao Barbaro pro studiorum specimine dicatis, ipsum in certamen literarium superiore ætate provocasse. Tametsi enim videbam eum ineptum, maximeque insulsum esse, eoque tunc in disputationem descendere noluisse, mi-

nime

nime tamen adduci poteram, ut eorum, quæ ne mediocriter quidem doctis ignota sunt, imperitum esse putarem, cum præsertim se omnibus doctis anteponat. Nunc vero quid de isto sit sentiendum, ex hoc Dialogo, si quando vobis ipsum percurrere vacabit, facile dijudicare poteritis. In quo quidem solœcismos ab isto inter disputandum admissos, si minus mihi reprehensos videritis, nihil est quod miremini. Bestiæ namque adeo rusticus est sermo, ut nullam admittat correctionem. Valete clarissima Studiorum ornamenta. Paduæ Idibus Martii MCCCCLXXXVIII.

Adest tandem in eodem libello ipsius Raphaelis ad Sigismundum Ungarum Epistola, in qua non modo de Calphurnii erroribus, sed de ejus insidiis, & dolis, quin de horrendo facinore agitur, quod nonnisi ab horrenda calumniandi libidine confictum quis credat.

Raphael Regius Sigismundo Ungaro Salutem.

QUæ superiore hyeme a Calphurnio quodam Bestia subornatus, vel proposito aureo nummo postulasti, ut tibi exponerem, idcirco in hunc usque diem distuli enarranda, quod Calphurnius iste, cujus fœdissimos errores in Academia disseminatos reprehendebam, cum argumentis stultitias suas non solum tutari non posset, verum in dies quoque magis, magisque rudis, & imperitus deprehenderetur, ad arma confugit, ac flagitiosissimos quosdam e suis immisit, qui me pugionibus aggrederentur. Istud vero mihi ab omni civilitate, non modo a studiis humanioribus, ita visum est alienum, ut ad naturam ferarum proxime accedere, meritoque Bestiam cognominari cœptum ab omnibus, quibus id notum est, & judicari, mihi persuadeam. Quid enim magis ab homine, studia præsertim humaniora profitenti, abhorreere censendum est, quam eum, a quo modeste, civiliterque, ac ex Academiae more, graviter inter profitemdum errasse coarguaris, non conviciis modo, ac mille contumeliis, verum ensibus, pugionibusque etiam insectari; curareque, ut flagitia, quibus ipse totus sis perditus, aliis in auditoriorum parietibus ascribantur? Quanquam autem vel hæc sola clarissimo omnibus possunt esse argumento,

istum

istum ab omni humanitate, sive pro eruditione, atque doctrina accipiat, sive pro eo amore, quo homini homo conciliatur, prorsus esse alienum; ex enarratione tamen ejus quoque loci Quintiliani, quem mihi, istius impulsu, proposuisti exponendum, facile constabit, istum esse vanissimum simul, & arrogantissimum nebulonem, qui & incognita, pro cognitis habeat, & ea profiteatur, quæ non percipit, & errores, quibus puerorum mentes implicat, armis quoque tutari pulchrum putet. Id vero, quo facilius intelligatur, locus ipse Fabii, ut est, te asserente, ab isto Bestia lectus, primum describatur, deinde, ut fuit expositus, referatur, veraque ejus expositio, simul & Epistolæ Ciceronis ad Atticum subjiciatur.

Ad nefandas Raphaelis Regii in Calphurnium nostrum calumnias retundendas, licet suis locis de Calphurnio prolata elogia sufficerent, operæ tamen pretium est, luculentius adhuc testimonium ex Marino Becichemo, quem superius diximus insignem humanarum literarum in Brixiana Academia Professore, adducere, unde non hominis tantum eximia doctrina, sed mira etiam vitæ innocentia Lectoribus declaretur. Exstat in Prælectione, quam in Plinium secundum idem Marinus composuit, dicavitque Andreæ Lauretano Prætori, quem Venetum Catonem, alterum Aristidem, & studiorum suorum Camillum in fine Epistolæ appellat. Post itaque recensitos in ea doctos omnes suæ ætatis, quos Raphael calumniator infectabatur, videlicet Georgium Alexandrinum, Landinum, Omnibonum, Varinos, Ubertinum, Maturantium, Mancinellum, Amaseum, Britannicum, Fontium, Merulam juniorem, Volscum, Georgium Trapezuntium, & Beroaldum, de Joanne Calphurnio hæc habet ad Cives Brixianos:

Ex

Ex Prælect. Mar. Becichemi in Plinium.

Quid præterea in Civem vestrum Joannem Calphurnium non evomuit, virum invicti a cupiditatibus animi, rigidæque innocentiae, & omni literarum laude dignissimum? Calphurnium, inquam, illum Rhetorem, Græce, Latineque tam eruditum, tam præstabilem, tam ut temporibus prisceis excellentem, cui puer operam dedi, neque usquam a senis latere juvenis discessi; cujus mores ii fuerunt, ut non homo in terris natus, sed de Cœlo lapsus crederetur. Cœlibem se, purumque per annos sexaginta, quos vixit, interioræque, & exterioræ hominem præstitit, vere cœlestem vitam in terris agens, tanta fide, tanta sinceritate, tanta sanctitate erat omnibus admirabilis, ac venerabilis, ut ad eum tamquam ad Pythagoram, & Livium alterum concursus fieret. Verum de summis, ac prope divinis ejus laudibus minus libet plura dicere, ne illas in transcurso attingendo diminuam, quas etiam plena oratione, culpa ingenii, in supremo ejus funere deterere visus sum. Illud unum silentio non præteribo, Joannem Calphurnium neminem sibi umquam inimicum fecisse, neminem odio habuisse, in neminem inimicitias exercuisse. In hunc tamen sanctissimum Virum, in hunc, inquam, cœlibem hominem, & qui vere cœlestem vitam in terris egit, impetum fecit calumniator quidam, cujus nomini parco, & quasi debilitatus coluber invasit, innocentem carpere, multisque libellis difamare conatus est. Credidi stulte, neminem lædendo nullum mihi inimicum facere posse, sed neminem absque inimicis esse Vir integerrimus Joannes Calphurnius nobis est documento. Quos enim inimicos non suscipit injuriarum abstinentia, suscitatur invidia, quam nemo unquam spectatæ virtutis potuit devitare.

Et paulo post: Ausus est sacrilegus iste tot commenta machinari, & rem fœdam fœdiorem impuro calamo facere; quippe qui his verbis scurrilibus tales edidit titulos: *In errores, & in expositiones cujusdam Calphurnii Bestiæ.* Hæc verba vere bestiam, & beluam sonant, quæ si tacuisset, & famæ, & rei suæ melius consulisset, animæque, & salutis rationem habuisset. Mentitur se cum Calphurnio contendisse co-

ram

ram, quicum sermonem nusquam habuit, id quod ipsemet non uno in loco testatur. Existimavit homo nequam, hoc sibi magnæ laudi fore, si loca quædam nonnullorum Auctorum a doctissimo undequaque Calphurnio, male explanata confingeret, in quibus, ut in cæteris, & impudentissimus, & vanissimus esse deprehenditur. Nam quum nullius sit frontis ex quidusdam Grammaticorum nostri temporis commentariolis hinc, & inde ea temere collegit, sibi que ascripsit. Sed ita insulse, & inepte digessit, ut ex officina vilissima ferruminantis, veluti fulginem nigram referencia, processisse videantur. Tum dicta Calphurnii furripuit, quemadmodum ab auditoribus excepta fideliter erant: quædam dedita industria depravavit: quædam magna sibi ingratitude ascripsit, quæ si quis ex suis auferat chartis, tanquam Cornicula furtivis nudata coloribus risum captabit. Ingenium hominis istius Academia Patavina exosa a se detruxit: spurcissimam linguam doctissimi quique oderunt. Calphurnius non ita, qui vita inculpatissima frētus, istius potius miseratus, quam detestatus, insaniam, maledicta omnia prudens contemnebat.

En quomodo Raphael Becichemum invenerit, qui ei juxta stultitiam suam responderet. At fines omnes petulantia excedit ejusdem hominis in Brixianum Senatum quidam veluti furor, quod ab eo posthabitus fuerit Joanni Taberio in Cathedra assequenda. Dabo verba ipsa Becichemi, qui tamen, ut legenti Becichemi Prælectionem constabit, in ea Raphaelis Regii nomen nonnisi rectius indicavit.

Ex Prælect. eadem Mar. Becichemi.

Illud præterea non ne fuit furoris indicium, quod vos. P. C. & tredicim Viros Senatores gravissimos, & eruditissimos mordet, dum per literas conqueritur, vestros Electores ab ipsa conventionē iniquissime discessisse, & calumniose asseruisse, totam civitatem vestram ab se fuisse illusam? quem per quinque dieculas expectare noluerunt: se
autem

autem respondere noluisse, quod existimaret, vos impensæ ratione provinciam hanc deseruisse, & quæ petulantissime muliebriter indignabundus prosequitur usque ad illam partem, in qua debacchatur, & furibundus multa indigna relatu effudit adversus Joannem Taberium, non vulgari eruditione, & morum honestate hominem, de quo agens per contemptum, quemdam ex istis Grammaticis sibi substitutum asserit, privato magis quorundam favore, quam studiosorum juvenum utilitate, qui tantisper legat (refero verbis suis) dum alius occurrat acceptior. Hæc, & alia in literis ejusdem, ad quos (ut constat manu Gabrielis Phaytæ civis vestri, & Scribæ disertissimi) vestro decreto rescriptum est: Suam ipsius culpam, non Electorum fuisse, qui non per quinque dieculas, sed per sex menses expectaverant promissa negligentem, & veniret non semel, sed sæpius admonuerant; illumque in sui criminis excusatione magis deliquisse: dum vos, qui publici honoris, ac commodi causa jugiter opes alacriter erogastis, largissimeque effudistis, innueret rusticos, viles, avaros, insanos effectos (vestris verbis nec addo quidquam, nec diminuo) ut minimo huic oneri vobis tam utili, tamque opportuno parcere volueritis. Et in calce literarum hæc ad literam habentur: Postquam vero nos pluribus tuis comperendinationibus illusisti, æquum fuit, atque conveniens, ut illusus remaneres. Sed tandem disce, qui bene dicendi artem profiteris, maledicta deferere, ni cupias maledictiones audire. Quod operam tuam nobis offeras, tibi gratias agimus; & si non in præsentiarum amplectimur, ne mireris, quia id agimus existimantes (ut experientia vidimus) tibi magis conducere, ut artem bene dicendi discas, quam doceas. Vale.

Quam narrationem Becichemus ita concludit: *Audis, infantissime senex, quæ scribit ad te de te Brixiana R. P.*

QUA NULLAM IN UNIVERSA ITALIA (SENATUM VENETUM DIVINUM MAGIS QUAM MORTALEM SEMPER EXCIPIO) AUT SAPIENTIOREM, AUT BONIS ARTIBUS DITIOREM PUTO.

At de his jurgiis jam satis. Si quis autem cupiat, quæ

O

præ-

præterea fuerit Raphaelis Regii adversus Becichemum ferocia, cognoscere, eum ad ipsam Prælectionem amandamus, id solum monentes inter Epistolas Clarorum Virorum Venetiis editas an. 1568. unam reperiri Victoris Fausti ad Marinum Becichemum, in qua de hujus cum Raphaelle contentionibus hæc leguntur: *Si grave quid Raphaëli Regio, affecto jam seni, acciderit, scias, te vocatum iri in certamen certe periculosum, & in quo dubium sit, utrum virtus, an fortuna plus possit: cum amici jam eo temporis victori potius ornamento accedere soleant, quam periclitanti subsidio, amici inquam nostrates.*

At jurgiis illis omnino dimissis, non propterea Becichemum dimittimus, nam ipse, licet patria Scodrensis, magnum Brixianæ Academiæ ornamentum, jure ac merito exigere videtur, ut de Ovidio agentes, ipsius in Heroidas Adnotationes silentio minime prætereamus. Eas nobis exhibet Veneta, quam ad manus habemus, Editio per Joannem Tacuinum anno 1525. In earum Præfatione data Ragusii Calendis Maji anno 1495. mox Marinus profitetur Christophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio se magnopere debere. Christophorus ille (alius utique a Bergomate ejusdem nominis, Medicinæ in Patavino Gymnasio Professore) ea tempestate haud parum florebat inter Brixianos humanarum literarum Professores, laudaturque in Annalib. Typograph. Grammaticarum Institutionum ejus Editio prima, cum hac nota *Impressa Brixie per Bernardinum Papiensem, & Cæsarem Parmensem III. Non. Mart. MCCCCLXXXII. quo die, & Brixiani Palatii fundamenta sunt posita.* Eo ipso die, & anno lapidem illum,

lum, & quidem solemni pompa a Paulo Zane Episcopo, positum fuisse, scribit Helias Capreolus Chronic. lib. xii. addens quartam earum Ædium partem jam perfectam supra xx. milia aureorum constitisse.

Juvat, integram recitare Becichemi Præfationem.

Marini Becichemi Scodrensis Præfatio in Ovidianas

Annotationes.

IN literis elegantioribus, Ragusinæ Reip. Rector, Patresque Conscripti, omnia debere profiteor duobus Præceptoribus meis, cum a Deo Optimo Maximo discesserim, Christophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio; illius enim contubernio sum usus tali consilio, ut ab eo, quæ non omnibus explorata ac obvia, imo ne animadversa quidem essent, liberius quærerem; hujus assidua consuetudine ita sum usus, ut ab ejus latere numquam discederem, ut vir multæ, ac variæ lectionis, viam interroganti ad arcana, & studiorum penetralia certa indagine aperiret; & uterque optatis feliciter annuit, nec quicquam fuit tam dubium, & abstrusum, quod non fuerim ab utroque feliciter consequutus. Barzizius enim comiter, atque benigne, ut multa de se quærerem, quotidie hortabatur. Calphurnius ingenio meo, quod satis solers, promptum, & literarum amore inflammatum censebat, ultro varias quæstiones, diversa etiam sensa proponeret, & prioribus rejectis opinionibus, novas, & ab aliis quandoque excogitatas, non sine grati animi testimonio, induceret. Hunc ego morem secutus, Rector, & Patres amplissimi, in hac vestra florentissima Urbe hætenus servavi; sed & illud in primis curavi, ut sciret vestra juvenus, non omnes Auctores in omnibus usquequaque sequendos, sed alios ob eruditionem pariter, & eloquentiam diurna, nocturnaue manu versandos, alios ob eruditionem tantum legendos; quam quidem notitiam a M. A. Sabellico, cum ipsius stili, quantulacunque in nobis est, facilitate accepimus. In prælegendis autem bonorum Auctorum Operibus, nihil emendavimus sine certo judicio, aut antiquorum Codicum fide; nihil declaravimus sine ratione, aut aliqua, cui re-

pugnare nefas sit, auctoritate. Romanam elegantiam in suum candorem ita redegimus, ut nihil fidei habentes Grammaticis, aut priscis, ut Servio, & Prisciano, aut recentibus, ut Laurentio Vallensi, & Joanni Tortellio, aliud esse Grammaticæ, aliud Latine loqui ostendimus, & pomœrium Latine linguæ proferre studuimus. Vera ne, an falsa sint, quæ asserimus, Annotationes nostræ præferunt in Virgilium, in Epistolas, & Officia Ciceronis, & in prænominatos Grammaticos a vestris & civibus, & filiis collectæ, quas successivis horis recognitas, Ragusinoque nomine insignitas emisimus; sed & eæ, quæ nunc in Nasonis Opera eodem nomine prodire in publicum permittimus, ostendent, quantum studiosis omnibus profuturæ sint lucubrationes nostræ. Vos, cum toties me præsentia vestra honestaveritis, & vivæ vocis enarrationes probaveritis, in scripto quoque ut recognoscatis, quid nobis ingenii Deus misericors concesserit, obsecramus. Valete, Rector, & Patres sapientissimi. Ragusii Kal. Maji Anno a natali Christiano MCCCCLXXXV.

Hanc Præfationem præcedit in ea Veneta Editione Marini ad Philippum Foscarum Epistola, & ipsa digna, quæ recitetur. Data est anno 1525. ex Patavina Academia, ubi Cathedram, dimissa Brixiana, jam ab aliquot annis Becichemus obtinebat.

Marinus Becichemus Scodrensis Philippo Foscaro suo. S.

Literæ tuæ nimis verecundæ nos adeuntes, dum precibus onerarent, quod tantus, & de me tam benemeritus Patricius, me rogares, cui vel nutu imperare potes, in summa requirebant, si quid unquam tui causa fecimus, faciamus, ut nostræ in Heroidum Epistolas Annotationes, quo efflictim eas efflagitanti amico transcribendas concedas, ad te quamprimum eant. Pudet me profecto rogari a te, quem unice & colo, & observo, tum ob suavitatem ingenii, tuorumque morum probitatem, tum propter literarum specimen, quibus inter æquales præfulges, tum ob singularem amorem, quo me jampridem prosequeris, & præmia, & honores, quibus quoscunque bonarum artium Professores
non

non vulgari benignitate, velut Platonius alter Hipparchus, complecteris, & omni studio exornas. His accedit auctoritas, & singularis in me beneficentia clarissimi Patris tui, Marci illius Foscari, qui bonorum, atque doctorum omnium consensu Heros tempestatis nostræ nominatur, & priscis Heroibus, seu præstanti virtute, seu facunda sapientia opponitur, nec immerito. Quæ enim est hominis integritas? Quæ consiliorum divinitas? Quæ dicendi vis, atque copia? Talis certe, tantaque est, ut miraculo tenus optimus, & ingeniosissimus quisque eum quasi terrestrem Deum, aut Virum de Cœlo lapsum, & supra homines exstantem suspiciant. Is mentes auditorum, intimosque sensus sic penetrat, ut nihil suadere velit, quod non persuadeat. Is, velut arbiter Curiae, Censuram Venetiis constituit, primusque Censor omnibus comitiorum suffragiis creatus, ambitum ea remedium moderatione repressit, ut ipsius justitiam, atque continentiam, mitem austeritatem, placidamque constantiam vel ambiciosissimi homines ad Cœlum tollant. Is ante Censorium munus Advocator in Tribunitiis actionibus, antequam Advocatorio supercilio functus esset, Senatus princeps in difficillimis deliberationibus, velut Pericles tonare, & fulgurare visus est. Is in Romana Legatione, hoc periculosissimo temporum statu, ita suo consilio, & eloquio, sua diligentia, atque dexteritate Rempublicam omni ex parte tutatus est, ut integrum in suo vestigio imperium, & imperii incolumitatem in sua majestate nomini Veneto servaverit. Quas ob res, quamvis vestra illum Civitas præsentem sibi desideret, inclitique Patres prudentissimos sermones ejus suo deesse ordini doleant, absentiam tamen rarissimi hominis tam æquo animo Reipublicæ ratione ferunt, ut successorem poscenti, & lege debitum dare jam annum nolint. Quorsum hæc? ut intelligas tuas mihi preces jure optimo mihi molestissimas fuisse; & me, qui vel testamento Ragusinarum Observationum editionem, cum aliis ingenii mei fœtibus, hæredibus mandaveram, factum, tua vix perlecta Epistola, mutasse. Ecce enim tibi, contra id, quod statueram, tuæ ut plenius satisfaciam voluntati, pro eo ac debeo, omnes Annotationes meas mitto in Ciceronem, Virgilium,

gilium, Horatium, Nasonem, Catullum, Terentium, Persium, Juvenalem, Servium, Priscianum, Laurentium Valensem, & Joannem Tortelium, ut possit amicus ille tuus, quicquid desideravit, sibi sumere. Tu vero vide, quoniam si quædam earum, ut bonæ tibi arriserint, nonnullæ mediocres videbuntur, cæteræque, uti malæ, displicebunt. Cum enim illas Ragusii composui, adolescens eram, & ab auditoribus nostris festinanter (ut fieri solet) exceptas, velut parentes fœtus recens natos, adamavimus, nec postea iudicium maturæ ætatis interponere per varios fortunæ casus, & assiduas professionis nostræ occupationes licuit. Vide, inquam, etiam atque etiam vide, quod, cum te iudicem constituerim, sicuti qui ex laboribus his aliquid utilitatis adipiscentur, non minus tibi, quam mihi acceptum ferent, ita quoque quoquomodo offendentur, non de te minus, quam de me obloquentur. Sunt hodie præterea non tres, ut olim, sed infinitæ Harpyæ, quæ maledicos allatratores stimulant. Nostras siquidem magna ex parte surripuerunt lucubrationes, & suis immiscentes magis contaminaverunt; quibus Harpyis plerique etiam ex nostris auditoribus se se socios addiderunt, qui magna ingratitude, quæ Brixia, Venetiis, Patavii, a nobis didicerunt, quæque a nobis scripta, & jam undetriginta annis emissa fuerunt, nulla auctoris, doctorisve facta mentione, sibi ascripserunt, & ne plagiaris legis rei peragantur, manifesta furta, publica latrocinia, racemationes, & spicilegia vocarunt; & quod mirabilius est, antequam ex utero editi matrum forent, scripsisse, quæ ab aliis jamdiu scripta fuerant, Pythagorica, credo, transmigratione testantur, & aliorum Centurias damnant, quas arbitris semotis in manibus semper habent. Qui sunt, haud nominamus; si sua ipsi voce prodiderint, ut suo se puellæ latentes risu, suæ temeritatis, impudentiæ pœnas luent; si tacuerint, omnino sentient, & propediem plagiarii sentient, aliena scripta sub racemorum, & spicarum velamine in servitute teneri haudquaquam posse; & velut Corniculæ furtivis nudatæ pennis, non modo risum captabunt, sed & ipsius legis phaniæ plagis terga dabunt, te, mi Philippe, vera Patris imagine, tum auspice, tum (ut auguror)

ror) cenfore. Vale ex Patavina Academia Nonis Juniis MDXXV.

Unum adhuc de Becichemo placet adjungere, eum grati animi virtutem, quam erga Calphurnium præceptorem suum exhibuit, exhibuisse pariter erga Hieronymum Donatum, Patritium Venerum, cujus beneficentiam his verbis prædicasse comperio Centur. Epistol. cap. 17. *Qui (Hieronymus Donatus, Platonius nostræ ætatis Demosthenes, & Oratorum, quos quidem viderim, audiverimque facile princeps) inter magna, & ampla innumerabilia beneficia, Brixianæ Ecclesiæ Canonatum (QUÆ TALIS, AC TANTA DIGNITAS EST) suis liberis ademit, Marioque filio meo duodecimum ætatis annum agenti, Cæsarea quadam liberalitate, nec rogatus, nec cogitante me, novissime donavit, suisque pecuniis tabellarios, & libellos Romam misit, & Apostolica auctoritate firmatum ab omni potentiorum injuria servavit.*

In Veneta autem Heroidum Editione, quæ Becichemi Adnotationes complectitur, iisdem alia Commentaria conjuncta reperio, & inter cetera, Antonii Volsci Privernatis ad Ludovicum Diedum, Patritium Venerum, cujus genitorem Franciscum maxime collaudat, quod inter summas Reip. occupationes, *nihil de domestica commentatione aut scribendo, aut cogitando remittat.* Reliquos Heroidum Commentatores non vacat hic recensere, quamvis ad manus mihi sit, præter Editionem Venetam duplex Brixiana anni scilicet 1533. & anni 1560. in quibus multorum lucubrationes afferuntur.

Quoniam vero superius agentes de Catullo polliciti
sumus

sumus aliquid in Ovidio dicere de Bartholomæo Merula, sciat Lector in Editione Mediolanensi anni 1512. Faſtor. Ovid. exſtare Præfationem ipſius Bartholomæi ad Alexandrum fratrem, a quo de eo Volumine emendando rogatus fuerat, quemadmodum ſuperiori anno Q. Curtium emendaverat. Emendavit itaque elegantiffimum illud carmen Bartholomæus, & præterea curavit, ut Antonii Fanenſis, & Pauli Marſi interpretationes una imprimerentur a ſolertiſſimo Bibliopola Joanne Tacuino. Antonius Fanenſis Commentarios ſuos nuncupat Friderico Duci Urbini, Paulus vero Marſus Piſcinas, ut ipſe ſe vocat, ſcilicet a Piſcine Marſorum oppido, generoſo juveni Georgio Cornelio Marci Cornelii Equitis filio, hiſque verbis ſuam exorditur Epistolam: *Postquam mihi ex longa peregrinatione redire tandem tua quoque pace e Venetiis Romam, unde decennio ante ceſſeram, velut in portum, & optatam quietem licuit, retuli me, Georgi Corneli, ad ea ſtudia, quæ tam longo tempore intermiſeram, quam longo a patriis ſedibus abſueram, traditaque publice nec optanti, nec petenti mihi profitendi provincia fuit.* Eidem Marco Cornelio Enarrationes ſuas in librum de Triftibus dicavit Bartholomæus Merula, *Labores* (inquit) *noſtros tuo nomini quam libentiſſime dicamus, ut Dialectices ſalebris, & aſpectu horrido fatigatus, quemadmodum alii aut ad pilam ſe, aut ad calculos, aut ad teſſeras conferunt, ſic tu tanquam feriatus, ad carmen Poetæ legendum facilius accedas.* Claudit Epistolam eidem pollicitus, brevi ſe Enarrationes ſuas in Ovidium de Ponto emiſſurum. Eas emiſit, dicavitque eidem Marco jam ad Cardinalatus

latus apicem evecto, & ibi Merula Protonotarium Apostolicum se inscripsit. Tandem occurrunt Commentarii ipsius Merulæ in libros de Arte Amandi, & de Remedio Amoris Francisco Cornelio Georgii Equitis, & Decemviri filio nuncupati. Erat Merula hic patria Mantuanus.

His omnibus, quæ, occasione tam Calphurnii, quam Becichemi in Ovidium studii, de variis in eundem Poetam enarratoribus dicta sunt usque modo, coronidem imponat Placidus Lactantius, seu, ut ab aliis vocatur, Luctatius, aut Lutatius Placidus, qui argumenta in Metamorphoses, seu in fabulas earum conscripsit. Ea mihi exhibent binæ earundem Editiones superius laudatæ, scilicet Mediolanensis an. 1518. & Veneta an. 1511. Prior exhibet præterea Petri Lavinii Lingonensis, Ordinis Prædicatorum, Epistolam Nuncupatoriam ad Claudium Longinicum, Matisconensis Ecclesiæ Præsulem, in qua de iis Lactantii argumentis, & de additis a se Ovidianarum fabularum allegoriis hæc habet: *A tantæ auctoritatis Viro* (nimirum Lactantio, quem doctissimum, eloquentissimumque superius dixerat) *nihil non dignum lectione processisse intelligens, ut Poetæ sententia a nostris præcipue declamatoribus uno legatur intuitu, fabularum allegoriam nonnumquam addens, huic operi inserenda judicavi.* Alium fuisse Lactantium illum ab elegantissimo Scriptore Lactantio Firmiano, Arnobii discipulo, a nemine in dubium revocari posse existimo. Fratris autem Lavinii allegoriæ, quibus Ovidii Metamorphoses ad Christi mysterium traduxit, in Indice librorum a S. Sede prohibitorum repositas Lector inveniet.

Post Ovidium Nasonem in Latinorum Poetarum serie subsequitur illico Grattus, patria Faliscus, Epici carminis de Venatione purus, & elegans Scriptor; mox vero Laberius Eques Romanus, ac P. Syrus Mimographi; deinde M. Manilius, & Cæsar Germanicus, ambo Astronomicam materiam versibus complexi, iique Auream Ætatem concludunt. Argenteam a Tiberiano Imperio exordientem aperit Phædrus Trax, Augusti Imperatoris Libertus, Fabularum nitidissimus Auctor; post ipsum L. Columella Gaditanus, qui Georgicis Virgilianis librum de Hortorum cultu, Heroico carmine & ipse usus, adjecit; dein tertio loco Seneca Tragicus, si tamen eundem esse cum Philosopho (de quo inter Eruditos non convenit) sentiamus.

Hos omnes missos facientes, ad M. Annæum Lucanum, Pharsaliæ Scriptorem, Senecæ Philosophi ex fratre nepotem, recto cursu contendimus, ut de eo Brixianam Literaturam benemeritam fuisse ostendamus: licet compertum nobis sit Quintiliani judicium, quo ille, quod ardens sit, & concitatus, & sententiis clarissimus, magis Oratoribus, quam Poetis accensetur.

De Lucano, ea, qua Specimen nostrum complectitur, ætate, insigniter meruit Omnibonus Vicentinus, Leonicens a natali solo dictus, Grammaticus valde celebris, ac doctus, vel ipso Raphaele Regio, Bergomate, ut superius vidimus, fatente. Ejus Commentaria in Lucanum Venetiis edita an. 1475. laudantur in
Annal.

Annal. Typogr. recitaturque ad calcem ejus Editionis
subsequens Dodecasticon:

*Egreditur Phœbi subiturus templa Sacerdos,
Invide, ne noceas, quid nocuisse juvat?
Græcæ dulce decus linguae, famamque Latinae,
Omnibonum posset quis celebrare satis?
Nam nodos omnes Ciceronis solvit, opusque,
Quid sibi vult, docuit, Quintiliane, tuum.
Hoc falso scripsisse ferunt juvenilibus annis;
Perlege, digna senis cognitione leges.
Non in Lucanum quicquam quod dignius exstet,
Ex hoc ni rapiant, sæcula nostra dabunt.
Addidit Autorum Coradinus nomina, nilque
Sustulit, Omniboni quo minuatur honos.*

Ea Commentaria quum adeo depravata per hominum manus abirent, ut Omnibonum ipsum eadem scripsisse, credi vix posset, illorum expurgandorum curam maximam suscepit Vir alius ejus ætatis eruditissimus, Joannes videlicet Taberius, patria Brixianus, quem mirifice celebravit Baptista Mantuanus in Panegyrico de Brixia, cujus initium:

*Brixia sæpe tuas cum sis mihi gratior ipsa
Vel non grata minus Manto, genus unde Maroni
Altiloquo, genus unde mihi, contexere laudes
Dum meditor, nocet incœptis opulentia rerum,
Et facit, ut dubitem, quæ fandi exordia sumam.*

Panegyricum illum doctissimus Carmelita laude ab optimo Rhetore Brixiano conclusit his versibus:

*Ad varias, quibus es passim celeberrima, dotes
Vir deerat tibi Socraticam formare juventam
Doctus, & ad Musas teneram deducere pubem.
Ecce, velut Pandora polo delapsa, Joannes
Rovatensis adest.*

Hic est Taberius noster, Rovato Brixianorum oppi-

do ortus, ejusque laudes Poeta profequitur usque ad Poematis finem, Patriæ decus, & Latinæ linguæ gloriam eundem appellans.

Quam autem contulerit operam Joannes Taberius in Commentariorum, de quibus agitur, emendatione, discemus ex ejus Epistola, deprompta ex Brixiana anni 1486. Lucani Editione, quæ mihi in manibus est, & ad Franciscum Barbarum, Patritium Venetum, scripta, quem dixit posteriorem, ut eum distinguat a Francisco seniore celeberrimi Hermolai avo, quemque tanto nepote non indignum fuisse, libri partim ab eo compositi, partim conversi in Latinam linguam, cujus magnum lumen & ipse Franciscus habebatur, compositi ostendunt. Franciscus autem junior, literis & ipse magnopere excultus, Hermolai ex Daniele fratre nepos extitit, ad quem Taberius ita scribit.

Joannes Taberius Brixianus Francisco Barbaro posteriori

Patritio Veneto integerrimo Salutem.

COMmentaria, quæ in Annæi Lucani Pharsaliam ab Omni bono Leonicensi edita putabantur, Viro, si quisquam fuit, ætate nostra eruditissimo, sicut mihi mandaveras, Francisce Barbare, succisiva, & tumultuaria quadam cognitione recensui, rem, quæ & altioris ingenii vires, & plusculum temporis ad Poematis magnificentiam deposcebat. Tanta enim in illis fuit errorum series, ut mihi viderer aliquando (quod ajunt) sine filo laberinthum ingressus. Nam præter odiosam prolixitatem, multa inepte nimium, multa contra civilis Historiæ fidem, atque etiam nihil ad Poetæ expositionem conferentes nugæ, ut immensum Opus excresceret, quisquis fuerit, inculcavit. Neque enim Omnibonum ipsum isthæc unquam scripsisse, crediderim, sed ab eo dictata vero similis sit quempiam ex discipulis in Volumen collegisse, qui inscriptione ipsa Præceptori suo non tam benigne, quam

quam imprudenter acceptum retulit . Ego vero , etsi intelligebam , nullam me pro laboribus gratiam suscepturum , quum eo deliciarum omnes hac tempestate pervenimus , ut nihil sit detrahentium morsibus inviolatum , tuis tamen in me beneficiis astrictus , Opus ipsum , quod alioquin verborum ambagibus fastidiendum videbatur , pro ingenii tenuitate , sed temperata castigatione , correxi , ne forte Literatorum vulgus , crispatis naribus insurgens , alienæ messi nos avaram nimis falcem subjecisse contenderet . Tametsi quis jure succenseat ? Addidimus quæ Græce , Latineque fuerant oportuna , quæ autem non poterant sine publico eminentissimi Vatis dispendio legi , recisa sunt . Depravata loca fideliter emendavimus , eaque (opinor) solertia , ut si quis errorum causas , & rationes emendationum , collato priore exemplari , sepositoque livore diligenter excusserit , pauca admodum sint , quæ ad plenam Poetæ intelligentiam desiderentur . Te igitur mihi assertorem , Vir humanissime , præstabis , cujus auspicio quicquid est hoc lucubrationis egreditur . Tu enim excellenti virtute , summoque ingenio unus imprimis literarum subtilis æstimator , & censor intelligis , quam verborum , sententiarumque majestate Poeta concitatus assurgat , intermissisque nonnunquam gravioribus studiis , poeticas interpretationes inspicias , & exploras . Stilus autem , si quid te impolitior offendet , cogitabis trimestri celeritate , & paucissimis quidem diei horis cuncta mutari non potuisse , urgente , atque indices ex postulante Impressorum turba . Cujus angustiae testes mihi Hieronymum Advocatum , Joannemque Britannicum raræ sinceritatis viros , & plane ἐγκυκλοπαιδείᾳ disertissimos appello . Quod si acutissimo judicio tuo Pharsalica hæc enarratio fuerit comprobata , nihil erit amplius , quod a doctorum etiam Bibliothecis ullam repulsam véreatur . Ama nos , & vale . Brixiae pridie Kal. Majas MCCCCLXXXVI .

Quos laboris sui in ea emendatione testes allegat Taberius , Hieronymum scilicet Advocatum , & Joann. Britannicum , ejusdem etiam fautores habuit , ut apertum fit ex Epistola , quam mox recitamus , Brixianæ Editioni præposita .

Joan-

*Joannes Britannicus Brixianus Hieronymo Advocato,
Ambrosii Jurisconsultis F. Salutem.*

Non possum nostris temporibus, Hieronyme Advocate, mirum in modum non gratulari; prisca enim illa videor videre sæcula, quibus eo in culmine cum Græcarum, tum Latinarum literarum studia fuere, ut ad utriusque orationis facultatem desiderari haud quidquam posset. Perspicuum enim nobis est hæc nostra studia, quæ penitus jam trecentis, aut plus eo (ut arbitror) annis, siue temporum iniquitate, siue hominum incuria, & negligentia extincta erant, jam ætate nostra ita reluxisse, ut nostri homines priscis illis adæquari fere possint. Scimus enim illos in scribendo immortalem quidem gloriam sibi peperisse, & laudem; divinum enim quoddam, potius quam humanum ingenium scriptis suis ostenderunt. Nostra vero ætate ea proferuntur hominum ingenia, quæ tantum ipsa laudis intelligendo, quantum illi scribendo promeruisse valuerunt. Minorem enim ego virtutem censendam non puto, cum Poetarum, qui divino quodam ore, & pectore carmina effundunt, mentem, & sensum intelligas, idque tibi liceat aperire, quod ipsi plerumque ad ingenii sui magnitudinem ostendendam obscurum esse voluerunt, & vix cuiquam præter (ut ajunt) Musas, & Apollinem intelligibile. Quapropter qui in interpretandis Poetis ad communem omnium utilitatem, cum ex iis omne genus scientiæ (ut nosti) colligatur, versati sunt, de Republica Literaria benemeriti sine controversia sunt censendi, eorumque industriam, & laborem qui non laudet, admiretur, & magnificat, invidiæ suspicione haudquaquam carere debet. Quid enim turpius quam universis bene consulentem detractione, & calumniis infectari? & illius famam velle extinguere, qui multis vigiliis, & laboribus, aliis potius quam sibi, prodesse studet? In quo quidem genere si quispiam merito laudandus est, Joannem Taberium conterraneum nostrum, qui (ut scis) in hac nostra Urbe florentissima cum Græcis, tum Latinis literis ornatissimus & habetur, & prædicatur, extollendum judico. Is enim, cum eos Commentarios in Pharsaliam Lucani,

cani, qui falso Omniboni Vincentini titulo inscripti circumferebantur, tam manifestis ineptiis, & mendis refertos animadverteret, ut unicuique haud arduum est dignoscere, a gravissimo illo, & literatissimo Viro conscriptos non fuisse, Operis, cum ut amicis, & literatis juvenibus, tum ut Impressoribus, qui id quam emendatissimum summopere habere studuerunt, satisfaceret, correctionem tanto studio suscepit, industria, labore, & fide, ut plus certe, quam mille locis Opus emendaverit; tantumque ex suo ingenio, quo plurimum valet, & addiderit, & ademerit, ut jam Lucanus pueris etiam rudibus intellectu facilis sit. Nihil enim quod ad Historiam, ad Fabulas, ad Geographiam, & ad Astrologiam, ad Artem denique ipsam pertinet, in eo desiderandum invenias. Nec mihi quidem dubium est, quin his vigiliis suis Joannes Taberius, si minus apud præsentes, qui plerumque vitio malignitatis humanæ viventium scripta, etsi lectionis cibus sapiat, veluti fastidio quodam senili degustant, & legunt, apud posteros immortalem sibi & gratiam, & nomen sit consecuturus. Hæc autem, ut ad te scriberem, Hieronyme Advocate, duo quidem illa impulere potissimum; alterum, quod sciebam pro ea benivolentia, quam in Joannem Taberium (ut es a natura optimus, & benignus) semper contulisti, ejus scripta, & labores tibi jucundos, & gratos fore. Es enim tu is, qui inter cæteros excellentis ingenii Viros, quorum haud parvus in Urbe nostra est proventus, virtutem colis, magnificis, amplecteris. Nihil enim tibi dulcius est, nihil suavius, nihil denique jucundius, quam in his nostris studiis versari, quorum (quod mihi aliorum pace dixisse liceat) jam primam arcem possidere mihi videris, & jam omnes, qui cum literis commercium habent, ingentes gratias tibi agant necesse est. Fecisti enim tua industria, studio, & labore, ut Vitruvius de Architectura, qui jam tot sæculis in lucem caput suum proferre non audebat, quod ex omni parte mancum, lacerum, mutilatum se sentiebat, nunc politus, purus, integer huc & illuc gestiat meare, omnibus carus occurrat, omnibus gratus excipiatur. Alterum, quod tanta te observantia prosequor, ut omnes meos labores, industriam, & me ipsum statuerim tibi dicatum

tum esse debere . Nam inter cætera & corporis , & fortunæ bona , quæ illustria , & amplissima habes , unum illud est , quod me tibi incredibili quodam amore conjungit , quod ea te animi excellentia esse cognosco , & magnitudine , ut nihil fere unquam , nisi de virtute , aut loquaris , aut cogites : idque tibi statutum sit , virtutem more Stoico solum bonum dicendum esse , ex quo fit , ut qui te noverit , plurimum te diligat , plurimum te observet . Sed hæc hæcenus . Illud a te dumtaxat petemus , ut Britannicum tui studiosissimum diligas , ames , & complectaris . Vale .

Quæ de Vitruvii Editione , Hieronymi Advocati industria , studio , & labore curata affirmat Britannicus , Lector animadvertat , velim , nam Britannici , hoc testimonium apparens in Lucani Editione , de qua loquimur , manifeste comprobatur falso asseri , ut apud Fabricium , & alios , tam primam Vitruvii Editionem Florentiæ an. 1496. deinde alteram Venetiis anno 1497. quam primam castigationem , opera scilicet Jocuñdi Veronensis , prodiisse Venetiis anno 1511.

Adest in eadem Brixiana Editione Epigramma Lanfranci , quo impensum a Taberio in corrigendis Omniboni Commentariis studium ita commendatur .

Lucanus ad Lectorem .

*Non rudis occurro , sed lima tersus ad unguem ,
Nudus qui fueram sordidus , atque lacer .
Egredior ; lingua Juvenes , animisque favete ;
Livida turba tace ; quid nocuisse juvat ?
Pantagathi (fateor) monumenta prioribus annis ,
Sed mage Taberii cura secunda placet .
O utinam tales producas , Brixia , fœtus ,
Unde babeas nomen , perpetuumque decus !*

Præter Brixianam Commentariorum Omniboni Editionem , ad manus habeo Venetam an. 1511. in qua
iif-

iisdem copulantur Joannis Sulpitii Verulani Commentaria, Cardinali Antoniotto Gentili Palavicino dicata. Hunc in Epistola Nuncupatoria Sulpicius valde laudat, quod eo esset ingenio, moribus iis, ea prudentia præditus, ut Innocentio Summo Pontifici maxime charus haberetur, qui propterea ejus opera in gravissimis negotiis utebatur. Ad Palavicinorum autem familiæ claritatem augendam magnopere profuturum scribit, si, quum ipse Antoniotus Cardinalis innumeras habeat Hispanorum clientelas, per ejus manus Hispania ipsa fidam recipiat Cordubensis Poetæ interpretationem. Luca-
ni cum Virgilio comparisonem in hunc modum Sulpicius postea instituit, & Epistolam claudit: *Magnus profecto est Maro, magnus Lucanus, adeoque prope par; ut, qui sit major, possis ambigere. Summis enim uterque est laudibus eloquentiæ cumulatus. Dives est, & magnificus Maro, hic sumptuosus, & splendidus; ille maturus, sublimis, abundans, hic vehemens, canorus, effusus; ille venerabilius pontificio more quadam cum religione videtur incedere, hic cum terrore concitatus imperatorio; ille cura, & diligentia cultus, hic natura, & studio perpolitus; ille suavitate, & dulcedine animos capit, hic ardore, & spiritu complet; Virgilius nitidus, beatus, compositus, Lucanus varius, floridus, apertus, ille fortioribus telis pugnare videtur, hic pluribus; ille plus roboris habere, hic plus terroris, & acrimoniæ; illum grandi tuba uti, & horrida dixeris, hunc fere pari, sed clariori. Tanta denique est huic cum illo affinitas, & in diversitate præstantia, ut cum ad illam Ma-*

Q

ronis

ronis divinitatem accesserit nemo, tamen, nisi ille priorem locum apud nos occupasset, hic possideret. Quod Lucanum Maroni parem aliqui faciant, eos Cæsar Scaliger in Poetic. existimavit, suam potius iis ineptiis insolentiam, quam Lucani magnitudinem prodere. Eruditum illud Brixianorum par, Taberius, & Britannicus, longe cautius in commendando Lucano processit, ut ex eorum Epistolis constat.

Eum ipsum, de quo agimus, Joannem Sulpicium Vitruvio emendando, & evulgando manum admovisse, certum redditur ex ejusdem Epistola præfixa Editioni Vitruvii, Parisiis in Bibliotheca Mazarinæ exstanti, & Cardinali Raphaeli Riario ab eodem dedicata. At Sulpicium hunc primum fuisse, cui pristinum nitorem Vitruvius deberet, ut aliqui affirmant, id nec facile patiuntur, quæ de Vitruvii Editione per Hieronymum Advocatum curata affirmavit superius Britannicus, nec Sulpicianæ illius Editionis exigit annus, qui in ea, ut proditur, minime apparet, quemque præterea nonnisi vergente ad finem Innocentii VIII. Pontificatu, qui ab anno 1484. usque ad 1492. duravit, figi posse, ipsa Sulpicii Præfatio demonstrat, nam in ea plura per Innocentium gesta, nimirum finis bellis impositus, Prætorium suburbanum peractum, Campus Floræ, & Circus Flaminius lateribus strati, & post omnia; Gymnasii Romani magnifice extruendi consilium initum indicantur, quæ profecto simul sumpta postremos potius, quam primos ejusdem Pontificatus annos designant.

Primum tamen omnium Joannem Sulpicium fuisse,
qui

qui Comœdias agere, & cantare Romanam juventutem docuerit, quum a multis sæculis hujusmodi actionem Roma non vidisset, testatur ipsemet in ea Epistola ad Cardinalem Riarium, a quo propterea Romam Theatrum novum expectare scribit, quum antea in medio Foro, dein in Hadriani mole, ipso Innocentio summo Pontifice spectante, atque etiam intra suos penates, Pomponianos Academicos in picturatam scenam induxisset.

Ut ad Lucanum revertar, Lectorem monitum facio, Calphurnium etiam questum fuisse de Omniboni Commentariis vitiatis. Id discimus ex Epistola ejusdem Calphurnii ad M. Aurelium in Edit. Tarvisina Horatii an. 1477. ubi hæc habet Calphurnius: *Manes certe Omniboni me orant, ut illum a tanta contumelia vindicem. Nonne ego Omnibonum intus, & in cute novi? Numquam has ineptias effudit.* Præceptorem suum in Epistola Omnibonum appellat Calphurnius; ex alia autem Epistola ipsius Omniboni, quæ legitur in Editione ejusdem Grammaticæ Latinæ Patav. 1474. discimus, Friderici de Gonzaga Marchionis, cui Omnibonus Grammaticam illam nuncupavit, avum, quum conduxisset Victorinum Feltrensem, ut filiis literarum magister esset, unum ex his, genitorem nimirum Friderici, in condiscipulum suum assumpsisse ipsum Omnibonum, cui Friderici, fratrumque suorum indolem erudiendam traderet.

Tandem Dapiclis Cereti Brixienfis versus recitabo, quos in laudem laboris a Taberio in Lucanum suscepti composuit.

*Quid referam culti sublimia Scripta Taberi,
 Cujus jam toto nomen in Orbe micat?
 Hic sibi victuram peperit per sæcula famam,
 Dum studet Auctores restituisse graves.
 Aspice Pharsaliam civilia bella canentem:
 Quæque tulit patrios sæva per arma viros.
 Nuper erat sine honore liber; nec cognitus ulli,
 Squallebat densis falsa per ora notis.
 Hunc tamen, ut multos, facundi cura Taberi
 Non passa est turpi delituisse situ.
 Longa quod assiduis ætas aboleverat annis,
 Restituit parvi temporis ipse mora.*

Placet ex eodem Cereti Panegyrico alios versus decerpere, in laudem primum Joannis Britannici (quem ignotis ab oris innotescere dum scribit Ceretus, opinatus fuisse videtur cum aliquibus, Britannici majores ab ultima Britannia venisse) deinde Hieronymi Advocati, quorum nomina præsens de Lucano tractatio cum Taberii nomine conjunxit.

*Panditur ignotis tuus ecce Britannicus oris,
 Gymnasique parens, Pieridumque decus.
 Hic pius ingenium dum partes versat in omnes,
 Scripta dedit Latio plurima, plura dabit.
 Testis erit Vatum numerus, mendosaque passim
 Carmina; barbariem ponere jussa suam.*

Hieronymum Advocatum Dominico Calcaneo jungit Ceretus, eosque in Astrologica scientia excellentes deprædicat.

*Est quoque Kyriacus nulli Calcaneus impar,
 Seu rerum causas, seu velit Astra sequi.
 Quem paribus juxta titulis Hieronymus æquat
 Advocatus, claro de genitore satus.
 His natura dedit cælum metire profundum,
 Syderaque, & ventos consuluisse leves.
 Saturnumque gravem &c.*

125

AULUS PERSIUS FLACCUS.

LUcanus, quum a nobis dimitteretur, Aulo Persio Flacco condiscipulo suo locum illico fecit; qui enim eisdem solus ex Latinis Scriptoribus interjacet, Petronius Arbiter, Poetarum choro minime adscribendus, licet Satyrico suo versus inferuerit, eosque admodum elegantes, ut, ob illos etiam, purissimæ impuritatis Scriptor merito appelletur. Floruerunt Persius, & Lucanus Neronis tempore, & ambo Cornutum Philosophum Stoicum Romæ audierunt, quumque ambo juvenili ætate decesserint, scilicet ante annum trigesimum, nil mirum amborum carmina & magnificam, turgidamque dictionem præferre, & aliis etiam de causis immaturum eorum obitum declarare. Tanti autem Lucanus condiscipulum suum faciebat, ut quum eum Poemata recitantem audiret, vix retineret se a clamore, quo illa vera esse Poemata diceret, ut legitur in Vita Persii apud Suetonium.

In Persii Satyris multa profecto insignia se offerunt, ob quæ multum gloriæ eum meruisse scribit Quintilianus, laudaturque a Martiali magis quam ingentis Poematis de Amazonibus Auctor, his versibus:

*Sæpius in libro memoratur Persius uno,
Quam levis in tota Marsus Amazonide.*

nihil tamen in eo obscuritate insignius, omnibus notum; quem proinde aliqui culpant, & perinde ac si scripsisset, ut non intelligeretur, eo igne, cui a D. Hieronymo adjudicatum fuisse, passim proditur, dignum reputant: alii contra excusant, quod Neroniani temporis

poris vitia, quæ mordaci sale perfricuit, nonnisi tectius, eo ipso Imperatore vivente, ceu ulcera quædam, attingi oporteret.

Ea Persii Satyrarum obscuritas minime deterruit Joannem Britannicum, quominus reconditos earundem sensus interpretationibus suis illustrare suscepit; idque florenti adhuc juventa, & studiorum suorum primitiis, ut ipse ait, quas festinantius edidit, veritus, ne sibi quoque contingeret, quod Palacino municipi suo, Viro singularis doctrinæ contigisse, scribit: *Qui cum in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum non minus diserte, quam sapienter quædam scripsisset, eadem morte præventus edere non potuit; quæ ab iis excepta, qui gloriam alieno partam labore, & periculo in se libenter transferunt, supprimuntur, ut successu temporis ipsi pro suis edant, injuriam profecto Palacini Manibus facturi maximam.*

Eam autem Persii interpretationem ut libentius adornaret, inde factum fuisse monet, quod a Poeta ad Brixianum quendam Macrinum scriptam fuisse conjecisset secundam Satyram, cujus initium:

Hunc, Macrine, diem numera meliore lapillo,

Qui tibi labentes apponit candidus annos:

Funde merum genia.

Ibi Britannicus hoc ex Plinio (cujus tamen neque librum, neque caput allegat) testimonium refert: *Patria ei Brixia ex illa nostra Italia, quæ multum adhuc verecundiæ antiquæ, & singularitatis retinet, ac servat. Pater Minutius Equestris Ordinis princeps, quia nihil aliud voluit. Allectus enim a Divo Vespasiano inter Præto-*
ria-

rianos , *bonestam quietem* huius nostræ , *ambitioni dicam an dignitati , constantissime prætulit* . Quo Plinii loco recitato hæc subdit Britannicus : *De hoc omnino Poeta intellexit , nam inter ultima Imperii Neronis , & prima Vespasiani tres tantum intercessere anni , ut temporibus Persii in Urbe Maerinus Equestri dignitate notus esset* .

Brixiani Senatus amplitudini laborem illum suum dedicavit Britannicus , ut constat ex Epistola Nuncupatoria mox recitanda . Eam desumam ex Brixiana Editione , quæ mihi in manibus est , per Magistrum Gabrielem Tarvisinum , & Paulum ejus filium anno 1481. evulgata Magistratibus Urbis *Magnifico Benedicto Priolo , & Magnifico Henfredo Justiniano* . Editio hæc ignota prorsus fuit Annalium Typograph. conditori , nec non Jo. Alberto Fabricio , qui non aliam Persii cum notis Britannici vetustioremem memorat Brixianam Editionem , nisi anni 1486. typis Jacobi Britannici Brixiani , quam pariter ad manus habeo . Eisdem æque ignota Brixiana Editio Persii sine notis , ad cujus calcem ita scriptum reperio : *A. Persii Satyrarum expressus Codex Brixiae , una cum Juvenale Satyrico , jubente Presbytero Petro Villa XIII. Kal. Aug. MCCCCLXXIII.* nam Lovaniensem anni 1475. tanquam omnium principem sibi innovisse scribit Fabricius ; Ferrariensem vero , & Mediolanensem , utramque anno 1474. prolatam , citant Annales (ne loquar de Romana , in qua anni nota desideratur) pro primis afferentes , iique præterea non aliam norunt Brixianorum typorum Epocham , nisi Iliadem Homericam a Laurentio Vallenfi

in

in Latinum conversam , & in ea urbe publicatam anno 1474. per Henricum Coloniensem , & Statium Gallicum . At de ea Epocha alibi . Nunc Britannici Epistola recitanda .

*Joannes Britannicus Brixianus Senatui , Populoque Brixiano
Salutem .*

QUum multa , & varia in rebus humanis sint , in quibus hominum ingenia exerceri solent , quippe quum alii arma sequantur , alii agricolationi intenti sint , alii struendis opibus inhæreant , & alii alia id genus opera complectantur , quæ omnia quum aliqua ex parte per se clara , & laude digna esse possint , meum tamen semper fuit judicium , literarum studia ea esse , quæ omnibus sine controversia præferantur . Nam quid homini magis expetendum sit , quam ut vitam suam optimarum artium studiis excolat ? Ea enim profecto sunt , quibus ad religionem , & ad verum Dei cultum , cæterasque virtutes formamur . Literis omnia egregia , & præclara debentur opera . Quis enim nos a barbaria vindicavit ? literæ . Quis rerum cœlestium , & humanarum simul cognitionem ad nos transmisit ? literæ . Quis docuit nos quæ Scipio in Aphrica , quæ Metellus in Numidia , & alii in aliis præclari Imperatores locis gessere ? literæ . Nam majorum nostrorum illustria opera in tenebris jacerent , nisi literarum lumen accederet . Plato enim , Pythagoras , Zeno , Socrates , & alii propemodum innumerabiles Philosophi , nisi literarum monumenta extitissent , nec ii fuissent , quales nunc nominantur , nec eorum nomina ad nos transivissent . Nullum quidem puto majus ab immortali Deo hominibus dari potuisse donum . In humanis scimus opes , divitias , dignitates , honores , dominatus , imperia , & hujusmodi omnia , quæ cunctis fere mortalibus exoptari solent , multa in se habere commoda , & ad hominis nomen , famamque augendam , multum valere . Sed quis affirmet ab iis ea nobis præstari , quæ literæ largiuntur ? Nam illa bona quidem sunt , sed quæ parvo temporis curriculo evanescunt . Nec iis ea virtus est , ut ultra fere hominis ætatem alicujus memoriam exten-

extendant; immo enim, ubi qui ea possedit, naturæ concessit, ejus sæpe nomen, & fama eodem obruitur tumultu, quo corpus tegitur. At literæ non modo nobiscum non intereunt, nec circumscripto temporis spatio nomen nostrum terminant, sed, quod nemini diffitendum est, ita nos morientes posteritati commendant, ut fama nostra æternitatem consequatur, & eo circumferatur splendore, qui nec annorum multitudine obscurari potest, nec ulla alia temporum injuria extinguatur. Adde quod ex literis delectatio petitur jucundissima. Nam, cum cæteris rebus neque omnis ætas, neque tempus, neque locus detur, iis studiis adolescentia regitur, senectus oblectatur. Hæc eadem (ut ait Cicero) res secundas ornant, adversis solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quanti autem faciendi sint literæ, cum multa alia, tum illud in primis nobis documento esse potest, quod Homerum (auctore Cicerone) Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smirnii vero suum esse confirmant. Et cur a tot populis civis suus dicitur Homerus? ob literas nimirum, quia non parvam accessionem laudis, & gloriæ civitatibus fore arbitrabantur, si talem habere virum contigisset. Quamobrem cum iis nihil in humanis pretiosius, utiliusve cognoscerem, ad eas semper eo delatus sum desiderio, ut nihil mihi dulcius, nil suavius videretur. Cæterum indignum, & illiberale putabam, me ita literis deditum esse, ut etiam iis nihil ad communem hominum utilitatem afferrem: sed cum multa se nobis offerrent, quæ labore, & industria nostra non mediocrem videbantur afferre posse legentibus fructum, illud potissimum aggrediendum censui, quod a juventute Brixiana maxime exoptabatur. Nam cum superiore anno forte Persium publice legerem, in ejusque expositione a me nonnulla dicerentur, quæ vel præter multorum opinionem dici videbantur, vel a quoquam (quod scirem) a ætate nostra, literis prodita non erant, nonnulli adolescentes Brixiani, qui non minus literis, quam probitate morum præfulgent, & in primis Gabriel Emus, Patritius Venetus, excellenti adolescens ingenio, in præsens discipulus meus, hortati sunt, ut quæ a

R

me

me dicta fuerant, accuratius colligerem, publicaremque: Quod, etsi profitendi officio, & aliis negotiis familiaribus impediabar, ut ad id efficiendum nullum mihi tempus concedi videretur, tamen ne eorum causa noluisse, aut me laboris pertæsum esse putarent, negotium suscepi. Et eo quidem studiosius, quod ejusmodi res esset, quæ mihi benevolentiam, & gratiam conciliatura esset, & illis utilitatem allatura. Persium enim cognoscebam eum esse Poetam, quem certe omnibus ejusdem operis Auctoribus præferendum non dubitarem. In eo namque mira eruditio, & acerbitas, venustatis plurimum, fellis non parum. Quis enim Persio magis ad vitia fugienda nos doceat? quis ad virtutem sequendam magis erigat? Cæterum cum temporum mihi ratio constaret, quibus tanta hominum iniquitas irrepset, mihi non fecisse hilum videbar, nisi Opus meum iis dicaretur, quorum patrocinio, & potentatu ab improborum invidia tutum esset. Itaque amplitudini, & fidei vestræ, Cives Brixiani, me totum, & omnia mea trado, dicoque. Illud a vobis igitur peto pro ea humanitate, & fide, qua inter alios mortales semper claruistis, ut quod opera, & industria nostra ad communem omnium utilitatem in Persii expositionem elucubratum est, ita sinu vestro excipiat, ut ab eorum moribus, qui alienæ semper virtuti invident, tutum præstetis. Neque tamen ita amens sum, ut existimem, me malignitatis humanæ dentes vitare posse. Præsidio tamen, & auctoritate fieri vestra potest, ut improborum latratus me minus offendant. Nam quod publica fovetur æstimatione, ab iniquis minus audacter detrectari solet. Quod si has studiorum meorum primitias judicio vestro probari sensero, majori cum fiducia, alia, quæ jam cœpta sunt, propediem edemus. Illud enim mihi maximum esse lucrum putavi, quam maxime vestris servire commodis, & ea omnia cogitare, & facere, quæ dignitatem, & amplitudinem vestram promereantur. Illud addo, me hanc interpretationem eo libentius suscepisse, quum a Poeta secundam Satyram ad Brixianum quendam Macrinum, ratione temporum, scribi conjiciebamus, ut latius in Commentariis declaratur. Confido etiam quodcunque scripsimus hu-
jusce

iusce Operis studiosis non parvam utilitatem allaturum. Eos autem, qui literarum studiosi sunt, & eos præsertim, qui invidia non moventur, oro, obtestorque, ut si qua forte a me, vel male interpretata, vel præterita sunt, quæ plurima esse possunt (cum divini potius sit, quam humani ingenii non errare) sua ipsi industria labori meo subveniant, & communi omnium utilitati consulant. Non dubito, quin, si Horatii præceptum secutus fuisset, qui in arte Poetica suadet, editionem non esse præcipitandam, sed nonum premendam in annum, plura a me & addita fuissent, & mutata. Festinantius itaque editionem maturavi, quam erat in animo, veritus, ne id mihi viventi accideret, quod nuper mortuo accidit Palacino municipi meo, viro singularis doctrinæ, qui quum in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum non minus diserte, quam sapienter quædam scripsisset, eadem morte præventus edere non potuit, quæ ab iis excepta, qui gloriam alieno partam labore, & periculo in se libenter transferunt, supprimuntur, ut successu temporis ipsi pro suis edant, injuriam profecto Palacini manibus facturi maximam. Quum igitur, Cives optimi, nulla prorsus commotus gloria, hoc tantum oneris susceperim, sed ut industria mea, iis, qui me ad hoc hortati sunt, morem gererem, vos rogo, hos Commentarios ea benevolentia, & liberalitate suscipiatis, qua a me scripti sunt. Valete.

Inter adolescentes non minus literis, quam probitate morum præfulgentes, quos sibi auctores fuisse scribit Britannicus, ut notas suas in Persium ederet, unum (ut vidimus) tanquam ceteris illustriorem ipse recenser, Gabrielem Emum, suum excellentis ingenii discipulum. Alibi etiam celebratum reperio Gabrielem Emum, nempe ab Julio Ferreto Ravennate, dum ei dedicans suam in Paradoxa Ciceronis Recognitionem, Philosophiæ, liberaliumque Artium studiosissimum dicit.

Commentaria Britannici, de quibus agimus, con-

juncta mihi occurrunt in Veneta Editione anni 1520. cum Commentariis Cornuti Philosophi, nec non Bartholomæi Fontii, & Jo. Baptistæ Plautii. De Scholiis, quæ Cornuti nomine circumferuntur, Eruditorum sententiam recipio, ea minime uni Auctori adscribenda, scilicet nec Cornuto Philosopho, nec Cornuto Grammatico, nec Probo, nec Elenio Acroni, sed qualia hodie exstant, ex diversæ ætatis, & eruditionis Interpretum notis fuisse conflata. Primo itaque ex illis quatuor, præceptori nimirum Persii, nimis confidenter ea adscribit in mox laudata Editione Jo. Bonardus Veronensis, nuncupans Angelo Marcello Patritio Veneto, & Joanni Tacuino imprimenda tradens, postquam, ut ipse scribit, fidissimum illum Persii Interpretem, ex temporum injuria mancum, lacerum, depravatissimum, in pristinum candorem operosa industria sua redeegisset. Bartholomæus autem Fontius, Florentiæ, ubi ortus fuerat, Rhetorice sæculo XV. profitebatur, Marfilio Ficino, Pico Mirandulano, Angelo Politiano, aliisque Viris doctis ejus ætatis familiaris, celebraturque a Verino duobus his versibus:

*Fontius est Rhetor, pubis moderator Hetruscae,
Judicio, & nulli morum pietate secundus.*

Ejus in Persium Commentarius non eo favore exceptus fuisse traditur, quo ipsius Orationes. Eundem, ceu non antea notum, edidisse Augustum Ducem Brunsvicensem adhuc juvenem, nomine suo dissimulato, gratis ab aliquibus confingi, docemur ex Ephemeridibus literariis Lipsiens. ad an. 1710. Tandem Jo. Baptista Plautius, Patria Parmensis, Persii & ipse Inter-

terpres, Bononiæ, ut ipse prodit in Epist. Nuncupatoria, literis operam dedit sub Philippo Beroaldo, & Jo. Baptista Pio, dein receptus fuit in ædibus Jo. Francisci Aldovrandi, in quibus tantam librorum, & studendi facultatem invenisse scribit, ut ex multifaria illa suppellectile consilium cœperit Persium commentandi, & interpretandi. Suos illos Commentarios Jacobo Antonio de Sancto Vitali Belfortis Comiti, & Equiti inscripsit, de quo, ejusque Majoribus multa prædicat Plautius, & præsertim, quod ad ipsum Comitem Jacobum, unum decus, & præsidium eruditorum, tamquam ad anchoram, ea tempestate catervatim literati decurrerent, & alterum Mecenatem esse judicarent; inter quos Dominicum Mutium, Philippum Cornazanum, Jacobum Vallengem, & Angelum Malgarium recenset. Quamvis autem fuerint ea Commentaria primitiæ studiorum Plautii, sic enim ipse illa vocat in ejusdem Epistolæ fine, affirmans se viginti, & unum annos natum, easdem sub incude literatoria excudere, nihilominus in Editionis, de qua agimus, fronte apparet primo loco Philippi Beroaldi testimonium hujusmodi, *Plautius apprime studiosus, doctus, ingenii acumine præpollens, & mihi discipulus, nuper condidit hæc annotamenta ad enodandas Persii Satyrographi nodos mire conducentia*. Subsequuntur ibidem in laudem eorundem Commentariorum primum Jo. Baptistæ Pii, dein Nicolai Aldovrandi, & Camilli Aldovrandi Epigrammata.

Tria hæc Cornuti, Fontii, & Plautii Commentaria haud parem cum illis Britannici Brixiani commenda-

tio-

tionem ab Eruditis retulisse, compertum est. Præter laudem, Britannicum mercedem etiam a Brixiano Senatu reportasse, fidem ipse facit in Commentariis suis ad Statium, de quibus mox dicitur, seu in Epistola Nuncupatoria eorundem, scribens, se commentando Statio post Persium studiosius incubuisse, quod eos in Persium Commentarios splendidissimus Senatus Brixianus benigne probaverit, nec non munifice acceperit.

Ultimo loco Lectorem monemus, Britannicum in Statii etiam Sylvas paucula quædam exarasse, quæ in fronte quarundam Juvenalis Editionum asseruntur, ad Dominicum Bonominum, & Gabrielem Cyminum ab eodem, cum aliis item brevibus Adnotationibus, transmissa. Dominici Bonomini, seu Boni, utique Brixiani, occurrit mihi mentio in Centuria Becichemi c. 30. nam ei in Ciceronis Rhetoricos suas dicans Castigationes Becichemus, ita eum alloquitur: *Insignis tua probitas: nec ullo indiget præcone. Insignis est & eruditio, qui in tot, tantisque occupationibus & familiaribus, & publicis errores tollere quæris ex his Operibus, quæ sunt in manibus omnium, & negliguntur, ut sunt libri Rhetorici Ciceronis.* Eundem commendat idem Becichemus in Prælect. ad Plin. tanquam Britannici amicum.

Quemadmodum Britannicus , ut ipsum modo affirmantem audivimus, suo in illustrando Persio labori statim, altero post anno nimirum, laborem in illustrando Statio subjunxit, nos quoque Persio Statium subjungemus. Hujus præclara laus est, ex Julii Cæsaris Scaligeri judicio, quod ad Virgilianam majestatem nemo, seu veterum, seu recentiorum, ipso propius accesserit; qua laude, quam indignum ipsemet Scaliger reputaverit Lucanum, visum est supra, nunc addimus, eadem indignos pariter pronunciasse tam Silium Italicum Punici belli secundi Scriptorem, quam Valerium Flaccum Scriptorem Argonauticorum, qui soli in tradita a Fabricio Latinorum Poetarum serie Persium a Statio sejungunt.

Ea Virgilianæ imitationis laus, quæ inter utrumque Poetam, ut scribebat Grotius ad Gronovium, quibusdam in partibus dubiam palmam facit, maxime elucet in Achilleidis Poemate, quod Britannicus explicandum suscepit. Quoniam vero ea etiam tempestate vigeat controversia, an Statius illud perfectum reliquerit, & an perfectum, ut modo exstat, haberi debeat, mox Vir doctissimus neutrum esse negandum constituit, innixus primis Achilleidos versibus, qui ita se habent:

*Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cælo,
Diva refer, quanquam acta Vir: multum inclyta cantu
Meonio, sed plura vacant, nos ire per omnem,
(Sic amor est) Heroa, velis, Scyroque latentem*

Dul-

*Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto
Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.*

Ad hos versus Britannicus in Vita Poetæ eisdem præfixa, hæc observat: *Non longam historiam promittit se scripturum, illud enim, inquit, non attigero, quomodo Hector interemptus ab Achille sit, & tractus circa sepulchrum Patrocli, id est nihil cecinero ex iis, quæ circa Ilium gessit. Unde hinc facile eorum refelli potest opinio, qui hoc Opus imperfectum esse contendunt, hac una ratione adducti, quod ait Poeta, Nos ire per omnem Heroa velis, non intelligentes Poetam dicere, omnem eum dumtaxat Achillis vitæ cursum descripturum, qui ab Homero prætermisus sit. Nam si omnia ejus facta scripturus esset, quomodo affirmaret, se nihil de rebus gestis circa Trojam scripturum esse, cum ait, Nec in Hectore tracto sistere, sed tota juvenem deducere Troja? Præterea illic innuit, Opus breve futurum, cum dicit: Patere hoc sudare parumper Pulvere; nam si omnia Achillis facta canere statuisset, operis quidem fuisset, & voluminis immensi, contraque propositionem suam fecisset Poeta. Sententiam suam iterum inculcat ad suarum enarrationum calcem Britannicus, nam ad postremum Poematis versum, *Aura silet, puppis currens ad litora venit*, hæc habet: *Bene ex instituto suo Opus absolvit, nam in Proœmio id tantum professus est, se de Achillis educatione dicturum, & ut ad Trojam ductus sit, cum ait, Nos ire per omnem (Sic amor est) Heroa velis, Scyroque latentem Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto sistere, sed tota juvenem deducere Troja. Hæc ideo subjunxi, ut error eorum, qui Opus perfectum non censent, monitione nostrabus**

corrigatur, & rem eo perductam cognoscant, quo promisit Poeta; nam, ut diximus, in principio Operis Poeta promisit, se nihil dicturum de rebus gestis ab Achille circa Trojam, cum ait, se velle deducere juvenem a tota Troja. Sileant ergo, qui sensum Poetae non percipientes, Opus ad calcem perductum esse negant. Scio utique, Barthio, aliisque magnopere displicere eam Britannici persuasionem, eosque censere, postremum illum versum *Aura filet* perfida temeritate in aliquibus Exemplaribus additum fuisse; at non propterea Britannici sententia omnino rejicienda.

Affero modo Britannici Epistolam Nuncupatoriam ex Brixiana per Jacobum Britannicum Editione anni 1585. quæ ad manus meas, frustra diutius quæsitæ, tandem pervenit.

Joannis Britannici Brixiani Interpretatio in Achilleida Statii

Papinii Neapolitani ad magnificum, & splendidissimum

Comitem Petrum Gambarensen.

EXistimavi semper, magnifice, ac splendidissime Comes Petre Gambarensis, eum hominem, qui vivere ex naturæ præscripto velit, ita in hoc vitæ curriculo versari oportere, ut quicquid agat, quicquid dicat, quicquid meditetur, neminem ex ulla prorsus parte lædat, sed ad communem potius hominum utilitatem conferatur. Nam, cum omnia, quæ in terris gignuntur, ad usum hominum procreata esse constet, nulli nimirum ambigendum est, quin hominis sit, cum suæ, tum communi humani generis utilitati vitam suam dispartire, ac dilargiri. Quod qui faciat, ut bene a natura institutum, cæteris mortalibus antepondere solemus: nec immerito quidem. Quid enim in hac vita quis efficere laudabilius potest, quam ita se cunctis in rebus gerere, ut alteri potius, quam sibi natus esse censeatur? Hinc enim veterum omnis vita dependet

rum monumentis majorum gesta consecrantes, totum studium suum in hoc collocabant, ut communi magis utilitati, quam sibi consulerent. Quicquid enim laboris, onerisve suscipiebant, ad humani, sine dubio, generis institutionem, beneficentiamque cumulabatur. Quod quidem vitæ institutum cum a tenera usque ætate mihi placuisset, eo animo ad bonarum me artium contuli studia, ut partim mihi discerem, partim amicis. Illiberalis enim esse censeo, & sordidi ingenii, sibi ipsi tantum sapere, nec ad alios (cum id semper liceat) virtutis semen transmittere. Itaque consilii mei rationem secutus, cum inter Poetas, quorum eruditio plerumque solet esse cum obscura, tum varia, & multiplex, animadverterem Satyris Persii Volaterrani hominum institutioni nihil accommodatius, utpote qui vitii turpitudinem mira carminis acerbitate detestetur, virtutem extollat, animos hominum ad eam assequendam erigat, statui, nova commentatione ejus carmen explicare: quod quidem tanta diligentia, ac studio fecimus, ut cum altero anno ipsos Commentarios edidissemus, splendidissimus Senatus noster Brixianus, cujus dignitati Opus consecravimus, tam benigne labores nostros probaverit, tamque munifice acceperit, ut industriæ haudquaquam meæ poenituerit. Scio enim me in eo Opere interpretando multa quidem aperuisse, quæ ætate nostra alii literarum nostrarum studiosi gravioribus fortasse studiis occupati vel certe neglexerunt, vel, si assecuti sunt, non prodiderunt. Cæterum cum animi sit a natura bene informati, nullo a via virtutis diverticulo deflecti, proposui his proximis diebus, quibus ab urbe per pestem decessimus, Achilleidi Statii, quam jam fere totam ante eram interpretati, extremam manum imponere, delectatus sane carminis pariter gravitate, & doctrina Poetæ. Operæ pretium enim est observare, quam prudenter nobis, dum Achillis educationem canit, præscribat, quibus moribus, quave eruditione liberi nostri sint educandi. Labores igitur nostros emissuri, Te unum, magnifice, ac splendidissime Comes, ex multis ornatissimis Viris hujus nostræ Urbis delegimus, cui me, & omnia mea dicata esse volumus. Ad quod quidem faciendum cum multa me hortarentur, duo illa præ-

præcipue impulerunt; unum, ut tui, totiusque Familiae tuæ posterī, qui (ne a Majorum vestigiis tuorum recedant) artibus liberalibus, & disciplinis instrui gaudebunt, opera, & industria nostra ad felicissimos illos scientiæ fructus, quibus tu semper delectatus es, & excelluisti, aliquid haberent adminiculi; nullum enim esse non ignoras librum tam malum, ex quo aliquid boni elici non queat. Alterum, quod inter alia ornamenta cum domestica, tum militaria, quibus domus tua amplissime illustratur, illud perspeximus (quod debita laude haudquaquam fraudandum est) te cum fratribus tuis florentissimis, in opibus, quas amplissimas possides, & partas a Majoribus vestris, & a vobis non solum conservatas, sed auctas, tanta munificentia, & liberalitate omnes æque vivere, ut propemodum domus vestra liberalitatis quædam officina credatur. Illinc enim principibus, & illustribus Viris honorificum pater diversorium. Illinc hospites tum urbanis, tum etiam rusticis tectis benignissime excipiuntur. Illinc inopia laborantes piissimo munificentiae sinu foventur. Illinc dotes Virginibus, pestilentiae incursu fatigatis subsidia erogantur. Animus quoque gratus, & honoratus in eos, qui quandam observantiam in familiam vestram contulerunt. Accedit etiam (quod insigni quidem præconio celebrandum est) quod quinque fratres tanta concordia vivitis, tam mutua pietate, tantaque morum similitudine, ut nulla unquam inter vos sit dissensio, sed communi consilio omnia gerantur. Quæ omnia, cum omnium animos, tum meum in primis mirabiliter sibi devinciunt, ac conciliant. Nec fieri quidem potest, quin omnes singulari quadam vos observantia prosequantur, insignique benevolentia totam complectantur, ac colant familiam. Itaque, splendissime Vir, hanc nostram lucubratinunculam, quam tibi dicamus, & omnino tribuimus, singularis quidem meæ in te fidei, & præcipuæ observantiæ testem accipies; illudque tibi in animum statutum esse (quod omnino tibi vendicas libenter) cupimus, ut quando tam benigne vigilas nostras tibi offerimus, memineris interdum animum tuum jam omnibus negotiis defunctum hujus Poetæ lectione relaxare. Nihil enim (ut probe nosti) habes, in quo haud conquie-

scere velis libentius, aut honestius possis, quam in literis. Scribimus etiam alia majora quidem, quæ, si hæc nostra prima munuscula judicio tuo, quod plurimi facimus, cum in reliquis omnibus, tum in literis maxime, probata esse sensero, in lucem brevi prodibunt. A te autem hoc peto, atque contendo, ut Britannicum tui, ac totius denique familiæ tuæ studiosissimum ames, in humanitatisque, ac benevolentiae tuæ sinu recondas, ac colloques. Te autem Domini nostri Jesu Christi clementia incolumem conservet, ac tueatur. Vale.

De opibus, splendore, & munificentia vere regia inclytæ familiæ Comitum de Gambara copiosius adhuc ipsemet Britannicus in Elegia ad frontem laudatæ Editionis exstante, & ipsa statim recitanda; postquam monuero, in alia Statii Editione, quam pariter ad manus habeo, nimirum Veneta an. 1490. Francisci Maturantii Perusini in Achilleidem Commentaria contineri. Floruit ille Perusiæ, ubi natus fuerat, & ubi humanas literas profitebatur, multaque edidit, inter quæ occurrunt mihi in libros Rhetoricos Ciceronis ad Herennium enarrationes, Antonio Moreto Brixienfi nuncupatæ, eumque in Præfatione, post celebratum impressoriæ Artis admirabile, & prorsus divinum inventum, his verbis alloquitur Maturantius: *Tu, mi Antoni Morete, omnium (modo non invideant) consensu dignissimus judicaris, qui, quicquid rei literariæ pro tuo exactissimo judicio fore arbitraris adjumento, diligenter, vel anxie potius investigas, & vel ab invitis dominis extorques, tradis impressoribus, & ut quam optime, ac emendatissime imprimantur, operam das. Non minus pro tam ardenti in Latinam linguam studio, & in literas, ac doctos omnes observantia, habiturus apud posteros nominis, quam aut Tryphon ille*
Biblio-

Bibliopola, cujus quotidiano convivio coactum se fatetur Fabius, ut jam pridem scriptas Oratorias ederet Institutiones, aut Socii, quorum purpura nitidus Horatianus liber spectari, & prostare in publico properarat, consecuti sunt.

En Britannici Elegiacum carmen, quo non Statium tantum suum, sed & Persium ad Petrum Comitem Gambarenses transmittit.

Joannes Britannicus ad Librum suum.

J Liber, j. Trepidus? nescis quo mitteris? An quod
Præceptum dedimus, decedit omne tibi?
Non tibi crudelis domus est adeunda Neronis.
Non Siculi torfit qui bovis ære viros.
Ingrediere domum, quam tu cum videris, Aulam
Esse deum dicas, Aonidumque lares.
Non ibi sævitiae locus est, non sordibus ullus:
Non illam potuit commaculare scelus.
Ast sibi diversis Virtutes partibus Aulæ
Hic stabilem cernas composuisse locum.
Hic dulcis pietas, sedet hic concordia felix;
Inque suo residet limine casta Dea.
Hic æterna quies nullo unquam turbine læsa.
Quid dicam? Probitas hoc sibi fecit opus.
Hæc sunt Gambarei sublimia limina tecti,
Quæ novit littus qui colit Oceani.
Hæc norunt, habitant & qui sub sole recenti,
Et Libyci terras qui tenet Hannibalis.
Hæc domus est, quam sæpe tibi narravimus, hæc est,
Cujus nocte, die, janua tota patet.
Hæc blando complexa sinu recipitque, fovetque,
Illustresque Viros, magnanimosque Duces.
Hæc & quisque sibi celebrant externus, & hospes
Atria: divertunt huc Eques, hucque pedes
Hic centum famulos, varia discurrere pompa
Aspicias; calices hic gerit, ille dapes.

Hic

Hic lavat argentum, vasa aurea nititur alter
 Tergere, non cessat virque, puerque, senex.
 Ornatam aulaeis, pulchrisque tapetibus aulam,
 Auratasque trabes contuere licet.
 Hic conviva sibi quicquid terraque, marique
 Nutritur, lautum repperit arte coqui.
 Non illic armi Leporum, non Turdus obæsus
 Primiparæ deerit nec tibi vulva suis.
 Illic invenias, non qualem Claudius edit
 Boletum, Rombos hæc tibi mensa dabit.
 Videris & volucrem, quæ transportata carina
 Argoa e Ponto, a Phaside nomen habet.
 Non hic cervices Anatis, non pectora desunt.
 E Lybia invenias Tuberæ missa tibi.
 Et tibi Perdices lautissimus ecce minister
 Attulerit, dantur quæ nisi divitibus.
 In mensas veniunt puero gestata superbo
 Anseris exta pii, quem sibi Roma colit.
 Illic quam didicit volucris Junonia claris
 Pusio mirari, ponitur hospitibus.
 Hic & setigeri lumbus concernitur Apri,
 Asparagusque simul ponitur ante cibos.
 Altilis & manibus structoris cæditur hic, quam
 Fannius in canis non tibi Roma dedit.
 Sive velis mulos, acipensera, sive Benacus
 Quos mittit pisces, mensa, coquusque dabit.
 Ostrea (quæ cupias) Venetis mittuntur ab oris.
 Quid memorem? Cæna est vilior ipsa Jovis.
 Qualia deinde Jovi Ganymedes pocula miscet,
 Brixiacis hic sunt vina reperta jugis.
 Sive voles genait tibi quæ Minoja tellus,
 Sive Falernus ager, condita promus habet.
 Cæcuba non desunt, non Surrentina roganti,
 Hæc cælo hospitibus munera missa putes.
 Illic & niveus, mollique siligine panis
 Convivis dabitur, quem decet esse jovem.
 Vade huc, care Liber, gratosque revise penates,
 Hosque salutato, sic mihi carus eris.

Vade

*Vade huc; ne metuas fastus, limenque superbum:
 Nulla est in toto mitior orbe domus.
 Hæc domus est portus, felix tutela, salusque,
 Fortunæ miseros quos facit imperium.
 Hinc sibi mendicus vinum, panemque, togamque
 Accipit, ægrotus munera multa capit.
 Quid referam quam largo animo, vultuque benigno
 Hæc dentur? Pietas hunc tenet ipsa locum.
 Occurret Dominus, qui te manibusque, sinuque
 Excipiat, tractet, mulceat, atque legat.
 Invigilat tetricæ (certum est) hac urbe Minervæ
 Nemo magis; Vatum est maximus ipse pater.
 Qui si forte roget, quid quæras, veneris unde,
 Num sibi vicinus, num peregrinus eas?
 Non longe venio, sed ab Urbe Britannicus huc me,
 Responde, misit, fratre sequente meo.
 Nos utrosque jubet vestro parere clientes
 Imperio; servos nos facit esse tuos.
 Hic est ambiguos potuit qui solvere sensus
 Persi, quem tota nunc canit ærbe puer.
 Per me in bella ferox trahitur manifestus Achilles,
 Ægre quem raptum Deidamia tulit.
 Crede mihi, faciliq; manu, vultuque sereno,
 In quo cara locat, vos feret in pluteum.
 Sic vobis minime livor metuendus, & ora
 Latrantum, vobis hic erit apta quies.
 Id vestrum sed erit tantis meminisse parentis
 Delitiis, ambos qui bene vos genuit.
 Nam me magnanimo vestrum commendet uterque
 Petro, quem saluum protegat usque Deus.*

Carmen hujusmodi, & alia plura suis locis superius recitata, haud profecto demonstrant, Britannici, aliorumque ea ætate doctorum Virorum ingenia in Poeticis lucubrationibus, quas suo Marte pepererunt, ita semper valuisse, quemadmodum in veterum Poetarum sensibus interpretandis (prout illa ætas ferebat) valuerunt.

A Statio ad Juvenalem libero pede, quum non alius inter ipsos locum teneat Poeta, qui nobis moram injiciat, accedimus, ipso Britannico deducente, qui, post enarratum Statium, ad enarrandum Juvenalem accessit. Statii mentionem a Juvenale in septima Satyra factam fuisse deprehendimus, his versibus:

*Curritur ad vocem jucundam, & carmen amicæ
Thebaidos, lætam fecit cum Statius Urbem,
Promisitque diem, tanta dulcedine captos
Afficit ille animos, tantaque libidine vulgi
Auditur, sed, cum fregit subsellia versu,
Esurit, intactam Paridi nisi vendat Agaven.*

Juvenalem pro Satyricorum principe habet Jul. Cæsar Scaliger, quem proinde Horatio præponit argumentorum varietate, dexteritate tractandi, ubertate inventionis, crebritate sententiarum, acrimonia reprehensionis, facetiis, & urbanitate. Cui Scaligeri judicio aliqui, nec sine indignatione, refragantur, alii libenter subscribunt. Sales autem Juvenalis Casaubonus salibus Horatii, & Persii præferendos censuit, quod non acumen modo, sed eruditionem quoque præferant, & ingenium longo declamandi usu probe subactum.

Novam itaque hanc Spartam, suo dignam ingenio, nactus Britannicus, ornare aggressus est, licet eidem aliorum Interpretum industria minime defuisset, quos scilicet priscae Editiones ostentant, scilicet Angelum Sabinum, Domitium Calderinum, Georgium Merulam, Georgium Vallam, & Antonium Mancinellum. De omnibus aliqua suis locis jam diximus, eosque
omnes

omnes recenset Mancinellus, Nuncupatoriam ad Nicolaum Rubeum, Patritium Venetum, Ædis Geminianæ Antistitem, & D. Marci Canonicum Epistolam, quam mihi exhibet Editio Veneta anni 1493. his verbis exorsus: *Edidere hætenus Commentationes in Juvenalem, Præsul dignissime, Viri clarissimi quatuor, Sabinus, Calderinus, Merula, Georgius Valla; quintus igitur ipse accedo.*

Britannici Commentariorum Editionem non aliam vetustiore agnovisse videtur Fabricius Brixiana anni 1501. quam ad manus ipse habeo, nec tamen eam principem fuisse oportet, cum in Ascensiana Juven. Editione recitetur Epistola Ascensii ad Henricum Valuphinum data anno 1498. in qua ipse explanationes suas in Juvenalem familiares appellans, subdit se in illa sua Editione eruditissimos Joannis Britannici Commentarios proposuisse, *ut qui majora velint, ad manum habeant.* Eos Britannicus dicavit Senatui Brixiano, a quo in Epistola Nuncupatoria, quam statim affero, se amplissimo munere (id ipsum indicasse vidimus in Præf. ad Statium) donatum scribit ob Persium eidem dicatum.

Joannes Britannicus Brixianus salutem plurimam dicit

Senatui, Populoque Brixiano.

CONSIDERANTI mihi, Amplissimi Patres Brixiani, homines (ut placet Stoicis) hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alius prodesse possit alii, in mentem veniebat, eum demum illiberali censendum esse ingenio, omnia, quæ aut diceret, aut faceret, aut denique cogitaret, non ad aliquam aliorum utilitatem, sed ad suum dumtaxat commodum referret: nec immerito. Nam (quod & Plato sensit) illud semper nobis statutum esse debet, nos non solum nobis, sed Patriæ, & amicis natos esse, ut non magis no-

T

stra

stra, quam aliorum commoda quærenda sint. Quare, Patres Amplissimi, quum in toto ætatis meæ tractu omnia temporum momenta ad percipiendam doctrinam contulerim, visusque sim clementia Dei nostri eo pervenisse, ut ex his studiis aliquem omnino retulerim fructum, putavi operæ pretium me facturum esse, si cum non solum ad meam, sed ad communem omnium in literis versantium utilitatem, & beneficentiam conferrem. Sed quum multa in hac re literaria exstarent, quæ non magis delectabilia, quam fructuosa esse viderentur, in quibusque non sine aliqua laude versari possem, existimavi cum mihi Poetam interpretandum, cujus doctrina ex omni fere parte ad nostram institutionem esset accommodata. Juvenalis igitur Satyras, etsi temporibus nostris a nonnullis aliis egregie literatis Commentatoribus vel cum magna ipsorum laude enarratæ fuerant, aggressi sumus, quod omnino animadverteremus, in toto Opere multa ab iis, sive incuria quadam, sive consultâ opera præterita esse, quoniam quæ ipsi forte intelligerent, eadem & cæteris perspicua arbitrarentur, multaque etiam longe aliter exposita, quam sensus Auctoris exposceret; hocque eo libentius fecimus, quod Juvenalem cum esse novimus Poetam, qui veluti flagello, atque ense peccantium vitia persequens saluberrimo carminis sui stilo docet a femita turpitudinum declinandum, honestatemque apprehendendam, ita ut in Scholis (quando adolescentes Poetice instituendi sint) nihil fere utilius, fructuosiusve legi queat: ii enim mihi tum demum probatissimi videntur Auctores, quorum doctrina non tam ad voluptatem, quam ad institutionem nostram refertur. Confido autem in toto Opere, præter fortasse tria, aut quatuor ad summum loca, quæ aut ingenii mei imbecillitate, aut morum ignorance veterum, non intellecta, altioribus ingeniis enodanda relinquo, nihil prorsus relictum, quod a me non sit optime dilucidatum, multaque etiam longe rectius explicata, quam ab omnibus aliis, qui ante me in Poetam scripsere. Quod autem lucubrationes meas vobis, Amplissimi Patres, dicandas esse censuerim, illud me maxime impulit, quod memineram superioribus annis, quum in Achilleida Statii, & Satyras Persii Commentarios edidisssem

dissem, vobisque nuncupavissem alteros, ita vobis placitos fuisse, ut me non mediocris solum laus, & gratulatio vestra secuta sit, sed insuper amplissimum mihi munus publico totius Senatus consulto decretum fuerit. Qua una liberalitate, ita me vobis prorsus devinxistis, ut statuerim, si quid unquam in his studiis laude dignum perficerem, id totum vobis tradere, atque dicare. Et cur non facerem? cum hæc nostra Civitas bonarum semper Artium studiis delectata sit, in diesque vehementer delectetur? Quot enim ex hac Civitate (ut a cultu divino exordiar) sanctissimi Episcopi, atque etiam Cardinales? Quot Verbi divini saluberrimi (ut dicunt) prædicatores? Quot Jurisconsulti, vel veteribus Legum conditoribus comparandi? Quot Physici præclarissimi? Quot in omni genere doctrinæ consummatissimi Viri prodierunt? Sed quid probatissimos Civitatis mores celebrem, quum ipse Plinius junior fateatur, ipsam multum antiquæ verecundiæ, & frugalitatis retinere, ac servare? Labores igitur nostros, Amplissimi Patres, quos forte majori voluntate, quam facultate perfecimus, vobis offerimus, obsecrantes, ut quando nihil sit tam bene factum, quod non vellicare malignitas possit, eos in tutelam vestram ita recipiatis, ut omnibus perspicuum sit, Britannicum, omniaque ejus Opera vobis esse commendatissima. Quod si a vobis (ut confidimus) fiet, studium profecto nostrum ad graviora maxime excitabitur. Vobis autem Domini nostri Jesu Christi clementia incolumitatem perpetuam, & salutem æternam largiatur. Valete.

Huic Britannici Præfationi, seu Epistolæ præmittitur Pamphili Saxi Carmen in ejusdem laudem. Pamphilum Saxum, Mutinensem, laudatum reperio a Marino Becichemo in citata sæpius Prælect. in Plin. his verbis: *Nosti Pamphilum Saxum? Virum omni orationis genere, & ingenio, & omnifaria scientia præstantem arbitror.* Hic ipse Poëma quoddam Becichemo dicavit, de quo in eadem Prælect. Becichemus: *Testem me facio, & veritati apud posteros astipulor; quippe qui onus imposui,*

& injuncti Poematis materiam ex tempore susceptam scio a Pamphilo, quam ne Apollinis quidem divinitas pervidere potuisset, & libellum intra novem dierum curriculum recepi, Venetiis agens, ab illo, qui Brixiae tunc commorabatur.

Carmen Pamphili Saxi.

*Tela, faces, laqueos, horrorem, fulmina, morsus,
Verbera, clamores, murmura, dicta, sales,
Qui Juvenalis aet pernoscere funditus, immo
Affectus, animum, pectora, cor, genium,
Hunc legat, Interpres non est, sed carminis Autor,
Egregii Vatis vita sed egregia.
Carmina non generat, sed gignit aperta, serenat
Sensa, nec exponens lucida, sed generat.
Increpat, invehitur, castigat, corrigit, urget,
Cogit, sollicitat, ducit, agit, stimulat.
Prosa canit Vatis concentu dulciter hujus,
Concentus prosa solvitur, & loquitur.
Denique sunt unus, sub Vate Britannicus ipse est
Collectus, numeris clausus, & exiguis.
Sub se collectus Vates extensus in illo est,
Qui legit hunc igitur, cautus utrumque legit.*

Ad calcem Venetæ Editionis Commentariorum Domitii Calderini an. 1474. reperitur brevis Epistola Calphurnii ad Antonium Moretum Brixiensem, quem laudat ob curam ab eo impendi solitam, ut libri diligenter impressi ad studiosorum manus pervenirent. De Domitii autem Expositionibus hæc habet: *Expositiones Domitii Calderini in Juvenalem summa cura recognovi, quas exclusa in cæteros malivolentia, cæteris omnibus, quas in Juvenalem adhuc viderim, præferre non dubito, in quibus quæ abstrusa erant, in lucem edita sunt.* Ne autem hoc Calphurnii judicium Britannico nostro

stro injurium rectemus, attendenda est duplex Epistola Domitii ad Julianum Medicen. In priorē: *Juvenalis* (inquit) *Satyras nova commentatione tuo nomine explicare conatus sum; in quibus interpretandis non ignoras, quam multi bonarum artium studiosi operam posuerint, & tamen aliquando ingenue sint professi, se multa non asssecutos esse, vel carminis obscuritate, vel temporum ignoratione.* Deinde in eadem Epistola loquens Domitius de Sabino, cui Fidentini nomen toto opere a se merito impositum dicit, ejusdem carpit ineptias. Multoque acrius id ipsum facit in alia ad eundem Julianum Epistola, qua suos in Juvenalem Commentarios concludit, ita in ea scribens: *Nihil mihi in toto Opere perficiendo molestius fuit, quam quod Fidentinus ita plerumque occurrebat suis ineptiis, ut ea refellere pigeret; nam cum Scripta nostra aliquando legisset, quæ a ducentis ferme Auditoribus excepta sunt, hoc anno Brotheo duce, & præceptore suos commentarios, quos olim ei dicaverat, emendare conatus est, quod facile agnoscas.* Acerbe eidem Domitius in tota illa Epistola insultat, quæ his verbis definit: *Portenta sunt, quæ multis etiam Auctoribus aut falso, aut non necessario nominatis in Juvenalem edidit, & plane Paradoxa, quod ipsa inscriptione ingenue fassus est; sunt enim παρὰ δόξαν, & sententiam Juvenalis.* Equidem hæc non scripsissem, si in Urbe tantum de hoc ageretur, ubi contemnitur. Sed quoniam ad alios hæc fortasse pervenient, nolui eos ignorare, quis sit Fidentinus, ne homines ignorantiam Academiae Romanae, unde hæc emittuntur, adscribenda judicent. Sabini Paradoxa in Juvenalem lucem vidisse eo ipso anno 1474.

Romæ fidem faciunt Annal. Typographici.

Georgius Merula, alius Juvenalis Interpres, in Præfat. ad Federicum de Montefeltro Urbini Ducem, conquerens in ejusdem Satyris explanandis non solum varia, & discrepantia, sed falsa pleraque, ac ridicula a Grammaticis sui temporis tradita fuisse, de Sabino, & Domitio, quos tamen minime nominat, ita subjungit: *Verum quid nos ea exagitemus, quæ sine nomine jaceant, cum novissime duo prodierint Commentarii cum Auctorum titulis, qui ex veterum Scriptorum sententia, & auctoritate cum certius quiddam quam superiores attulerint, supra modum elati, exposuerint ne, an magis has Satyras perturbaverint, haud facile dixerim; nam summa dissensione certantes, dum nimis petulanter se invicem convitiis lacerant, ea fere, quæ altissimæ eruditionis sunt, & ad intelligendas Satyras necessaria, præteriere.*

Domitio quamvis infensissimus quoque fuerit Politianus, ut patet ex ejus Literis ad Jacobum Antiquarium Epistolar. lib. 3. & ex Miscellan. cap. 9. & cap. 75. eum tamen dicit illo cap. 9. Virum acris ingenii, multæque in literis industriæ, Latinæ linguæ diligentissimum, Græcæ non incuriosum, non prosum condere absurdum, non carmen; nec non quanti ingenium ejus fecerit, se demonstrasse scribit Epigrammate suo, quod in ripa Benaci lacus, ipso Domitii natali solo, Baccius Ugolinus Florentinus, atque Angelus Maffeus Veronensis incidendum saxo curaverant. Exstant pariter in eodem lib. 3. Epistolar. Polit. literæ Lucii Phosphori, Episcopi Signini, ad Alexandrum Cortesium, in quibus adeo honorifice de Domitio sentit,

ut

ut scribat , nefas esse , ac plane impium , non laudare Laurentium Vallam , & Domitium , eisque Politianum postea adjungit , atque ita triumviratum creat.

Dum itaque Calphurnius Brixienfis Domitii Calderini lucubrationes in Juvenalem magnopere probavit, ejus tantum adversariis , non autem Britannico eundem prætulit . Ille ipse, jure flocci fecit peracerbas illas similitudines , quas cum æmulis exercebat Domitius , quæque minime obstiterunt , quominus vel ipse Paulus Jovius eas indicans in ejusdem Elogio , falsus fuerit , Domitium , quum Romæ profiteretur , & obscura sensa duriorum Poetarum admirabili reconditæ eruditionis testimonio dilucidaret , literarii splendoris assertorem , ac omnis obscuritatis illustratorem acclamatum fuisse . At Britannicum non solum suo illo judicio minime læsit Calphurnius , sed illi primas datum fuisse , possumus augurari , si Britannici Commentaria ob oculos habuisset , quæ an. 1474. dum Calphurnius Moreto citatas literas scriberet , nondum prodierant , quin forte nec prodierunt ante Calphurnii decessum , quem ex Becichemo discimus contigisse sedente in Patavina Cathedra Petro Barocio , quo præsentem funebrem ipsius Calphurnii se habuisse laudationem , testatur ipsemet Becichemus in sæpius memorata in Plinium Prælectione . Petrus autem Barocius Episcopatum Patavii iniit an. 1488.

Certe ad Britannici laudem quam maxime facit , in Juvenalis, & Persii Satyrarum Editione Amstelodamensi anni 1684. cum Variorum Commentariis , soli Britannico tribui ex superius nominatis Juvenalis Interpretibus,

ut

ut ejus Notæ *passim* in ea afferantur, quod declarat vel ipse in illius Editionis fronte descriptus Catalogus Auctorum, ex quibus Notæ Variorum sunt desumptæ. Qua occasione Lectorem monemus, ipsius Britannici in Statium pariter Commentaria paginam facere utramque in Editione accuratissima Statii an. 1671. Lugd. Batav. ex Officina Hackiana.

Antequam autem ad Martialem transeamus, eundem Lectorem monendum censemus, in priorē illa Domitii ad Julianum Medicen Epistola, plura contineri, quæ docent multo adhuc asperiores, quam cum Fidentino ob Commentarios in Juvenalem, exarsisse controversas ob Commentarios in Martialem inter ipsum Domitium, & Brotheum. Nicolaum Perotum, Præfulem Sipontinum, ita nominavit Domitius, eumque omnia tentare scribit, *ne homo quinquagenarius ab eo, qui nondum vigesimum nonum complevit annum, discere videatur*. Causam autem celerius Commentarios suos emittendi allegans in eadem Epistola Domitius, eam non aliam fuisse tradit, quam Marci Aurelii eosdem legendi desiderium: *Eo autem (inquit) celerius emittuntur, quod Marcus Aurelius Senatus Veneti Scriba vir doctissimus, eloquentissimusque mecum jampridem per literas egit, ut tandem aliquando hos ederem, quos vehementer legere cuperet. Est enim bis studiis eruditissimus, & quum fides, morum gravitas, aliaque ornamenta quotidie in eo spectentur, doctrina maxime eminet*. Clarissimi hujus Viri superius mentionem fecimus, agentes scilicet de Terentio, & de Lucano, quibus locis binas ad ipsum a Calphurnio scriptas Epistolas indicavimus.

M. VA-

Adest tandem, qui Juvenalem proxime subsequens, Argenteæ Latinorum Poetarum Ætati finem imponit, M. Valerius Martialis, isque eorundem decadi, in prima hac Speciminis nostri parte comprehensæ, coronidem pariter constituet. Martialem Jul. Cæsar Scalliger, Adr. Turnebus, & alii pro lepidissimo Poeta habent, ejusque versus candidos, numerosos, plenos, denique optimos affirmant, & divina vocant Epigrammata; contra non defuerunt, qui ineptum e trivio scurram eundem appellarent. Omnes vero nonnulla ipsius Epigrammata præ putida obscœnitate lectu prorsus indigna pronunciant.

Quoniam autem nullum Martialis Enarratorem Brixiæ profert Literatura, sed judicem dumtaxat Domitii in eundem Commentariorum, Joannem videlicet Calphurnium, ne brevior tractatio præsens evadat, haud abs re erit, plura in medium adducere, quæ dum enatas eorum Commentariorum causa controversias declarabunt, ostendent etiam, quam recte, quam docte judicis munere functus fuerit Calphurnius noster.

Exstat Calphurnii judicium in ea ipsa Epistola, cujus superius mentionem fecimus, nam ibi Vir doctus affirmat, se de præclarissimo Juvenalis a Domitio expositi Opere id ipsum sentire, quod de Martiale jam dixerat: *Superioribus temporibus minime intellectum fuisse, dum turba illa rudis, antiquitatum ignara, quasdam ineptias minime tolerandas effunderet.*

Eodem tempore, tam Domitius in Romana Academia,

mia, quam Nicolaus Perotus Martialis Epigrammata lectitabant, indeque asperæ inter utrumque exortæ sunt controversiæ. Hominem suis Commentariis infensum designat ipse Domitius in Epist. Nuncupatoria ad Laurentium Medicen: *Non defuit, qui lucubrationem nostram maledictis interpellaret. Quidam enim in meam de quodam loco sententiam edita Epistola gravissime invecus est, cui quid responderim, in fine hujus Operis leges.*

Primam hujusce Responsionis partem recitabo, unde & controversiæ illius status, & Domitii, cui Calphurnii judicium favit, non eruditio tantum, sed modestia etiam, & mansuetudo dignoscantur, ac proinde non adeo facile assentiamur Politiano Miscell. cap. 9. de Domitio ita scribenti: *Nimium sui tamen, quod Opera ipsius testantur, admirator, ac pro sententia, cui semel ad hæserat, etiam contra verum contumax, & refractarius. Tum ob id in scribendo quoque jactantior, atque omnium præ se contemptor, omniumque minima occasiuncula cavillator, & sine discrimine vellicator. Aliorum potius in Domitium, quam Domitii in alios, cavillationes, & vellicationes, subsequens demonstrat Epistola.*

Domitii Calderini Veronensis Defensio cum Recriminatione in Calumniatorem Commentariorum in Martialem, quos nondum ediderat, ad Corelium patris amplissimi Cardinalis Neapolitani Nepotem.

NON potuimus assequi id, quod vel tu optabas, Coreli, vel studiis nostris maxime consentaneum erat, ut Martialis interpretationem sine ulla animarum contentione absolveremus. Nam qui partim nuper cæperat invidere, partim odium habet jam diu, nullum detrahendi, & insectandi finem facit: quod quandiu inter parietes ab eo actum est
apud

apud te, Theodorum Nicolaum Præfulem Modrusiensem; Viros plane bonos, & doctos, æquissimo animo injuriam tuli, aut certe dissimulavi. Sperabam enim magnopere, fore aliquando, ut cum suæ æstimationis, ac dignitatis rationem haberet, tum veteris observantiæ meæ; nam etsi fidem in eum, benivolentiam, pietatem nunquam ipsi uni, quod videam, probare potui, tamen officio meo plurimum delectabar, cujus fructum vel ex eo capiebam maximum, quod sapientissimorum Virorum consiliis, Nicænique imprimis voluntati, in cujus erat familia, me satisfacere intelligebam. Fuissem profecto, illo etiam amisso, in eadem instituti ratione, a qua maledictis, jurgiis, injuriis gravissimis me nunquam depellere potuit, nisi paulo ante, Epistola quadam, agitatum jampridem animum penitus exulcerasset. Ita enim me laceffit, ita vocat in jus, ita accusat, ut silentium pro confessione sit profuturum; quod sane gravissimum esset, in hominem præsertim innocentem, & qui optimam causam habet. Qua in re non magis me offendit, quam cavillatoria quadam versutia, parum quidem illa digna libero homine, sed teste fortasse vel infirmitatis, vel facti iniquissimi; non enim scripsit ad me, non passus est suo nomine Epistolam reddi, sed quemdam subornavit, qui ostenderet, mentitus se aliunde accepisse. Si jure dissentit, cur apud nos hoc non profitetur ingenue, & docet? Si injuria oppugnat, cur audet scribere, conqueri, vociferari, declamare quotidie, quasi vero nihil ad eum magis pertineat, quam quod Martialem profitemur, cum multa pro hominis instituto, & officio proposita sint, in quibus majore cum laude versari, & possit, & debeat? Equidem vel severissimi censoris reprehensionem non aspernor, modo justa sit, & pro animi æquitate proficiatur. Huc enim industria, labores, vigiliæ nostræ omnes spectant, ut tuis, aliorumque auribus dignum aliquid afferamus, quod posteris etiam speremus utile futurum, id sive malivolorum objurgatione, sive mea opera fiat, non laboro vehementer. Satis præstare videbor, si mea causa, quæ a multis incognita habentur, & disputata fuerint, & literarum monumentis commendata. Quod si nunc aliquid doceret, agerem illi gratias, & nos omnes maxime

debere arbitrarer: sed quidquid proponit, & jactat, nostrum est; nos dictavimus; in nostris est commentariis, præter contumelias, quas ex suo ingenio addidit. Nos illic utramque sententiam complexi, alteram probavimus. In eo vero mecum præclare agit, quod non modo perpetuo Epistolæ argumento, sed singulis ferme syllabis eum animum præsefert, ut nemo non intelligat, cur hæc meditetur, & tanta cura, tantaque sollecitudine, corruptis auditoribus, scripta nostra perquirat. Utinam is esset, qui esse debeat, nam & ego aliquando hæc cum eo communicassem, & ipse multis in locis melius sentiret. Remitto illi contumelias, & maledicta, quibus me intemperanter oneravit; tam autem immerito audio, quam ille inhoneste jactat. Tribuo hoc personæ, quam sustinet, nihil scribam, quod ipsius animum merito offendant; causa tantum posita, veniam ad altercationem, ex qua Viri docti aperte dijudicabunt, an ego aliquid inepte meis auditoribus dictaverim, an ipse scriptis nostris admonitus, quædam ex Strabone, ex quo fonte sententiam nostram hausimus, invidiose admodum repetat, & pronunciet; susceptam autem olim sententiam, ex qua deturbari non vult, parum tueatur. Singulis Epistolæ partibus non respondebo, quod semper existimavi infirmi ingenii, & perturbati, omnino alienum a veritatis cognitione. Illud in primis præterire non possum &c.

Quæ in ejusdem Epistolæ fine habet Domitius, evincunt ei cum Nicolao Peroto, quamvis illius supprimit nomen, negotium fuisse. Nam ibi Domitius de adversario suo, hæc habet: *Ego nec soleo mentiri, nec ipse debet. Illud certe multis testibus liquido affirmare possum, me intra paucos dies supra ducenta ejus errata in lucem prolaturum, ex quibus aut in Polybio pervertendo infantem, aut in Martialis, & aliorum castigatione censorem iniquissimum plane agnoscas.* Polybii versionem, & adnotationes in Martialem, invidioso Cornucopiæ titulo inscriptas, Nicolaus Perotus, Antistes Sipontinus,

nus, lucubravit; has post ejus mortem, quæ contigit anno 1580. Pyrrhus ipsius ex fratre nepos typis edidit; illa lucem jam viderat Romæ anno 1473. tantoque excepta fuit plausu, ut teste Jovio in Elog. non defuerint, qui eam antiquissimam, furtoque surreptam existimaverint ob egregiam fidem, æquabilemque, & prædulcem Romani sermonis puritatem. At quominus Domitii in eam versionem iniqua censura reputetur, Isaaci Casauboni facit auctoritas, qui in Præfatione ad novam Polybii Editionem a se adornatam, confidenter affirmat, *Perotum a fidelis Interpretis laude tantum abesse, quantum qui longissime.*

Novis a Peroto impetratis injuriis Domitius, rursus ipsum ad palæstram vocavit occasione Juvenalis a se editi, cujus Voluminis calci apposuit Scriptum quoddam, suorum in Martialem Commentariorum aliam Defensionem, & Recriminationem adversus Perotum complectens. Ejus Scripti priores ambas partes afferemus tam scilicet Defensionis, quam Recriminationis.

Domitii Calderini Veronensis, Secretarii Apostolici, Defensio adversus Brotheum Grammaticum, Commentariorum Martialis Calumniatorem, cum Recriminatione Retractionis Plinianæ, in qua Brotheus ducentis, & septuaginta quinque locis præstantissimum Scriptorem depravavit.

UTinam, Heli, & Marce, consilio meo mihi uti licuisset, quod ab ineunte ætate sponte suscepi, & omni tempore secutus sum libentissime: nulla enim nobis contentio esset cum adversariis istis, qui nec suæ dignitatis ullam rationem habent, nec studiorum meorum, & ocii, quod me profecto tantopere delectat, vix ut multis contumeliis, convitiis, clamoribus tandem aliquando excitari potuerim, &

& in hanc disceptationem impelli, turbulentissimam quidem, & istorum odio incredibili, animique pravitate agitatam potius, quam ulla literarum cura, vel susceptam, vel confirmatam. Nam, ut sæpe ex me audivistis, non dissentiunt perditissimi homines, sed oderunt; non docent, sed invident; non disputant, sed objurgant, & insectantur. Non ne videtis, quam solliciti sint, quanta concursatione omnes prehensent, per totam urbem errantes duo levissimi asseclæ, qui suam famam jamdiu perdiderunt, ut nunc obesse meæ conarentur? Hi Brothei Grammatici Epistolarum inani numero gloriantur, libellum pergrandem fore denunciant, in compitis ostentant. Denique duæ alieni furoris faces ad optimi cujusque interitum comparatæ omnium oculis sese objiciunt. Hæc, etsi a multis quotidie mihi nunciabantur, qui movebant, & rogabant, ut tam perditam maledicendi licentiam, & temeritatem aliquando coercerem; tamen in animo erat dissimulare tantisper, dum tertium, & quartum lucubrationis nostræ, quæ in manibus est, absolverem libros. In quibus non solum, quæ multis Epistolis calumniando, & invertendo obiiciunt, facile confutavimus; sed ita eorum coarguimus ignorantiam, ut in ducentis, & septuaginta quinque locis Plinianum Codicem, quem Brotheus imprimi jussit, depravasse, fateatur, necesse sit. Sed cum librarius meus nunc absit ab Urbe, quem intra triduum spero affuturum, eorum sententiæ, & auctoritati non nihil concedendum fuit, qui interea aliquid a nobis emittendum censuerunt, quo suæ levitatis, & ignorantiae moneatur, cujus dedecus, & infamiam libris nostris editis vix ferre poterit miser rectis sensibus, nisi omnino dissolutus sit, & plane perditus; qualis si est, quid aut in me, aut in alios dicat, nihil laboro, quum, in se quid dici possit, penitus jamdiu neglexerit. De asseclis nihil nunc quidem scribo: parum enim me movet eorum dementia, cujus (mihi credite) & pænas dederunt hactenus, & paulo post eos gravius pænitebit. Brotheo tantum Grammatico respondebo, qui si me Timonem nominat, quod, ut ille, omnes odio habeam, se Brotheum justius appellari non ignoret, quem ne parentes quidem amare potuerunt. Hujus Epistolæ, numero quidem multæ, gravitate vero,

re, & pondere nullæ feruntur. Ex iis septem sunt; quibus, quantis contumeliis (Dei Maximi fidem!) quam indignis persona, quam sustinet, quam inhonestis ætati jam ingravescenti, septem in Commentariis nostris loca labefacere, evertere, tollere studet; & in eo omnes ingenii nervos contendit. De his nunc agemus, reliquis in alterum opus coniectis.

Septem illis locis a Peroti censura vindicatis, Domitius verbis his Defensionem absolvit, & Recriminationem postea exorditur.

Hæc septem in Commentariis nostris accusat Brotheus, in quibus satis (ut arbitror) hominis & pravitatem refellimus, & indicavimus ignorantiam, in quam (mihi credite) nunquam tam turpiter esset lapsus, si ab officio non discedens, mecum de his disputasset aliquando, ut quotidie solebat, quum primum e Provincia rediit. Hectorem enim pomilionem suum singulis pene horis ad me mittebat, consulebatque de rebus nonnunquam, in quibus docendis me ejus vicem pudebat, adeo pervulgatæ erant, & pueriles. Nam vel negotiorum occupationibus oblitus esse, vel, quod magis existimo, nunquam didicisse aliquid videbatur. Renunciavimus ei, more majorum, amicitiam, quod an ipsius culpa, an certa consilii mei ratione acciderit, aliquando explicabimus. Nunc eadem hac Epistola responderem, nisi ad graviores illam actionem redeundum esset, ubi toto agmine non modo leves Brothei incursiones repressimus, sed omnino victum, ac fugientem castris exuimus. Penetravimus enim in Commentationem illam Plinianam, ubi tercentum ex locis irrupimus, quæ sua imperitia penitus concusserat, & profligaverat. Quo in genere nunc tantum septem proponam, ut causas agere a nobis discat; nam judiciorum, & fori rationem non satis perspectam habere videtur, quum ea adversario obiiciat, quæ & facillime dilui possint, & eum de gravioribus criminibus reum agant, id, quod in præsentī causa demonstravimus. Si quem accusare vis, Brotheu, quod a puero adamasti, ea tibi colligenda sunt crimina, quæ nulla translatione, inficiatione, disputatione juris, denique nullo defensionis genere, vel everti possint, vel

vel debilitari, ne odio, & nefario tuo instituto potius, quam honesto studio in causam descendisse videaris; & non tam potuisse accusare, quam voluisse, quod ab omni Viri officio alienissimum est, in te vero etiam impium. Audi, quam simpliciter nos in te agemus. Plinium a doctissimis Viris emendatum, tu in ducentis, & septuaginta quinque locis pervertisti. A Proœmio orsus, libris de Cosmographia intermissis, quam vix attingere ausus es, ad septimum accurristi. Inde ad operis usque exitum alia evertendo, alia demendo, alia addendo, pulcherrimam Historiam depravasti. Negas te in eo laborasse? At manus tua in margine Codicis Pliniani est, quem librariis pro exemplo tradidisti. Hic apud me est, & in tuæ ignorantiae testimonium, multis ad me venientibus sæpe profertur. Inficiaris? At quadringenti Codices, qui ex tuo exemplo manarunt, testes sunt. Itaque, aut, quæ commisisti, defendas, necesse est, aut culpam fatearis, quum nullus inficianti locus relictus sit. In principio statim Proœmii &c.

Quænam sit Pliniana illa Editio, cujus menda Domitius Peroto exprobravit, compertum minime habeo. Equidem post Romanam anno 1470. cura Joannis Aleriensis Episcopi vulgatam, Perotoque parum probatam, ut constat, ex ejus Commentariolo ad calcem Cornucopiæ, Antonio Moreto in aliquibus Editionibus, Francisco Guarnerio in aliis inscripto (de quo alibi) at a Cornelio Vitellio propugnata, ut constat ex hujus Epistola ad Parthenium Benacensem, quæ ibidem subditur, post Editionem, inquam, illam, non aliam Romæ factam mihi suggerunt Annales Typograph. ad quam Calderini Recriminatio allegata in Editione Juvenalis, de qua superius, ac proinde in libro edito anno 1474. referri possit, nisi illam, quæ anno 1473. in lucem prodit.

Qui

Qui nomen Fidentini, insignis apud Martialem plagiarium, Angelo Sabino, ut superius vidimus in Juvenale, impoluerat Domitius, ipse Nicolaum Perotum, quum ab hoc Timonis nomen recepisset, vicissim Broteum appellavit, ad Broteum illum respiciens, quem ne parentes quidem amare potuerunt, seu qui nec lucem pati poterat, & de quo Ovidius in Ibin. Putarunt aliqui Brotei nomen Sabino, Fidentini vero Peroto aptatum fuisse a Domitio, Lillii Gregorii Gyraldi in Dial. 1. de Poet. nostr. temp. verba allegantes: *Usus est hic Sabinus amicitia Nicolai Peroti, Sipontini Pontificis, Viri & eruditi, & eloquentis, ab eoque adjutus est contra Domitium Calderinum Veronensem, cum quo inimicitias exercuerunt; hunc Fidentinum, illum Brotheum Domitius suis Scriptis appellavit;* parumque advertentes in horum verborum constructione primum pronomen ad Sabinum referri, utpote sensui, & animo loquentis viciniorem, posterius vero ad Perotum, qui licet in dictionum compositione proximior, a sensu tamen orationis, & animo loquentis longior censetur, & est. Exempla Ciceronis, & Quintiliani, quæ id probent, Grammaticis minime desunt.

Haud minus atrociter, quam Perotus primum in Domitium, dein Domitius in Perotum, Pyrrhus Peroti ex fratre nepos in Domitium debacchatur in Nuncupatoria Epistola Cornucopiæ ad Federicum Urbini Ducem, vilissimum pædagogum, tacito tamen nomine, appellans, qui plerasque sententias e sacrario patru sui sumptas, pro suis venditaverit in iis Commentariis, quorum innumeros errores ipse patruus in duobus volu-

minibus Epistolarum, Romanarum scilicet, & Perusinarum confutandos suscepit. De his Epistolis Sabellicus in Dialogo de Latin. Ling. reparat. *Nollem* (inquit) *in aperta convicia, & similitates indignissimas persona, quam sustinebat, tam aperte describere.*

Eorundem Commentariorum causa nimis quam acriter dissensit etiam a Domitio Georgius Merula Alexandrinus, Martialis & ipse enarrator. In eo dissidio Angelum Politianum a parte Merulæ stetit, jam diximus, dum ageremus de Plauto. A Domitii parte contra Merulam stetit Cornelius Vitellius, qui Epistolam ad Hermolaum Barbarum scribens (ea exstat in Tomo 1. Thesauri Crit. Gruteri) de Georgii Merulæ in Martialem Annotationibus ita loquitur: *Nullum fere est Martialis carmen, ad cuius sensum perveniat, sed insolenti tantum dicacitate, & maledictis (ut mos est Merulæ) in eum ipsum Domitium invehitur.* Domitii Commentarios cum Merulæ Commentariis comparanti dijudicandum relinquimus, quænam sit plena illa velificatio, qua scribit Politianus invecum Merulam in Domitium, hunc compressisse, ac veluti attrivisse. Illud omnino certum, quod fatetur eodem loco ipse Politianus, auctoritatis tam magnæ fuisse Domitium, ut Romæ inter Professores, juvenis adhuc, primam sibi celebritatem vindicaverit.

Ad calcem Editionis Venetæ Martialis anni 1485. quæ mihi in manibus est, exstat Epigramma M. Lucidi Phosphori, Antistitis forte Signini superius laudati, seu alterius Viri docti ex ea ipsa familia, quam Domitii studiis favisse, Domitii Defensio superius allata,
Heli,

Heli, & Marco Phosphoro inscripta, demonstrat. In eo Domitii labor ita commendatur, ut Martialis decus ad ipsum etiam Domitium spectare dicatur:

*Tu quoque, qui fueras mutilus, mendosus, & asper,
A cunctis poteris nunc bene, Marce, legi.
Ecce tibi eximium partum est Interprete nomen,
Redde vicem, alternum divide, Marce, decus.*

Calphurnii nostri judicium in Merulæ lucubrationes ferri, haud facile mihi persuadeo, nam illud jam ab anno, ut sæpius dictum est, 1474. proditum fuisse, certo constat; quo tempore minime constat, easdem publicam lucem aspexisse, seu ad Calphurnii manus pervenisse. Imo vero si quis contenderet, nec ad ipsum Perotum spectasse Calphurnianum illud judicium, non valde repugnarem; quin (ut verum fatear) vix credi potest, Calphurnium de rudi Grammaticorum turba, cui Domitium prætulit, loquentem, Nicolaum Perotum eidem adscripsisse. Profecto in Baptistæ Guarini Dissertatione, quæ legitur post citatum Sabellici Dialogum, licet maximopere laudetur Domitius a Guarino conterraneo suo, adeo ibidem Perotus non contemnitur, ut tam ex hujus, quam ex Pomponii Læti in Martialem Commentariis profecisse Domitium, Guarinus minime inficietur. Id ipsum quod de Peroto, fatetur de Angelo Sabino Guarinus, nimirum aliqua ex accuratissimis hujus in Juvenalem Quæstionibus accepisse Domitium. Peroto, & Sabino Georgius Alexandrinus in ea Dissertatione mox subditur, magnis & ipse laudibus a Guarino celebratus, quibus nec Cornelius Vitellius ab eodem fraudatur. Elogium autem,

quo ibidem Calphurnium donavit Guarinus, hujusmodi est, ut duabus dictionibus eximiam laudem complectatur; *Quid Calphurnio copiosius? quidve eruditius?*

Utinam non eo fuisset ingenio Calphurnius, quod a Pierio Valeriano perstrictum alibi vidimus, qui nimirum satis habens immensam mente sua Minervam complecti, ejusdem fœtus edere, parum, aut nihil curavit. Utinam non solum in Domitii Commentarios judicium tulisset, sed alios Marte suo ipse elaborasset. Hi profecto dignam primæ huic Speciminis nostri parti coronidem imponerent; nam de Calphurnio canentem Valerianum superius audivimus:

Sciebat ille quidquid est sciri datum

In expolitis undecumque literis,

Seu Græca velles, seu Latina posceres.

Aliorum etiam de eo laudes suis locis attigimus, necnon appositum ad ejus tumulum distichum, quod integrum modo allegamus, Græce, & Latine, ut legitur in Templo S. Joannis ad Viridaria Patavii:

Τῷ πάνυ εὐσυνέτῳ Καλπέρνῳ ἐνθάδε σῶμα,

Φέρτερον αὖ κείνῳ πρόσλαβεν ἄσρα μέρος.

Calburni Cineres sunt hic, possessor Olympi

Est animus, volitat fama per ora virum.

Finis primæ Partis.

SYNOPSIS

PRIMAE PARTIS

HUIUS SPECIMINIS.

PLAUTUS.

Plautus Comitorum inter Latinos Poetarum princeps. Ejus Comœdias edidit primum Georgius Merula Alexandrinus anno 1472. Venetiis. Eadem iterum emendatæ prodierunt anno 1482. Tarvisi; & postea anno 1490. Mediolani recognitæ, Merulæ jussu, ab Eusebio Scutario Vercellensi, ejus discipulo. De sua Editione magnifice sensit Georgius, Herculis ærumnis comparans laborem in duodecim posteriores, quadraginta tantum ab annis repertas, impensum, dolensque ab uno tantum archetypo, quod ad manus suas non pervenerat, omnia exempla deducta fuisse. Dolet pariter sibi esse refellendas eorum opiniones, qui mandante Nicolao V. Romano Pontifice, sive Alfonso Rege Apuliæ, Plauto manus ad-moverant. Hieronymum Baduarium, & Franciscum Minium, Patritios Venetos, sibi auctores fuisse scribit, ut opus ad finem perduceret. Illud nuncupavit Jacobo Zeno Episcopo Patavino, ratus, Plautinam lectionem minime dedecere Ecclesiæ Principem. Affertur ea Epistola Nuncupatoria ex Tarvisina Editione an. 1482. Georgius Merula a Politiano in Miscellan. laudatur; at graves ipsi inter se exercuerunt inimicitias, de quibus in Epistolis ipsius Politiani. In Merulæ laudes nemo effusior Scutario, ejus discipulo, qui in Epistola præposita suæ Recognitioni pleraque Merulæ Opera recenset. Affertur ea Epistola ex Editione Veneta anni 1495. Certum est Merulæ Plautinas Quæstiones lucem nunquam vidisse. Cornelius Vitellius Merulæ valde infensus. Plauti Commentatores Bernardus Saracenus Venetus, Jo. Baptista Pius Bononiensis, & Georgius Valla Placentinus. Junctos exhibet Veneta Editio an. 1511. Petrus Valla Georgii patris sui Commentarios publica-vit. Saracenus suos Francisco Marcello, Episcopo Tragurino, dica-vit. Affertur ea Epistola ex citata Editione. Pius plures in Plau-tum retractationes edidit. Affertur duplex ejusdem ad illas Præ-fatia.

fatio. Pylades Buccardus Brixianus novæ Plauti Editioni incumbit, prioribus bellum indicens. Georgii ostentationem maxime carpit, Plautumque tam ab ipso, quam a Saraceno, & Pio pessime habitum conqueritur. Opus suum inscripsit Aloysio Dardano, Cancellario Veneto. Illud ad Marinum Becichemum, Professore Brixianum, pro censura transmisit cum Epigrammate, quod recitatur. Affertur ea Epistola Nuncupatoria Pyladis, nec non Veneti Principis Privilegium ex Editione Brixiana an. 1506. Hanc curavit Joannes Britannicus, item Brixianus, cui Pylades moriens rem commendaverat. Britannicus Plauti loca quædam emendare aggressus, manum illico sustulit ob magnam erga Pyladem venerationem. Britannici Epistola ad Aloysium Dardanum ex eadem Editione Brixiana an. 1506. affertur. Thadæus Ugoletus Parmensis, Georgii Merulæ discipulus, hujus tutatus est partes adversus Pyladem Brixianum in nova Plauti Editione, in qua suas Adnotationes, Grapaldi Scholia, & Epiphyllidas Anselmi adjunxit Pyladis Commentariis. Usus est Ugoletus præsertim Codice Basileensi ante septuagesimum septimum annum exscripto. Thadæi Elogium in Pierio Valeriano. Affertur ejus Epistola ex Editione Veneta an. 1518. a Luca Canonico Olchinenti curata ad Joannem Lucinium Aruntium, quem magnopere laudat. Thadæus laudatur a Politiano. Non omnino certum supposititios esse versus, quos pro Plautinis edidit Pylades. Pylades erga Georgium aliquantulum iniquior. Becichemus Pyladis emendationes non omnino probavit, alias ipse composuit, quas ad Pyladem misit. Lucas Panetius Olchinentis Canonicus (hic Hieronymo Quirino Patriarchæ Venetiarum Platoniam Marsilii Ficini Theologiam dedit) Ugoleti Editionem in suam transtulit, additis præterea Vallæ, Saraceni, & Pii Commentariis. Affertur Lucæ Epistola ad Joannem Mariam de Gabianis Cremonensem, ex citata Editione Veneta an. 1518. Pyladis lucubratio locum minime invenit in Plauti Editione Parisiensi ex Simonis Charpentarii recognitione, quæ Editio Brixianam laudatam forte præcessit. Ad calcem primæ partis illius Editionis exstant versus elegantissimi Pauli Canalis, Patritii Veneti, qui recitantur. Mentio ejusdem in Carminibus Pierii Valeriani. Codrus Urceus, Bononiensis Professor, originem suam traxit ex oppido Brixiano. Hic dramati Plautino Aululariæ Supplementum adtexuit, quod recen-

tes

SYNOPSIS.

167

tes præstantiores Editiones minime reiiciunt. Codri ingenium elegans, & lepidum. Epistola Politiani ad Codrum, & Codri ad Politianum. In Editionibus antiquis non solum Codri Supplementum desideratur, sed præterea nulla fit mentie cujusvis Supplementi. Saracenus, & Valla carmina quædam ad supplementum fabulæ confecta memorant, & explodunt. Codri obitus. Ejus pietas Christiana. Piladis fides in Plautina Editione. Eiusdem diligentia in Plautinis metris investigandis.

TERENTIUS.

Joannes Calphurnius Brixianus castigando, & commentando Terentio primus inter suæ ætatis Interpretes incubuit. Ejus Commentarius in Heautontimorumenon intactus allegatur in optimæ notæ recentioribus Editionibus. Plagii suspicio in Calphurnium baudquaquam cadit. Duplex bujus Elogium ex Pierio Valeriano, ac proinde minime ignotus esse debebat curatori Hagensis Editionis anno 1726. publicatæ. Calphurnii Epigramma in laudem Laurentii Vallæ. Eum Commentarium Calphurnius ex tempore dictavit Antonio Moreto, adolescenti Brixiano eruditissimo. Moreti laus ex Sabellico, ex Parrhasio. Innotuit hic multo ante annum 1495. Edidit an. 1472. Epistolas Leonardi Arretini. Affertur brevis Præfatio Calphurnii in suum Commentarium. Calphurnius omnia Terentii dramata recognovit, ut patet ex duplici Terentii Editione, Tarvisina, & Veneta per Lazarum de Soardis. In calce bujus postremæ exstat Epigramma Christophori Pierii Forsempronienfis, quod recitatur. Terentius Gabrielis Faerni studio expolitus lucem vidit sub S. Caroli Borromæi auspiciis; nam fuerat hic inter familiares S. Caroli, & ab bujus avunculo Pio IV. Pontif. Max. ad opus perficiendam sæpius excitatus fuerat.

CATULLUS.

Catullus non minus ætate, quam salibus, & sermonis suavitate Plauto, Terentioque proximus. Calphurnius Brixienfis omnium primus Catulli scripta castigavit. Ejus laus ab Hieronymo Avantio. Item a Pierio Valeriano. Affertur Epistola Avantii ex Veneta Editione anni 1520. ad Augustinum Moravum Olomucensem.

Laus

Laus Calphurnii ab Augustino Moravo . Affertur Epistola Augustini Moravi ex eadem Editione . Avantijs breviores alias in Catullum emendationes Marco Cornelio nuncupat . Eiusdem Marci, & Jacobi fratris studia , & impensus ab eorum familia literis favor . Editio Brixiana Catulli cum Commentariis Antonii Partbenii Lacisii anno 1486. evulgata, magni quidem facienda, & qua ratione omnium princeps . Aliquod ejusdem exemplar præfert annum 1485. Affertur ex ea Jacobi Comitis Juliarii ad Partbenium Epistola, cum quodam Epigrammate . Affertur item Epistola ipsius Partbenii ad Julium Pomponium, pariter cum Epigrammate . Affertur insuper Partbenii Præfatio . Tandem Partbenii ad Lectorem excusatio ob festinatam nimis lucubrationis suæ editionem . In nonnullis ejusdem Brixianæ Editionis exemplaribus Catullo jungitur Propertius cum notis valde concisis Domitii Veronensis, in aliis vero etiam Tibullus cum notis Bernardini Cyllenii . Hujus monitum ad Ludimagistros . In Veneta Editione, de qua supra, adsunt Bernardini notæ, at desunt notæ Domitii, cujus locum occupat Philippus Beroaldus . Adsunt in eadem Commentarii in Catullum Paladii Fusci ad Laurentium Bragadenum, quos omnium primos in Catullum editos fuisse minime constat .

H O R A T I U S.

Veteres Horatii Interpretes Acro, & Porphyrio . Ætas, qua vixerunt, incerta . Horum Commentaria misere interpolata . Landinus inter recentiores vetustior . Laudatur a Politiano . Post ipsum Mancinellus, & Badius . De Badio judicium Erasmi . Joannes Britannicus Brixianus eosdem subsequitur . Ejus æquitas, & modestia in laudandis Viris doctis sui temporis, quorum catalogum texit in Epistola Nuncupatoria . Affertur ea Epistola ex Editione Brixiana an. 1520. Britannici in Horatium Commentarii nulla mentio nec apud Fabricium, nec in Annalibus Typographicis . Vincentius Madius, Brixianus, Horatii Poeticam illustravit . Ejus Præfatio affertur . Madius laudatur a Sigonio .

O V I D I U S.

Calphurnius Brixianus Venetam Ovidii Editionem an. 1474. publi-

publicatam emendat. Eidem quoddam Carmen præponit, quod recitatur. Raphael Regius in Calpurnium invehitur in suis ad Metamorphoses enarrationibus, quas Raphael insigniter jactat. Affertur Oratio judiciaria ipsius Raphaelis ad Venetos Advocatores, necnon Epistola ad Hermolaum Barbarum, cui Disputationem nuncupat adversus eundem Calpurnium habitam. Affertur hujus Disputationis, item cujusdam Dialogi Præfationes, seu initia; ac tandem Epistola ad Sigismundum Ungarum. Hæc omnia ex libello Venetiis anno 1490. evulgato. Defensio Calpurnii ex Prælectione Marini Becichemi in Plinium. Raphaelis in Senatum Brixianum insolentia ex eadem Prælectione. Victoris Fausti Epistola de iis jurgiis ad Marinum Becichemum. Becichemus Heroidas Ovidii illustravit. Profitetur multum se debere Christophoro Barzizio, & Joanni Calpurnio. Affertur Marini Præfatio ad eas annotationes. Item ejus Epistola ad Philippum Foscarum. Gratus Marini animus erga Hieronymum Donatum, a quo Brixianæ Ecclesiæ Canonicatum ejus filius consecutus fuerat. De Bartholomæi Merula in Ovidium Commentariis. De Lutatii Placidi in Ovidianas fabulas Argumentis, & de Allegoriis F. Lavinii Lingonensis in easdem.

LUCANUS.

De Lucano insigniter meruit Omnibonus Leonicensus. Recitatur in hujus laudem dodecasticon. Ejus Commentaria Joannes Taberius Brixianus expurgavit. Taberius laudatur a Baptista Mantuano in Panegyrico, cujus primi, & ultimi versus recitantur. Affertur Taberii Epistola Nuncupatoria ad Franciscum Barbarum juniorem. Affertur Epistola Joannis Britannici Brixiani ad Hieronymum Advocatum, de ea Taberii expurgatione. In ipsa laudatur Hieronymus ob curatam ab eo Vitruvii Editionem. Hæc omnia ex Brixiana Lucani an. 1486. Editione. Falsum est principes Vitruvii Editiones esse Florentinam anni 1416. & Venetam anni 1497. Falsum etiam, Jocundum Veronensem primam Vitruvii castigationem edidisse. Ex eadem Editione recitatur Epigramma Lanfranci in laudem Taberii. In Veneta Editione Lucani an. 1511. Commentariis Omniboni copulantur alia Joannis Sulpitii Verulani. Comparatio inter Virgilium, & Lucanum per Sul-

pitium . Hic Vitruvium edidit sub extremos Innocentii VIII. Pontificatus annos . Idem Comœdias Romæ restituit . Omniboni a Calpurnio laus . Recitantur versus Danielis Cereti in laudem primum Taberii, dein Britannici, ac tandem Hieronymi Advocati.

P E R S I U S.

Persio explanando Joannes Britannicus Brixienfis incubuit . Meminit Palacini, municipis sui, qui in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum quædam scripsit . Macrinum in Satyra secunda Persii memoratum, item municipem suum fuisse contendit . Prodiit anno 1481. Brixiana Editio Commentariorum ejus in Persium . Alia Editio Brixiana Persii sine notis antiquissima . De Epocha Typographiæ Brixiam invecitæ ante annum 1474. Affertur ex ea Editione anni 1481. Epistola Nuncupatoria Britannici ad Senatum Brixianum . In eadem laudatur Gabriel Emus, ab aliis etiam celebratus . In Veneta Editione anni 1520. Commentaria Britannici conjunguntur cum Cornuti Philosophi, Fontii, & Plautii Commentariis, de quibus aliqua . Britannicus ob eam nuncupationem munus a Brixiano Senatu accepit, de quo in Statii Commentariorum nuncupatione . Idem Britannicus etiam in Sylvas Statii quædam exaravit, præter illa Commentaria.

S T A T I U S.

Britannici labor in Statium . Ejus de perfecto Achilleidis Poemate sententia . Affertur ejus Epistola Nuncupatoria ad Petrum Comitem Gambarensensem ex Editione Brixiana anni 1485. De Francisci Maturantii in idem Poema Commentariis . Carmen Elegiacum Britannici ad eundem Comitem, ubi multa de ejus familie splendore, & munificentia.

J U V E N A L I S.

Primi Juvenalis Interpretes, quos exhibent veteres Editiones, Sabinus, Calderinus, Merula, Valla, Mancinellus . Joannes Britannicus eidem illustrando se dedit . Brixiana ejus Commentariorum Editio anno 1501. publicata, non omnium princeps .
Aliam

Aliam vetustiore designat Badius Ascensius, qui ea Commentaria suæ Editioni inseruit. In Epistola Nuncupatoria ad Senatum, Populumque Brixianum, Britannicus iterum meminit amplissimi muneris, quo donatus fuerat ob Persium eidem dicatum. Afferitur ea Epistola ex Brixiana an. 1501. Editione. In Britannici laudem recitatur Epigramma Pamphili Saxi. Hujus laus a Becichemo. Calphurnii judicium, quo Domitii expositiones in Juvenalem ceteris præferuntur, Britannicum minime respicit, sed Angelum Sabinum, & alios. Georgius Merula tam Domitium, quam Sabinum perstringit. Domitio infensus quoque Politianus, quem tamen magnopere laudat. Magis adhuc a Lucio Phosphoro, Episcopo Signino, Domitius laudatur. Calphurnii judicium Britannici Commentariorum Editionem forte præcessit. Calphurnius obiit sedente Petro Barocio in Cathedra Patavina. Britannici Commentaria in Amstelodamensi cum Notis Variorum Editione passim allegantur, quemadmodum Commentaria ejusdem in Statium in Editione Statii Lugduni Batavorum. Commentaria in Juvenalem celerius enisit Domitius, ut Marco Aurelio gratificaretur. M. Aurelii, Scribæ Veneti, laus, de quo etiam in Lucano mentio.

MARTIALIS.

Domitii Commentaria in Martialem ceteris, quæ viderat, præferenda censuit Calphurnius. Nicolaus Perotus Epigrammata Martialis in Academia Romana lectitabat eo ipso tempore, quo Domitius. A Peroto laceffit Domitius duplex Scriptum opponit, sui Defensionem, & Recriminationem Plinianam complectens, unum Corelio, aliud Heli, & Marco Phosphoro nuncupavit. De Pliniana Editione a Peroto reprobata, & de alia, cujus menda Peroto a Domitio exprobrantur. Brotbei nomen Peroto imposuit Domitius, non Fidentini, quod Sabino aptavit. Locus Gyraldi, unde aliqui in errorem ducti. Pyrrhi Peroti in Domitium invectiva. Georgius Merula in Martiale commentando a Domitio dissentit. Politianus Merulæ favit, Vitellius Domitio. Laus Domitii a Lucio Phosphoro. Calphurnii judicium Merulam non attigit, & forte nec Perotum. Laus Domitii, Peroti, Sabini, Merulæ, Vitellii a Guarino Veronense. Ab eodem magnopere commendatur Calphurnius, in cujus laudem recitatur distichum appositum ejus t. mulo.

PO E.

P O E T A E
AUREAE ET ARGENTEAЕ AETATIS

In priore hujus Speciminis parte memorati,
 quos scilicet Brixiani Scriptores illustrarunt.

PLAUTUS	Pag. 1
TERENTIUS	50
CATULLUS	59
HORATIUS	78
OVIDIUS	90
LUCANUS	114
PERSIUS	125
STATIUS	135
JUVENALIS	144
MARTIALIS	153

M O N I T U M T Y P O G R A P H I .

Errata, si quæ forte contigerint, nam pauca admodum fuisse confidimus, ad calcem totius Operis adnotabimus. Id unum hoc loco Lectorem monemus, & rogamus, ne impressoribus vitio det, orthographiæ, interpunctionis, literarum capitalium, metri etiam rationem, aliquando parum exacte servatam; ea unice tribuenda, seu veterum Scriptorum stylo, seu Editionibus ipsis, unde illorum Scriptorum monumenta descripta sunt. Fides in iis repræsentandis adhibenda ipsum quandoque Operis AUCTOREM adegit, ne omnino in iis minutiis, castigatam, sibi que constantem, scribendi normam sequeretur.

